

รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า (ฉบับแก้ไข)

เรื่อง

เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

Unlocking an Innovative Route of Dvaravati Tourism Belt
Backtracking the Footprints of Buddhism, Cultures and Arts

โดย

ผศ.ดร. โยตะ ชัยวรมันกุล

ดร. สุปัทม์ ชัยวรรณ

รศ.ดร. อำพล บุคดาสาร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS .....

รายงานการวิจัยฉบับความก้าวหน้า (ฉบับแก้ไข)

เรื่อง

เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

Unlocking an Innovative Route of Dvaravati Tourism Belt
Backtracking the Footprints of Buddhism, Cultures and Arts

โดย

ผศ.ดร. โยตะ ชัยวรมันกุล

ดร. สุปัทม์ ชัยวรรณ

รศ.ดร. อำพล บุคดาสาร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๗

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS .....

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Progress Research Report

Unlocking an Innovative Route of Dvaravati Tourism Belt
Backtracking the Footprints of Buddhism, Cultures and Arts

By

Asst.Prof.Dr. Yota Chaiworamankul

Dr. Supat Chaiwan

Assoc. Prof.Dr. Amphon Buddasarn

Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.E.2567

Research Project Funded

By Thailand Science Research and Innovation Fund
(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญแผนภาพ	ญ
สัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	4
1.3 ปัญหาที่การทราบ	4
1.4 ขอบเขตการวิจัย	5
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	6
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	6
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม	7
2.2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว	14
2.3 แนวคิดที่ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม	32
2.4 แนวคิดเกี่ยวกับทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ	40
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	52
2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย	61
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	62
3.1 รูปแบบการวิจัย	62
3.2 พื้นที่การวิจัย ผู้เข้าร่วมกิจกรรม และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	65
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	66
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	69
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย	73
3.6 การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล	74
บรรณานุกรม	75

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ		พระวินัยปิฎก	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
วิ.มหา. (บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ		(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์		(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (บาลี)	= วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังคปาติ		(ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์		(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวคคปาติ		(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
วิ.จู. (บาลี)	= วินัยปิฎก	จูฬวคคปาติ		(ภาษาบาลี)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
ที.สี. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขุททกปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคคปาติ	(ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
อภิ.สง. (บาลี)	= อภิธรรมปิฎก	ธมมสังคณีปาติ		(ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี		(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังคปาติ		(ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์		(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา	
วิ.มหา.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวิภังคอฎฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	ภิกขุณีวิภังคอฎฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	ภิกขุณีวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก	สมนตปาสาทิกา	มหาวคคอฎฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกา	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.สี.อ. (บาลี)	= ที่มนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขณชวคคอกุฎกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (ไทย)	= ที่มนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (บาลี)	= ที่มนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวคคอกุฎกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (ไทย)	= ที่มนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (บาลี)	= ที่มนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกาวคคอกุฎกถาปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ. (ไทย)	= ที่มนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฎีกาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความรู้สึกนึกคิดของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน เพราะหลักธรรมของพระพุทธศาสนาสามารถมองได้สองด้าน คือ ด้านหลักวิชา และด้านปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีสถาบันสงฆ์ ซึ่งได้ทำการสืบทอดและเผยแผ่พุทธธรรมภาคปฏิบัติแก่คนทั่วไปได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นรากฐานของสังคมไทยมานานก็ตาม แต่การศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา¹ ในส่วนความเชื่อเป็นความนึกคิดหรือความเข้าใจของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งและยอมรับว่าสิ่งนั้นเป็นความจริง หรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนั้นอาจจะมีหลักฐานปรากฏอย่างเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจไม่มีหลักฐานที่จะนำมาใช้พิสูจน์ให้เห็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก็ได้อาจจะมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ในด้านต่างๆ ที่บุคคลนั้นๆ ได้รับมา เช่น “การได้ยินได้ฟังมา การถือสืบต่อมา การเล่าลือ การอ่านตำรา การเดาเอาเองหรือการคาดคะเน การตรึกตรองตามแนวเหตุผล หรือความชอบใจว่าตรงกับความนึกคิด ความเห็นของตนเอง เพราะเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อถือ หรือเพราะผู้พูดเป็นครูของตน”² ดังนั้นพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชนชาติไทยรับเข้ามาจากดินแดนต้นกำเนิด คือ ประเทศอินเดียตอนกลางตามข้อสันนิษฐานในยุคเกรวาท นับแต่ช่วงเวลาที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้ทรงส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่โดยคณะพระสมณทูตสายหนึ่ง มีพระโสณเถระ และพระอุตตรเถระเป็นประธานได้เดินทางมาเผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ หลักฐานที่พบในเมืองไทย ชุดค้นพบที่จังหวัดนครปฐม คือ ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ แทนสกลุป อันเป็นสิ่งเคารพบูชาเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่พระพุทธศาสนาได้เข้ามาตั้งมั่นรากฐาน จึงถือได้ว่า เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของการริเริ่มสร้างโบราณวัตถุขึ้นมาให้เห็นกันจนถึงปัจจุบัน เรื่องของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จะมัวแต่ภาคภูมิใจเฉพาะในแก่นคำสอนอันดีเลิศของพระพุทธศาสนาเพียงเท่านั้นไม่ได้ จะต้องมีการปรับปรุงวิธีการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยอาจจะอาศัยศิลปวัตถุเข้ามาช่วยเหลือบ้าง เพื่อให้กระแสน้ำแห่งพุทธธรรมแผ่กว้างไปในใจของชาวโลก ช่วยดับไฟกิเลสที่เราร้อนและนำสันติสุขกลับคืนมาสู่โลก ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องอาศัยการร่วมแรงร่วมใจของคนทุกฝ่าย โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำของพระพุทธศาสนาและชาวพุทธ จักต้องตระหนักในภารกิจ อันยิ่งใหญ่ ดังพุทธโอวาทที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอจงแสดงธรรมให้ดังงามในเบื้องต้น ให้ดังงามในท่ามกลาง ให้ดังงามในที่สุดลงรอบ จงประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นไปพร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์โลกทั้งหลายที่เป็นผู้มีธุลีในดวงตาน้อย ผู้จักอาจรู้ทั่วถึงธรรมนั้นมีอยู่ เขาเหล่านั้นย่อมเสื่อมจากคุณที่ฟังได้ฟังเห็น

¹กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, จาก...แผ่นดินไทยในอดีต, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2558), หน้า 57.

²อุ. ตี. (ไทย) 20/12/179.

เพราะเหตุที่ไม่ได้ฟังธรรม” ฯลฯ “ภิกษุทั้งหลาย แม้เราเอง ก็จักไปสู่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรมเหมือนกัน”³ ทางนักวิชาการ และนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดีแต่ละคนยังค้นคว้ายิ่งศึกษามาก ก็ยิ่งต่างมีความเห็นและความเชื่อกับคำว่า “ทวารวดี” แตกต่างกันอย่างกว้างไกลออกไป นักวิชาการรุ่นเก่าเชื่อว่า ทวารวดีเป็นรัฐรวมศูนย์ ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นมาปกครองแล้วแต่ว่าใครจะมีอำนาจที่สุดในช่วงเวลานั้น เน้นความเป็นศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคล ขณะที่นักวิชาการรุ่นใหม่เน้นมอง “ทวารวดี” เป็นสมัยเวลาทางวัฒนธรรมที่มีอาณาบริเวณกว้างไกลกว่าเขตแคว้นทางการเมือง ใครจะถูกจะผิดอาจไม่จำเป็นต้องหาคำตอบ ที่แน่ๆ คือ ได้เห็นมุมมองและแนวคิดที่หลากหลายแตกต่างออกไปจากเดิม จึงสมควรจัดเส้นทางท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับความเห็นเหล่านี้ เพื่อศึกษามุมมองว่า “ทวารวดี คืออะไร และทำไมต้องชื่อ “ทวารวดี” จากความนำดั้งเดิม “ทวารวดี” เป็นชื่อเมือง มีปรากฏในพระไตรปิฎกส่วนที่เป็นพระสูตร แปลว่าเมืองที่ประกอบไปด้วยประตูและรั้ว และยังถือเป็น “นามมงคล” เพราะเป็นชื่อเมืองของพระกษัตริย์ด้วย ชื่อเมืองทวารวดี หรือ ทวารกา ฉะนั้น ชื่อเมืองต้นประวัติศาสตร์จะเอาชื่อบ้านเมืองในอินเดียมาตั้งเป็นชื่อบ้านเมืองตัวเองด้วย ไม่ได้หมายความว่ามีความศูนย์กลางอยู่นอกประเทศไทย หากทวารวดีเป็นอาณาจักร จำต้องมีราชวงศ์หรือไม่ หรือเป็นชื่อราชวงศ์เสียเองใช่หรือไม่เช่น พระเจ้าพรหมมหาราช ถ้าทวารวดีมีอายุรวม 400 ปี ทำไมถึงมีกษัตริย์องค์เดียวที่เอ่ยถึง แต่ก็ยังมีปัญหาว่าจะเป็นกษัตริย์เขมรได้ไหม อันนั้นเป็นข้อถกเถียงอยู่ แต่ถึงขนาดเป็นชื่อราชวงศ์ใหม่ อันนี้ยังไม่มีหลักฐาน แต่อย่างน้อยที่สุดทำให้เรารู้ว่าชื่อทวารวดีเกิดจากหลักฐานที่เป็นเหรียญกษาปณ์ จารึกบนฐานพระพุทธรูปกัณฑ์ มั่นกระจ่ายไปกว้าง ไม่ได้มีแค่เมืองใดเมืองหนึ่งเท่านั้น มีทั้งที่นครปฐม อุทอง ไปจนถึง อ.ปากช่อง ปัจจุบัน โดยการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามธรรมชาติ บูชาผี ผู้ล่วงลับที่เชื่อว่าอาจให้คุณให้โทษรักษายามเจ็บไข้ได้ป่วย แต่เมื่อได้ลักษณะของบ้านเมืองที่เจริญขึ้นในยุคต้นประวัติศาสตร์ของไทย เป็นช่วงแรกที่ดินแดนไทยเริ่มที่จะใช้ตัวอักษรเป็นเครื่องมือสื่อสาร ที่นี้เมื่อทวารวดีรับเอาวัฒนธรรมจากอินเดียเข้ามาประสมประสาน ส่วนหนึ่งคือรับเอาตัวอักษรเข้ามาใช้ด้วยเช่นภาษาปัลลวะ และพร้อมๆ กับที่เขาใช้ตัวอักษรนั้นสิ่งที่เขารับมาพร้อมกัน คือวัฒนธรรม อารยธรรมในมิติอื่นๆ เช่น ระบบการปกครอง สถาบันพระมหากษัตริย์ เรื่องของพิธีกรรมต่างๆ และที่ปฏิเสธไม่ได้คือเรื่องศาสนาพุทธ ดูเหมือนคนทวารวดี จะยอมรับนับถืออย่างค่อนข้างเห็นได้ชัด เมื่อเทียบกับศาสนาพราหมณ์ จะเห็นว่าพุทธศาสนามีปริมาณความหนาแน่นที่มากกว่า

จากการค้นพบยังมีข้อน่าสังเกต ตึกตาพวกนี้ตึกตาเสียกบาลจะเป็นการปั้นดินเหนียวเฉพาะกิจ ปั้นแล้วก็จบกัน แล้วค่อยปั้นใหม่ แต่บางอันเช่น ตึกตาจุงลิง ไข่แม่พิมพ์นะ ไม่ค่อยมีคนพูดกัน ไข่แม่พิมพ์ประกบ ซึ่งทำให้ผมมองว่าถ้าอันนี้เป็นตึกตาเสียกบาลที่เราคุ้นเคยในปัจจุบัน แสดงว่าในอดีตมันน่าจะต้องเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการทำตึกตาเสียกบาลจำนวนมากถึงขนาดที่ต้องใช้แม่พิมพ์ ผมเคยคุยเล่นๆ คนในอดีตสิ่งที่เป็นเรื่องคอขาดบาดตาย คือโรคระบาดหรือที่เรียกกันว่าโรคห่า ฉะนั้นตั้งข้อสังเกตได้ใหม่ว่าทวารวดีจะมีโรคระบาด ทำให้คนต้องมาร่วมกันทำพิธีปั้นตึกตาเสียกบาลถึงขนาดต้องทำแม่พิมพ์ออกมา ซึ่งประเด็นนี้น่าสนใจ การหายไปของทวารวดีอาจเป็นหลายสาเหตุ เช่น เกิดโรคระบาด หรือเคลื่อนย้ายไปหาแหล่งที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม แต่ถ้าพูดถึงภาพกว้าง เช่น การหายไปของวัฒนธรรมทวารวดี เช่น การสร้างพุทธรูปหน้าตาแบบทวารวดี การสร้างธรรมจักร หรือ

³วิ.ม. (ไทย). 4/32/39.

การใช้ตัวอักษรแบบทวารวดีหาย ส่วนหนึ่งต้องยอมรับว่าหายไปพร้อมกับมีวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่ ซึ่งมีความเป็นไปได้สูงกว่าวัฒนธรรมนั้นมาจากกัมพูชา ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 อยู่ดีๆ เราค้นพบว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 พื้นที่ภาคกลางของไทยมันเหมือนมีวัฒนธรรมเขมรเข้ามาแทน เริ่มมีการสร้างพวกปราสาท มีจารึกของพระเจ้าสุริยวรมันขึ้นมา การที่พระองค์ท่านมีโครงการ ทำให้เราสันนิษฐานว่าพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เริ่มมีอำนาจเหนือลพบุรีแล้ว กลางพุทธศตวรรษที่ 16 คือช่วงวัฒนธรรมทวารวดี ค่อยๆ หายไปจากลพบุรี พอมาดูบ้านเมืองอื่นๆ ในพื้นที่ภาคกลางก็พบว่า มันก็ค่อยๆ หายไปเหมือนกัน และวัฒนธรรมเขมรค่อยๆ เข้ามาแทนที่ พอมารู้พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ยิ่งเห็นได้ชัดว่าวัฒนธรรมเขมรเข้ามาค่อนข้างจะเต็มตัว

จากความคลุมเครือดังกล่าวการวิจัยค้นคว้าเรื่องทวารวดียังต้องมีต่อไป การที่เราศึกษาเรื่องของทวารวดี ถ้ามองให้ลึก ไม่ใช่ในเชิงวิชาการ แต่ในเชิงของคนทั่วไป การที่ได้รู้ว่า “ทวารวดีคืออะไร” อย่างน้อยก็คือรากฐานของประเทศไทย แน่แน่นอนว่าคนในยุคทวารวดี หลายคนในปัจจุบันอาจจะมองว่าเป็นคนมอญ แต่วัฒนธรรมหลายอย่างของมอญมีการได้สืบทอดมาถึงอยุธยา เช่น ลวดลายบางตัว อาทิ ลายประจำยาม ลายกำมปู เป็นรากฐานมาตั้งแต่ทวารวดี ซึ่งช่วงนั้นอาจจะรับมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง หรือการรับเอาวัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ที่ใช้ภาษาบาลี หรือสร้อยนามของอยุธยา “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา” อาจเป็นชื่อบ้านเมืองเดิมต่อเติมมาด้วย ดังนั้น ทวารวดีแม้จะอายุเป็นพันปีก็เป็นส่วนหนึ่งของรากฐานวัฒนธรรมไทยที่เราปฏิเสธไม่ได้⁴

ถ้าย้อนกลับไปมองทางการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านหลักฐานทางโบราณคดีในดินแดนประเทศไทยยังมีความเห็นที่แตกต่างหลายประเด็นซึ่งความคิดเห็น และมุมมองที่หลากหลายเหล่านั้นนับว่าเป็นการแตกยอดทางความคิดที่อย่างหนึ่งซึ่งจะเป็นหนทางนำไปสู่ความงอกงามในการศึกษาประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในยุคเริ่มแรกบริเวณที่เรียกว่าประเทศไทยในขณะนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองมาอย่างต่อเนื่อง ปรากฏตามหลักฐานที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์เมารยะ ซึ่งตั้งราชธานีอยู่ที่กรุงปาฏลีบุตรแคว้นมคธในประเทศอินเดีย ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจึงโปรดให้ส่งธรรมทูต อัญเชิญพระพุทธศาสนาจาริกเผยแผ่ไปทั่วทิศานุทิศ ทั้งในอินเดียและประเทศอื่นๆ และเชื่อกันในหมู่นักประวัติศาสตร์ว่าพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท หรือแบบที่เรานับถือในปัจจุบัน ได้แพร่หลายเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่สมัยนั้น ในอดีตโดยแล้วปกติพ่อค้าชาวอินเดียสมัยก่อนพุทธกาลเคยไปมาค้าขายติดต่อกับสุวรรณภูมินี้อยู่เสมอชาวสุวรรณภูมิจึงไม่รังเกียจพระพุทธศาสนา โดยชาวอินเดียนามาเผยแผ่ ดินแดนสุวรรณภูมินี้เข้าใจว่าน่าจะได้แก่บริเวณตั้งแต่ตอนใต้ของพม่าปัจจุบันนี้ซึ่งเป็นอาณาจักรมอญโบราณ เลยตลอดลงมาถึงภาคกลางของประเทศไทย อาจจะมีศูนย์กลางที่สำคัญอยู่ที่จังหวัดนครปฐมซึ่ง มีพวกมอญและละว้าเป็นคนพื้นเมือง เพราะบริเวณจังหวัดดังกล่าวปรากฏซากโบราณสถานมากมายล้วนแต่ใหญ่โต สร้างตามคติเก่าถึงครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชก็มี เช่น พระสถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิมซึ่งอยู่ภายใน พระสถูปใหญ่ที่เห็นอยู่ใน

⁴กรรณิการ์ ฉิมสร้อย, วัฒนธรรม “ทวารวดี” ต้นเค้า “เมืองโบราณศรีเทพ” มรดกโลกแห่งล่าสุดของไทย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/culture/article_36408 [12 สิงหาคม 2566]

ปัจจุบัน ตามรูปเดิมสร้างเป็นทรงโอคว่ำอย่างพระสถูปสาญจีในอินเดีย เป็นหลักฐานที่ยืนยันว่า พระพุทธศาสนาได้มาตั้งมั่นลง ณ ภาคกลางแห่งประเทศไทย⁵

กล่าวโดยสรุปจากข้อมูลข้างต้นการศึกษาประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม ศิลป แห่งยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ และการศึกษาแหล่งทัศนศึกษาที่ นำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาเป็นแหล่งทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ จะทำให้ได้หลักฐานใหม่ๆ ที่ให้ ความกระจ่างข้อกังขาข้างต้น และสนับสนุนความเห็นของนักวิชาการที่ผ่านมา อันจะเกิดประโยชน์ ต่อการสร้างคุณค่า ความตระหนักในความสำคัญประวัติศาสตร์พื้นประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ของคนต่อท้องถิ่น และสร้างมูลค่าเพิ่มในการท่องเที่ยวบนฐานของวัฒนธรรมของจังหวัดนั้นๆ คณะผู้วิจัยมีการบูรณาการการทำงานของนักวิชาการระหว่างศาสตร์หลายแขนงทั้งด้านประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์ และศาสนศาสตร์ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อีกหลายท่าน หลายชุมชน หลายจังหวัดในประเทศไทย พร้อมทั้งจะศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าของอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เกิดประโยชน์ในวงวิชาการ สังคม ชุมชน จังหวัด ภูมิภาคและประเทศในวงกว้างต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

- 1.2.1. เพื่อศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรม และศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม
- 1.2.2. เพื่อยกระดับนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสน วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม
- 1.2.3. เพื่อนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม

1.3 ปัญหาที่ต้องการทราบ

- 1.3.1. เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม เป็นอย่างไร
- 1.3.2. การยกระดับนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสน วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม มีอะไรบ้าง
- 1.3.3. นำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม เป็นอย่างไร

---

⁵วัฒนะ บุญจับ และคนอื่นๆ, ศิลปวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, 2552), หน้า 67.

1.4. ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย คณะผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Methodology Research) 3 ประเภท คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

1.4.1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยเกี่ยวกับ เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ทางคณะผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีจาก การศึกษาจากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับตำนานทวารวดีนครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรม และศิลปะ ทั้งหนังสือ เอกสาร วารสาร นิตยสาร สื่อสิ่งพิมพ์ รวมไปถึงพระไตรปิฎก

1.4.2. ขอบเขตผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

คณะผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 24 คน/รูป ดังนี้

2.1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อยืนยันข้อมูลและเก็บข้อมูลเชิงลึกจากผลการศึกษาในเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 15 คน/รูป ประกอบด้วย

2.2.1) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ จำนวน 5 คน/รูป

2.2.2) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้ดูแลตำนานทวารวดีนครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ จำนวน 5 คน/รูป

2.2.3) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ นักวิชาการอิสระ จำนวน 5 คน/รูป

2.2) ร่วมในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus-Group Discussion) เพื่อร่วมกันเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งหมด 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 9 คน ประกอบด้วย

2.2.1) การสนทนากับนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ทวารวดี จำนวน 3 คน

2.2.2) การสนทนากลุ่มผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ จำนวน 3 คน

2.2.3) การสนทนากลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน ที่มีความรู้ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ 3 คน

1.4.3. ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยกำหนดแหล่งข้อมูลในการศึกษาทวารวดี โดยใช้พื้นที่ 4 สถานที่ ในจังหวัดนครปฐม ประกอบด้วย 1) วัดพระปฐมเจดีย์ 2) พระประโทนเจดีย์ 3) วัดพระงาม และ 4) พิพิธภัณฑ์ทวารวดี

1.4.4. ขอบเขตด้านระยะเวลา

วิจัยใช้ระยะเวลาในการวิจัยตลอดปีงบประมาณ 2567

1.5. นิยามศัพท์ในการวิจัย

นวัตกรรม หมายถึง การสร้างแนวคิด หรือการทำสิ่งใหม่ๆ เกี่ยวกับการพัฒนาทวารวดี ให้แหล่งการศึกษาการเปิดเส้นทางท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ในจังหวัดนครปฐม

การเปิดเส้นทางนวัตกรรม หมายถึง การเปิดรับเส้นทางนวัตกรรม หรือสิ่งใหม่ๆ เกี่ยวกับการให้แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับทวารวดี โดยมีการจัดทำสื่อ และเว็บไซต์ไว้ให้ความรู้กับเส้นทาง และประวัติศาสตร์ทวารวดี

การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ หมายถึง การท่องเที่ยวในแหล่งสถานที่สำคัญที่เป็นจุดเด่นของสถานที่นั้นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่นี้จะเจาะจงที่การเปิดเส้นทาง การท่องเที่ยวเกี่ยวกับพื้นที่ที่เกี่ยวกับ ทวารวดี ในจังหวัดนครปฐม

อารยธรรมทวารวดี หมายถึง การศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมาที่สำคัญใน ยุคอารยธรรมทางด้านศาสนา วัฒนธรรม และศิลปะที่เกี่ยวกับทวารวดี เจาะจงที่การเปิดเส้นทาง การย้อนรอย ทวารวดี ในจังหวัดนครปฐม

การย้อนรอยพุทธศาสตร์ วัฒนธรรม และศิลปะ หมายถึง การเล่าเรื่องยุคสมัยก่อนเกี่ยวกับทวารวดี ในจังหวัดนครปฐมระหว่าง วัฒนธรรม และศิลปะ เพื่อให้มีความเชื่อมโยงกับการเปิดเส้นทาง การย้อนรอย ทวารวดี ในจังหวัดนครปฐม

การอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดี หมายถึง การรักษา และปกป้อง มรดกตกทอดในยุคสมัยทวารวดีไม่ให้เสื่อมสลาย โดยในที่นี้คณะผู้วิจัยจะทำการจัดทำสื่อ และเว็บไซต์ไว้ให้ความรู้กับเส้นทาง และประวัติศาสตร์ทวารวดี

การยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดี หมายถึง การยกระดับ หรือพัฒนาให้ดีขึ้นในรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับทวารวดี ไม่ว่าจะเป็น ประวัติศาสตร์ การเปิดเส้นทาง การท่องเที่ยว การเล่าเรื่องความเป็นมาของศาสนาพุทธกับทวารวดี โดยให้มีความเชื่อมโยงกับการเปิดเส้นทาง การย้อนรอย ทวารวดี ในจังหวัดนครปฐม

เส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ทวารวดี หมายถึง การศึกษา จัดทำเพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวในพื้นที่ทวารวดีในจังหวัดนครปฐม โดยมีการจัดทำสื่อ และเว็บไซต์ไว้ให้ความรู้กับประวัติศาสตร์ และแหล่งที่ท่องเที่ยวสำคัญเกี่ยวกับทวารวดีในจังหวัดนครปฐม

1.6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1. ทำให้ทราบเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์ วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม

1.6.2. ทำให้ทราบแนวทางการยกระดับนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม

1.6.3. ทำให้ทราบนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม สามารถนำมาใช้ในศึกษาและเผยแพร่เกี่ยวกับอารยธรรมทวารวดี มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในอนาคตได้

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเรื่อง “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ” คณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม
- 2.2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
- 2.3 แนวคิดที่ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม
- 2.4 แนวคิดเกี่ยวกับทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

2.1 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม

การอธิบายเกี่ยวกับ คำว่า “นวัตกรรม” นั้น การทำสิ่งต่างๆ ด้วยวิธีใหม่ๆ เป็นการเปลี่ยนแปลงทาง ความคิด การผลิต กระบวนการ หรือองค์กร ไม่ว่าจะการเปลี่ยนนั้นจะเกิดขึ้นจากการ ปฏิวัติ การเปลี่ยน อย่างถอนรากถอนโคน หรือการพัฒนาต่อยอด ทั้งนี้ มักมีการแยกแยะความ แตกต่างอย่างชัดเจน ระหว่างการประดิษฐ์คิดค้น ความคิดริเริ่ม และนวัตกรรม อันหมายถึงความคิด ริเริ่มที่นำมาประยุกต์ใช้ อย่างสัมฤทธิ์ผล และในหลายสาขา เชื่อกันว่าการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็น นวัตกรรมได้นั้น จะต้องมีความ แปลกใหม่อย่างเห็นได้ชัด และไม่เป็นแค่เพียงการเปลี่ยนแปลงครั้ง สำคัญ เป็นต้นว่า ในด้านศิลปะ เศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจ และนโยบายของรัฐ ในเชิงเศรษฐศาสตร์นั้น การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเพิ่ม มูลค่า มูลค่าของลูกค้า หรือมูลค่าของผู้ผลิต เป้าหมายของนวัตกรรม คือการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกเพื่อทำให้สิ่งต่างๆ เกิดเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น นวัตกรรมก่อให้เกิด ผลิตผลเพิ่มขึ้น และเป็นที่มาสำคัญของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจตลอดถึงด้านการศึกษา เป็นคำกล่าว ของ ¹โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1.1 ความหมายของนวัตกรรม

ทิสนา แคมมณี ได้กล่าวว่า นวัตกรรมหรือนวัตกรรม ว่า คือ วงการศึกษา นำคำนี้มาใช้ใน ความหมายว่า “การทำขึ้นใหม่” หรือ “สิ่งที่ทำขึ้นใหม่” ได้แก่ แนวคิดหรือรูปแบบ วิธีการ กระบวนการ สื่อและเทคนิคต่าง ที่ได้รับการคิดค้นและจัดทำขึ้นใหม่ เพื่อช่วยแก้ปัญหาต่างๆ คำว่า “นวัตกรรม” “นวกรรม” หรือ “Innovation” โดยนวัตกรรมนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้ เกิดผลในเชิงบวก

---

¹ วาสนา จินดาสวัสดิ์ , "การพัฒนานวัตกรรมระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามหลักพุทธธรรม ของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่" , *ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2564), หน้า 13.

เมื่อปฏิบัติ สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม เกิดประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม สามารถช่วยลดภาระด้านแรงงาน และเวลาได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะนวัตกรรมนั้นจะปรากฏออกมาในรูป ความคิด การกระทำ หรือวัตถุ ก็ตาม ส่วน “นวัตกรรมการศึกษา” คือ รูปแบบ แนวคิด กระบวนการ หรือสื่อใด ที่สามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนา ความสามารถได้อย่างมีประสิทธิภาพ² และ นวัตกรรม คือ ความคิด การกระทำ หรือวัตถุใหม่ๆ ที่รับรู้ว่า เป็นสิ่งใหม่ อาจรับรู้ด้วยตัวบุคคลแต่ละคนหรือหน่วยอื่นๆ ของการยอมรับในสังคม โดย Rogers ยังอธิบายถึงการพิจารณาว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดเป็นนวัตกรรม จะขึ้นอยู่กับ การรับรู้ของแต่ละบุคคล หรือกลุ่มบุคคลว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับเขา ฉะนั้นนวัตกรรมของสังคมใด สังคมหนึ่งอาจไม่ใช่ นวัตกรรม ของสังคมอื่นก็ได้ ดังนั้นความใหม่ของนวัตกรรมมี 3 ลักษณะ ประกอบด้วย

ลักษณะที่ 1 สิ่งใหม่ที่ไม่มีใครทำมาก่อน

ลักษณะที่ 2 สิ่งใหม่ที่เคยทำมาแล้วและถูกลืมเลิกไป และถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่

ลักษณะที่ 3 สิ่งใหม่ที่พัฒนามาจากของเก่าที่มีอยู่เดิม³

โดย พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ระบุไว้ว่า นวัตกรรมเป็นสิ่งใหม่ที่ทำขึ้นซึ่ง อาจอยู่ในรูปของความคิดหรือการกระทำหรือ สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ นวัตกรรมด้านการเรียนการสอน จึงอาจมีลักษณะเป็นแนวคิดหรือการกระทำหรือ สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ นวัตกรรมด้านการเรียนการสอน จึงอาจมีลักษณะเป็นแนวคิดหรือวิธีการ หรือ สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียน การสอน อย่างไรก็ตาม “ความใหม่” มิใช่เป็น คุณสมบัติประการเดียวของนวัตกรรม ถ้าเป็นเช่นนั้น ของทุกอย่างที่เข้ามาใหม่ๆ ก็จะเป็นนวัตกรรม ทั้งสิ้น นวัตกรรมไม่ว่าจะเป็นด้านใดจำเป็นตมามี คุณสมบัติที่สำคัญ ประกอบด้วย

คุณสมบัติที่ 1 เป็นสิ่งใหม่ซึ่งมีความหมายในหลายลักษณะด้วยกัน ประกอบด้วย 1) เป็น สิ่งใหม่ทั้งหมดหรือใหม่เพียงบางส่วน 2) เป็นสิ่งใหม่ที่ยังไม่เคยมีการนำมาใช้ในที่นั้นกล่าวคือ เป็นสิ่ง ใหม่ในบริบท หนึ่ง แต่อาจเป็นของเก่าในอีกบริบทหนึ่ง ได้แก่ การนำสิ่งที่ใช้หรือปฏิบัติกัน ในสังคม หนึ่งมาปรับใช้ ในอีกสังคมหนึ่ง นับเป็นนวัตกรรมในสังคมนั้น 3) เป็นสิ่งใหม่ในช่วงเวลาหนึ่ง แต่อาจ เป็นของเก่าในช่วงเวลาหนึ่ง แต่อาจเป็น ของเก่าในอีกช่วงเวลาหนึ่ง เช่น อาจเป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติ มาแล้ว แต่ไม่ได้ผล เนื่องจากขาดปัจจัย สนับสนุน ต่อมาเมื่อปัจจัยและสถานการณ์อำนวย จึงนำมา เผยแพร่และทดลองใช้ใหม่ ถือว่า เป็นนวัตกรรมได้

คุณสมบัติที่ 2 เป็นสิ่งใหม่ที่กำลังอยู่ในกระบวนการพิสูจน์ทดสอบว่าจะใช้ได้ผลมากน้อย เพียงใด ในบริบทนั้น

คุณสมบัติที่ 3 เป็นสิ่งใหม่ที่ได้รับการยอมรับนำไปใช้แต่ยังไม่เป็นส่วนหนึ่งของระบบงาน ปกติ หากการยอมรับนำไปใช้นั้น ได้กลายเป็นการใช้อย่างเป็นปกติในระบบงานของที่นั้นแล้ว ก็ไม่ถือ ว่าเป็นนวัตกรรมอีกต่อไป

²ทิตนา แคมมณี, ศาสตราจารย์:องค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 481.

³Rogers, E. M., *Diffusion of Innovations*, (New York: Free Press. Retrieved, 2003).

คุณสมบัติที่ 4 เป็นสิ่งใหม่ที่ได้รับการยอมรับนำไปใช้บ้างแล้ว แต่ยังไม่แพร่หลาย คือยังไม่เป็นที่ รู้จักกันอย่างกว้างขวาง⁴

สรุปได้ว่า ความหมายของนวัตกรรม เป็นสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดจากการคิดค้นขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีในเชิงบวก เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาแบบต่างๆ เช่น การทำสิ่งใหม่ๆ ที่ยังไม่เคยมีใครทำ การทำสิ่งที่ทำมาแล้วถูกยกเลิก และการพัฒนาของเก่าให้ดีกว่าเดิม หรืออาจเป็นสิ่งที่เคยปฏิบัติมาแล้ว แต่ไม่ได้ผล เนื่องจากขาดปัจจัย สนับสนุน ต่อมาเมื่อปัจจัยและสถานการณ์อำนวย จึงนำมาเผยแพร่และทดลองใช้ใหม่

2.1.2 ลักษณะของนวัตกรรม

ทิสนา แคมมณี ได้กล่าวว่า ลักษณะของนวัตกรรมเป็นลักษณะที่บ่งบอกว่านวัตกรรมนั้นๆ ใช้ในเรื่องใดหรือศาสตร์ใด โดยลักษณะของนวัตกรรมคือจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งนวัตกรรมต่างๆ ก็เกิดขึ้น ตามมาจำนวนมาก เพื่อช่วยให้แนวคิดนั้นสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้นวัตกรรมที่นำมาเผยแพร่ ในขณะนั้น บางนวัตกรรมได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว บางนวัตกรรมใช้เวลาหลายปีกว่าจะ ได้รับการยอมรับและบางนวัตกรรมไม่ได้รับการยอมรับอย่างรวดเร็ว บางนวัตกรรมใช้เวลาหลายปีกว่าจะได้รับการยอมรับและบางนวัตกรรมไม่ได้รับการยอมรับเลยก็มี นอกจากนี้มีบางนวัตกรรม ไม่ได้รับความนิยมนักก็ค่อยๆ สูญหายไป การที่นวัตกรรมใดๆ ก็ตามจะได้รับความสนใจ และยอมรับ นำไปใช้อย่างกว้างขวางเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นกับคุณสมบัติหรือลักษณะของนวัตกรรมนั้น รวมทั้ง รูปแบบหรือลักษณะของการเผยแพร่ นวัตกรรมนั้น นวัตกรรมที่มักได้รับความสนใจและยอมรับ นำไปใช้อย่างกว้างขวาง โดยทั่วไปมีลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 เป็นนวัตกรรมที่ไม่ซับซ้อนและยากจนเกินไป ความยากง่ายของนวัตกรรม มีอิทธิพลอย่างมากต่อการยอมรับนำไปใช้ หากนวัตกรรมนั้นมีลักษณะที่ผู้ใช้เข้าใจได้ง่าย ใช้ได้ง่าย ใช้ได้สะดวก การยอมรับนำไปใช้ก็มักเกิดขึ้นได้ง่าย ไม่ต้องใช้เวลาในการเผยแพร่มากนัก

ลักษณะที่ 2 เป็นนวัตกรรมที่ไม่เสียค่าใช้จ่ายจนเกินไป นวัตกรรมที่จำเป็นต้องใช้วัสดุ อุปกรณ์และการบำรุงรักษาที่มีค่าใช้จ่ายสูงย่อมได้รับการยอมรับและนำไปใช้น้อยกว่านวัตกรรม ที่มีค่าใช้จ่ายถูกกว่า เนื่องจากผู้ใช้งานจำนวนมากมีข้อจำกัดด้านงบประมาณ แม้จะมีความต้องการใช้แต่ขาดงบประมาณ ก็ไม่สามารถใช้ได้

ลักษณะที่ 3 เป็นนวัตกรรมที่สำเร็จรูป นวัตกรรมที่อำนวยความสะดวกในการใช้ มักได้รับการยอมรับและนำไปใช้มากกว่านวัตกรรมที่ผู้ใช้จะต้องนำไปจัดทำเพิ่มเติมซึ่งผู้ใช้จะต้องใช้เวลาจัดเตรียมเพิ่มขึ้น

ลักษณะที่ 4 เป็นนวัตกรรมที่ไม่กระทบกระเทือนต่อบริบทเดิมมากนัก นวัตกรรมที่มีผลกระทบต่อบริบทเดิมมาก จำเป็นต้องปรับหรือเปลี่ยนแปลงบริบทเดิมมาก การนำไปใช้ย่อมยากกว่านวัตกรรม ที่ไม่มีผลกระทบต่อบริบทเดิมมากนัก

⁴ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น, 2556), หน้า 610.

ลักษณะที่ 5 เป็นนวัตกรรมที่มีคนเกี่ยวข้องไม่มากนัก นวัตกรรมใดที่ต้องอาศัยคนหลายกลุ่ม เข้ามาช่วยเหลือเกี่ยวข้องด้วย ทำให้ผู้ใช้ต้องประสานงานหลายฝ่าย การใช้ที่ขึ้นกับคนหลายฝ่าย ย่อมทำให้เกิดความไม่สะดวกในการใช้ จึงทำให้การยอมรับหรือการใช้นวัตกรรมนั้นยากขึ้น

ลักษณะที่ 6 เป็นนวัตกรรมที่ให้ผลชัดเจน นวัตกรรมที่ส่งผลเป็นรูปธรรมเห็นได้ชัดเจน มักได้รับการยอมรับสูงกว่านวัตกรรมที่ให้ผลไม่ชัดเจน⁵ และ **สำลี ทองธวิ** ได้กล่าวถึง ลักษณะการเผยแพร่ นวัตกรรมที่นิยมกันมี 4 รูปแบบ

รูปแบบที่ 1 การเผยแพร่ที่อิงการใช้อำนาจสนับสนุนจากเบื้องสูง (Authority Innovation-Decision Model) เป็นการเผยแพร่โดยการชักจูงให้ผู้มีอำนาจในระดับสูงเห็นความสำคัญในการใช้นวัตกรรมนั้น และตัดสินใจสั่งการไปยังผู้ใช้ซึ่งอยู่ในระดับล่างให้ใช้นวัตกรรมนั้น

รูปแบบที่ 2 การเผยแพร่แบบใช้มนุษย์สัมพันธ์ (Human Interaction Model) เป็นการเผยแพร่โดยการชักจูงบุคคลที่จะใช้หรือเกี่ยวข้องกับนวัตกรรมนั้น โดยการให้ความรู้ความเข้าใจ และให้ความช่วยเหลือในการทดลองใช้

รูปแบบที่ 3 การเผยแพร่การใช้นวัตกรรม (User Participation Model) เป็นการเผยแพร่ถึงตัวผู้ใช้นวัตกรรมโดยตรงคือครู

รูปแบบที่ 4 การเผยแพร่แบบผสม (Eclectic Process of Change Model) เป็นการเผยแพร่ นวัตกรรมผ่านตัวกลางซึ่งเป็นหน้าที่เชื่อมระหว่างกลุ่มผู้ต้องการเผยแพร่ นวัตกรรมทางด้านการเรียนการสอนกับกลุ่มผู้ต้องการใช้นวัตกรรม ตัวกลางเผยแพร่ นวัตกรรมอาจใช้วิธีการเผยแพร่ ทั้ง 3 วิธีดังกล่าวผสมผสานกัน⁶ สอดคล้องกับ **อัจฉรา จันทร์ฉาย** ได้กล่าวถึง ลักษณะของนวัตกรรมที่เป็นองค์ประกอบสำคัญมีอยู่ 3 ประการ

ลักษณะของนวัตกรรมที่ 1 ความใหม่ (Newness) สิ่งที่จะได้รับการยอมรับว่า มีคุณลักษณะเป็นนวัตกรรมได้ นั้นจะต้องมีก็คือ ความใหม่ หมายถึง เป็นสิ่งใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้นซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นตัว ผลิตภัณฑ์บริการ หรือกระบวนการ โดยจะเป็นการปรับปรุงจากของเดิมหรือพัฒนาขึ้นใหม่เลยก็ได้

ลักษณะของนวัตกรรมที่ 2 การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์ (Knowledge and Creativity Idea) คือ สิ่งที่จะถือเป็นนวัตกรรมได้นั้นจะต้องเกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานของการ พัฒนาให้เกิดขึ้นใหม่ ไม่ใช่เกิดจากการลอกเลียนแบบการทำซ้ำ

ลักษณะของนวัตกรรมที่ 3 ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) และสังคม (Social) ก็คือ การให้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ หรือการสร้างความสำเร็จในเชิงพาณิชย์ กล่าวคือนวัตกรรมจะต้อง สามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้นๆ ซึ่งผลประโยชน์ที่จะ

⁵ ติศนา แคมมณี, ศาสตร์การสอน:องค์ความรู้เพื่อการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 418.

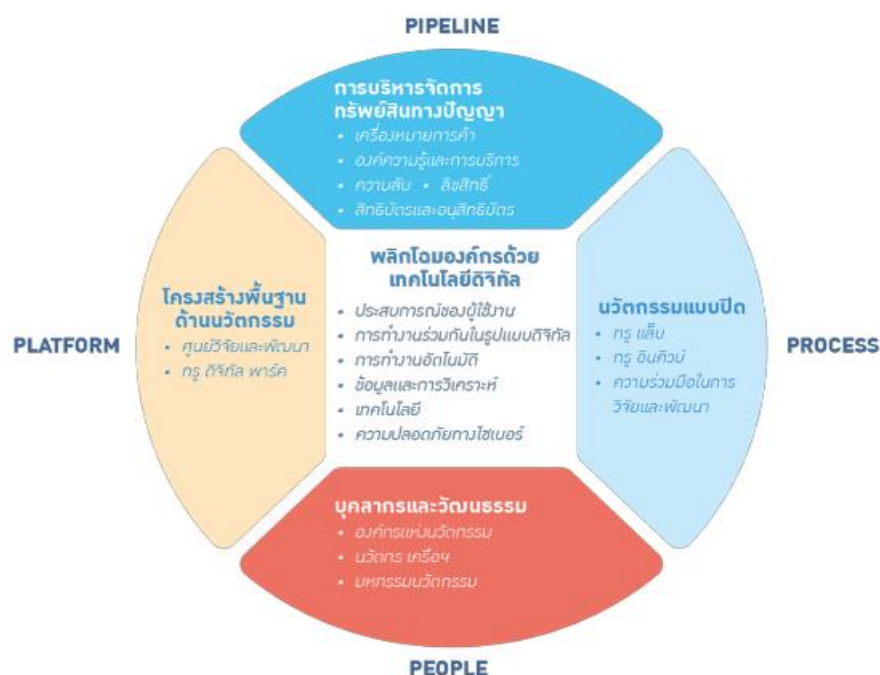
⁶ สำลี ทองธวิ, การเผยแพร่ นวัตกรรมทางการศึกษาสำหรับผู้บริหารและครูยุคปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).

เกิดขึ้นสามารถวัดได้ เป็นตัวเงินโดยตรง และในเชิงสังคมเป็นการสร้างคุณค่าซึ่งไม่สามารถวัดเป็นตัวเงินได้⁷

สรุปได้ว่า ลักษณะของนวัตกรรมมีลักษณะที่แตกต่างกันเป็น แต่ต้องมีคุณสมบัติ เช่น เป็นลักษณะที่ไม่ซับซ้อนและยากจนเกินไป มีระบบตามความยากง่าย ไม่เสียค่าใช้จ่ายแพงจนเกินไป และไม่กระทบกระเทือนต่อบริบทเดิมมากนัก สามารถนำไปเผยแพร่ได้ตามความรู้และศาสตร์ที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ และเป็นประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ

2.1.3 แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในนวัตกรรม

กลุ่มยุทธศาสตร์และจัดการนวัตกรรม ได้ระบุไว้ว่า การกำหนดให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การประเมิน ด้าน Core Business Enablers (ด้านกระบวนการปฏิบัติงานและการจัดการ) ของระบบ SE-AM หัวข้อการจัดการนวัตกรรม โดยสร้างความเชื่อมโยงของกระบวนการต่าง ในหลักเกณฑ์การประเมิน เพื่อแสดงให้เห็นถึงภาพรวมและลำดับขั้นตอนของการดำเนินงาน รวมถึงความเชื่อมโยงระหว่าง กระบวนการต่าง และสร้างความเข้าใจในการนำไปปฏิบัติ ให้สามารถทำซ้ำได้ ทั้งนี้ความเชื่อมโยง ของกระบวนการต่าง ซึ่งทำให้เกิดระบบการจัดการนวัตกรรม

ภาพที่ 2.1 การบริหารจัดการนวัตกรรม⁸

⁷อัจฉรา จันทร์ฉาย, “นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ”, วารสารบริหารธุรกิจ, (33) (ตุลาคม-ธันวาคม 2553): 54.

⁸กลุ่มยุทธศาสตร์และจัดการนวัตกรรม อ่างใน วาสนา จินดาสวัสดิ์, "การพัฒนานวัตกรรมระบบการดูแลช่วยเหลือนักเรียนตามหลักพุทธธรรม ของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่", *ดุษฎีนิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยวงศกรนครราชสีมาวิทยาลัย, 2564), หน้า 18-21.

ระบบการจัดการนวัตกรรม เริ่มจากการกำหนดผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในองค์กร (ผู้บริหาร และบุคลากร) และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายนอกองค์กร ซึ่งแบ่งเป็นลูกค้า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ผู้ส่งมอบ และยังรวมไปถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้จากการศึกษาคู่แข่ง/คู่แข่งนโยบาย ยุทธศาสตร์ที่สำคัญของประเทศหรือรัฐบาล การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อการบริหาร กำหนดให้มีกระบวนการถ่ายทอดประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับยุทธศาสตร์และนโยบาย แผนแม่บท แผนปฏิบัติ และแผนพัฒนาต่าง ๆ ของการจัดการนวัตกรรม และรวมไปถึงค่านิยมวัฒนธรรมด้านนวัตกรรม เพื่อให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอกได้รับทราบ รวมทั้งเข้าใจถึงเป้าหมายและแนวทางการขับเคลื่อนด้านนวัตกรรมของ วว เนื่องจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในองค์กร (ผู้บริหาร และบุคลากร) เป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนให้เกิดนวัตกรรม ประกอบด้วย

กระบวนการที่ 1 กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับบุคลากร สำหรับสร้าง ยกระดับ และเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ รวมถึงศักยภาพด้านการใช้ความคิดสร้างสรรค์และการสร้างนวัตกรรม เพื่อให้ บุคลากร สามารถนำไปปฏิบัติงานได้ สามารถพัฒนาตนเอง แล้วนำทักษะด้านนวัตกรรมไปใช้ประโยชน์ในการเพิ่ม ผลสัมฤทธิ์ของการทำงานตามภารกิจ นอกจากนี้ ยังต้องมีกระบวนการสร้างค่านิยมที่มุ่งเน้นการเสริมสร้าง พฤติกรรมการใช้ความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมให้แก่บุคลากร และกระบวนการ พัฒนาค่านิยมดังกล่าวให้ เป็นวัฒนธรรมองค์กร เพื่อให้การจัดการนวัตกรรมฝังอยู่ในการทำงานปกติ หรือการทำงานประจำวัน (Daily Operation) และส่งผลต่อเนื่องให้มีสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่กระตุ้นให้บุคลากรมีพฤติกรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อนำไปสู่การสร้างนวัตกรรม

กระบวนการที่ 2 ระบบการจัดการนวัตกรรม เริ่มต้นจากกระบวนการรวบรวมปัจจัยนำเข้า (Input) จากผู้ มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งภายในและภายนอก รวมไปถึงผลที่ได้จากการทบทวนผลการดำเนินงาน เช่น ความคิดสร้างสรรค์ของบุคลากร เสียงของลูกค้า (Voice of Customer : VOC) เสียงของผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย (Voice of Stakeholder) รวมถึงข้อมูลจากการศึกษาคู่แข่ง/คู่แข่งนโยบาย ยุทธศาสตร์ที่ สำคัญของประเทศหรือรัฐบาลและการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอก โดยปัจจัยนำเข้าที่ถูก รวบรวมไว้

กระบวนการที่ 3 นำไปผ่านกระบวนการวิเคราะห์ คัดเลือก ที่มีเกณฑ์วิเคราะห์ คัดเลือก และเกณฑ์ จัดลำดับความสำคัญ เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนานวัตกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการและ ความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

กระบวนการที่ 4 นำเข้าสู่กระบวนการจัดทำ/ทบทวนแผนการพัฒนานวัตกรรม เพื่อให้ได้ทั้งแผนระยะ ยาวและแผนประจำปี ของการพัฒนานวัตกรรมประเภทต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลัก โดยในแผนต้องระบุตัวชี้วัดและเป้าหมายความสำเร็จด้านการเงินและ ไม่ใช่การเงินทั้งระดับผลผลิต(Output) และผลลัพธ์ (Outcome) เพื่อใช้เป็นทิศทางพัฒนา นวัตกรรม และเป็นกรอบในการดำเนินงาน และการนำแผนการพัฒนานวัตกรรมไปปฏิบัติ

กระบวนการที่ 5 เริ่มกระบวนการบริหารจัดการความรู้ โดยกระบวนการบริหารจัดการความรู้ จะทำ หน้าที่ทั้งส่งเสริมการเรียนรู้และทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากสารสนเทศที่มีอยู่ เพื่อ

สนับสนุนการคิด ริเริ่มสร้างสรรค์และการพัฒนานวัตกรรม ทั้งนี้ สารสนเทศที่ได้จากกระบวนการบริหารจัดการความรู้ จะถูกส่งไปยังกระบวนการวิเคราะห์ คัดเลือก

กระบวนการที่ 6 กระบวนการจัดสรรทรัพยากรและการสนับสนุน โดยต้อง ประเมินความเสี่ยงและความ คุ่มค่าของแผนงาน/โครงการดังกล่าว โดยแผนงาน/โครงการที่ผ่านการประเมิน ความเสี่ยง จะได้รับ การจัดสรรทรัพยากรทั้งทางการเงินและไม่ใช้การเงินให้เหมาะสม ครบถ้วน และเพียงพอ เพื่อให้ สามารถนำแผนงาน/โครงการด้านนวัตกรรมไปดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนด การนำแผนงาน/โครงการด้านนวัตกรรมที่ได้รับการจัดสรรทรัพยากรไปปฏิบัติ จะดำเนินการผ่าน กระบวนการนำความคิดสร้างสรรค์ไปสู่นวัตกรรม ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการย่อย คือ กระบวนการทดลองวิจัยและพัฒนา และกระบวนการนำร่องต้นแบบ (Pilot) สู่การปฏิบัติโดยต้อง แสดงให้เห็นถึงผลสำเร็จซึ่งเป็นผลผลิตที่เป็นนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์ บริการ รูปแบบการดำเนินธุรกิจใหม่ หรือภารกิจใหม่ ที่สามารถสร้างประโยชน์เชิงพาณิชย์และ/หรือเชิงสังคม รวมทั้งทำให้เกิดนวัตกรรมในกระบวนการปฏิบัติงาน ที่เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการทำงานให้บรรลุข้อกำหนด (Requirement) และเป้าหมายของตัวชี้วัดในกระบวนการ (In-Process Measure)⁹

สรุปได้ว่า แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในนวัตกรรม เป็นการบริหารจัดการนวัตกรรม กำหนดให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การประเมินเพื่อนำไปสู่กระบวนการต่างๆ เพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงกัน เพื่อใช้สำหรับสำหรับสร้าง ยกระดับ และเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถ ทักษะ รวมถึงศักยภาพด้านการใช้ความคิดสร้างสรรค์ โดยนำไปนำไปผ่านกระบวนการวิเคราะห์ คัดเลือก ที่มีเกณฑ์วิเคราะห์ คัดเลือกและเกณฑ์ จัดลำดับความสำคัญ โดยต้อง ประเมินความเสี่ยงและความ คุ่มค่าของแผนงานที่นำมาใช้เป็นนวัตกรรมเพื่อประสิทธิภาพในการทำงานให้บรรลุผลด้วย

2.2 แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นปรากฏการณ์หนึ่งของมนุษย์มาตั้งแต่ยุคโบราณ โดยมีวัตถุประสงค์ของการเดินทางไปอย่างหลากหลาย เช่น เดินทางไปเพื่อการค้าขาย การแลกเปลี่ยนสินค้า การย้ายถิ่นฐานทำมาหากิน เป็นต้น และมีพัฒนาการมาเป็นลำดับ โดยเฉพาะนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา มีการตื่นตัวในด้านการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เพราะสามารถสร้างงานและสร้างรายได้มหาศาลให้กับหลาย ๆ ประเทศ จนเป็นที่ยอมรับกันว่าการท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในอุตสาหกรรมที่นับวันก็ยิ่งเจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว และทำรายได้ให้กับประเทศมากที่สุดยิ่งวิทยาการความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและการสื่อสารสมัยใหม่มีมากเท่าใด ก็ยิ่งทำให้การท่องเที่ยวมีบทบาทมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งเป็นความเห็นของ นิศา ชัชกุล¹⁰ และ มาโนช พรหมปัญญา และคณะ เป็นผู้ให้ความเห็นต่อมาว่าการท่องเที่ยว เป็นกิจกรรมการผ่อนคลายความเครียดที่ปัจจุบันได้รับความนิยมเพิ่มสูง ขึ้นพร้อม ๆ กับรูปแบบการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการผ่อนคลาย ความเครียดแล้ว กิจกรรมการท่องเที่ยวยังสามารถสร้างเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวได้ อีกทางหนึ่งด้วย กล่าวคือรายได้ที่จะกระจายสู่แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะของการ สร้างงาน และ

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-21.

¹⁰นิศา ชัชกุล, อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551), หน้า 12.

นำไปสู่การสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่น ซึ่งภาครัฐได้กำหนดให้การท่องเที่ยวเป็น ยุทธศาสตร์หนึ่งของประเทศ และกลุ่มจังหวัดการท่องเที่ยวทุกภูมิภาคของไทย¹¹ โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 ความหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

จากความหมายของการท่องเที่ยว Gee,Y.,James, C., Deriter,J., & Choy,L. ได้ให้ความเห็นว่า การท่องเที่ยวนั้นเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งเกี่ยวกับการจัดเตรียมที่พัก การหาอาหารและการให้ความบันเทิงแก่นักเดินทาง (Traveler) ผู้ซึ่งมาเยี่ยมสถานที่ที่มีโชที่อาศัยถาวรหรือที่ทำงานประจำของเขา ทั้งนี้การเดินทางท่องเที่ยว (Travel) ไม่ได้เป็นอุตสาหกรรม แต่เป็นการรวมตัวของธุรกิจอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการบริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบของการท่องเที่ยว¹² และเมื่อมาพิจารณาแล้วสอดคล้องกับความเห็นของ ธนกฤต สังข์เฉย ได้กล่าวว่าการท่องเที่ยวนั้น หมายความว่า เป็นการเดินทางเพียงอย่างเดียว หรือมีมุมมองเฉพาะในส่วนของผู้เดินทางเท่านั้นหากพิจารณาจากกระบวนการของการท่องเที่ยวจะพบว่า เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยว ผู้จัดบริการด้านการท่องเที่ยว หน่วยงานของรัฐในท้องถิ่น และประชาชนในแหล่งท่องเที่ยว ดังนั้น หากจะอธิบายความหมายของคำว่า การท่องเที่ยวให้ครอบคลุมอาจต้องพิจารณา 4 ประเด็น

นักท่องเที่ยว คือ ผู้ที่เดินทางไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วยวัตถุประสงค์ต่างๆ โดยที่วัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยวจะเป็นปัจจัยกำหนดกิจกรรม และแหล่งท่องเที่ยวที่เลือกเดินทางไปเยือน

ผู้ประกอบการกิจการท่องเที่ยว คือ ผู้ประกอบการที่ผลิตสินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการหรือวัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยว

หน่วยงานภาครัฐ คือ องค์กรของรัฐที่มีหน้าที่ดูแลกำกับการท่องเที่ยวให้เป็นไปตามนโยบายที่รัฐได้วางไว้

ประชาชนในท้องถิ่น คือ ประชาชนท้องถิ่นที่อยู่ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับนักท่องเที่ยวในการต้อนรับและการเป็นเจ้าบ้านที่ดี แล้วยังได้มีโอกาสเข้ามาประกอบอาชีพเป็นบุคลากรในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้อีกด้วย¹³ ส่วน **ฐิรชญา มณีเนตร** ได้ให้ความเห็นอีกอย่างหนึ่งว่า การท่องเที่ยว เป็นการเดินทางของมนุษย์จากสถานที่ใดสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่งหรือการเดินทาง จากถิ่นพำนักที่อาศัยไปยังสถานที่อื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจไปและเป็นการเดินทางด้วย เหตุผลของการท่องเที่ยวมิใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ เช่น การเดินทางเพื่อการพักผ่อน การ เดินทางเพื่อไปชมการแข่งขันกีฬา การเดินทางเพื่อการศึกษา การเดินทางเพื่อ

¹¹มาโนช พรหมปัญญา และคณะ, “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”, วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556): 37-39.

¹²Gee,Y.,James, C.,Deriter,J., & Choy,L., **Travel industry (2nd ed.)**, (New York: John Wiley & Sons. 2007), p. 5-6.

¹³ธนกฤต สังข์เฉย, **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการบริการ**, (คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี, 2550), หน้า 4.

การประชุมสัมมนา การเดินทางเพื่อเยี่ยมญาติพี่น้องหรือเพื่อน การเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม¹⁴ สอดคล้องกับความหมายของการท่องเที่ยวที่ว่า การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางเพื่อจุดหมายต่าง ๆ โดยมีมูลเหตุจูงใจ

1) มูลเหตุจูงใจทางด้านกายภาพ ความต้องการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เข้าร่วมกิจกรรมทางการกีฬา หรือรักษาสุขภาพ พักผ่อนตากอากาศชายทะเลหรือร่วมกิจกรรม บันเทิงอื่น ๆ

2) มูลเหตุจูงใจทางวัฒนธรรม ความต้องการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ในแหล่งอื่นที่มีใช้ที่อยู่เดิม ไม่ว่าจะเป็นด้านศิลปวัฒนธรรม นาฏศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์ ประเพณีต่าง ๆ

3) มูลเหตุจูงใจด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หมายถึง ความต้องการพบปะสังสรรค์กับผู้คนใหม่ ๆ หรือเพื่อนเก่า ญาติพี่น้อง

4) มูลเหตุจูงใจด้านสถานภาพและเกียรติภูมิ หมายถึง ความต้องการพัฒนาตนเองให้มีฐานะหรือเกียรติภูมิสูง อาจเป็นไปเพื่อการศึกษ การประชุมและการติดต่อธุรกิจ ซึ่งเป็นส่วนที่ McIntosh R.W. & Goeldner C.R. ได้ให้ความเห็นไว้¹⁵

ต่อมาทาง สถาบันมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต ได้ระบุความเห็นอีกประเด็นเกี่ยวกับการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวจะต้องมีลักษณะเป็นสากล ที่มีเงื่อนไขอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) ต้องเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว (ไม่มากกว่า 1 ปีติดต่อกัน)
- 2) ต้องมีสถานที่ปลายทางที่ประสงค์จะไปเยี่ยมเยือน และไปด้วยความสมัครใจ ไม่ใช่เพื่อ

ทำสงคราม

3) ต้องมีจุดมุ่งหมายของการเดินทาง โดยไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องมีใช้เพื่อการประกอบอาชีพและไปอยู่ประจำ แต่เดินทางไปเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อเยี่ยมเยือนญาติมิตร เพื่อความเบิกบาน บันเทิงเริงรมย์ เพื่อเล่นกีฬาต่าง ๆ เพื่อการประชุม สัมมนา เพื่อศึกษาหาความรู้ และเพื่อการติดต่อธุรกิจ¹⁶ และมีผู้ให้ความเห็นเสริมอีกว่า การท่องเที่ยวนี้มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในปี ค.ศ. 1963 (พ.ศ. 2506) โดยองค์การสหประชาชาติ ได้จัดประชุมว่าด้วยการเดินทางท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Travel and tourism) ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ประกาศนิยามเกี่ยวกับผู้เดินทางให้ใช้ความหมายเดียวกันทั่วโลก ประกอบด้วย ผู้มาเยือน (Visitor) คือ บุคคลที่เดินทางไปยังประเทศที่ตนมิได้พักอาศัยอยู่เป็นประจำ ด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตามที่มิใช่ไปประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ ผู้มาเยือนจึงหมายรวมถึงผู้เดินทาง 2 ประเภท คือ

1) นักท่องเที่ยว (tourist) เป็นนักท่องเที่ยวค้างคืน ได้แก่ ผู้เดินทางมาเยือนชั่วคราว ที่พักอยู่ในประเทศที่มาเยือนไม่น้อยกว่า 24 ชั่วโมง และเดินทางมาเยือนเพื่อการพักผ่อน พักฟื้นทัศนศึกษา ประกอบศาสนกิจ ร่วมการแข่งขันกีฬา ติดต่อธุรกิจและร่วมการประชุมสัมมนา

¹⁴รัฐชญา มณีเนตร, ไทยศึกษาเพื่อการท่องเที่ยว, (ขอนแก่น : คลังนาฏวิทยา, 2552), หน้า 45

¹⁵ McIntosh R.W. & Goeldner C.R., *Tourism Principles, Practices, Philosophies*, (New York: John Wiley & Son, 1980), p. 23.

¹⁶มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ความหมายของการท่องเที่ยว, [ออนไลน์].แหล่งที่มา : <https://tourismatbuu.wordpress.com/ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว.> [18 เมษายน 2566].

2) นักทัศนจร (Excursionist) คือ ผู้เดินทางมาเยือนชั่วคราว ที่พักอยู่ในประเทศที่มาเยือนน้อยกว่า 24 ชั่วโมง เป็นความเห็นของ **ทิพวรรณ พุ่มมณี**¹⁷ และ **ชาญวิทย์ เกษตรศิริ** เป็นคนต่อมาได้ให้ความเห็นทิศทางเดียวกันว่า การท่องเที่ยวที่ผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับ ผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนอารมณ์ เพื่อทำนุบำรุงสุขภาพ และเพื่อสนองการท่องเที่ยวที่ผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับ ผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนอารมณ์ เพื่อทำนุบำรุงสุขภาพ และเพื่อสนอง¹⁸ ในขณะเดียวกันมี **อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์** เป็นผู้ให้ความหมายอีกแบบหนึ่งว่า การท่องเที่ยวเกิดขึ้นด้วยความสมัครใจในการมีปฏิสัมพันธ์กัน ระหว่างผู้ที่เป็นเจ้าของสถานที่กับผู้ที่เดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือนสถานที่เป็นการชั่วคราว ไม่ว่าจะด้วย จุดมุ่งหมายใด ๆ ก็ตาม โดยจัดให้มีกิจกรรม สนับสนุนการบริการในหลายสาขามาผสมผสานกัน เพื่อ เป็นการสร้างแรงจูงใจและความพึงพอใจให้แก่ผู้มาเยี่ยมเยือน¹⁹

ต่อมา **Davidson Rob** ได้กล่าวว่า การเดินทางออกจากที่พักในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นการชั่วคราวเพื่อการเยี่ยมญาติมิตร หรือวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ เช่น การพักผ่อน การเล่นกีฬา การประชุม การสัมมนาการท่องเที่ยวนี้ มีลักษณะ 3 ประการประกอบด้วย

ประการที่ 1 การท่องเที่ยวที่เกิดจากการเคลื่อนที่ของมนุษย์สู่ที่หมายต่างๆ รวมทั้งการหยุดพัก ณ ที่เหล่านั้น

ประการที่ 2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยวมี 2 ส่วน คือ การเดินทางสู่จุดหมาย และการหยุดพักประกอบกิจกรรม ณ จุดหมายนั้น

ประการที่ 3 การเดินทางและการหยุดพักเกิดขึ้นนอกภูมิลำเนาและที่ทำงาน การท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกิจกรรม แตกต่างจากกิจกรรมของเจ้าของถิ่นที่เดินทางผ่านและพัก²⁰ และ **กุลวรา สุวรรณพิมล** ได้กล่าวเสริมว่า คำว่า “การท่องเที่ยว” กว้างขวางมาก แต่สามารถกำหนดได้โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ 3 ประการ ซึ่งเป็นเงื่อนไขตามหลักสากลโดยเฉพาะขององค์การการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (International Union of Official Travel Organization หรือ IUOTO) คือ ต้องเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ต้องเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ ต้องเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้²¹

สรุปได้ว่า ความหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ถ้าพูดถึงภาพรวมเป็นการเดินทางเพียงอย่างเดียว แต่ในที่ไม่ได้หมายถึงการเดินทาง แต่เป็นการท่องเที่ยวที่เป็นลักษณะทางเศรษฐกิจ มี

¹⁷ทิพวรรณ พุ่มมณี, **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2556), หน้า 76-77.

¹⁸ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พรินตติ้งแอนด์พับลิชซิ่ง, 2550), หน้า 5.

¹⁹อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์, “การจัดการด้านการสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร : กรณีศึกษา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** (พัฒนาสังคม), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544), หน้า 4.

²⁰Davidson Rob, **Tourism. 2nd.ed**, (Singapore Longman : Group Limited, 1995), P. 2.

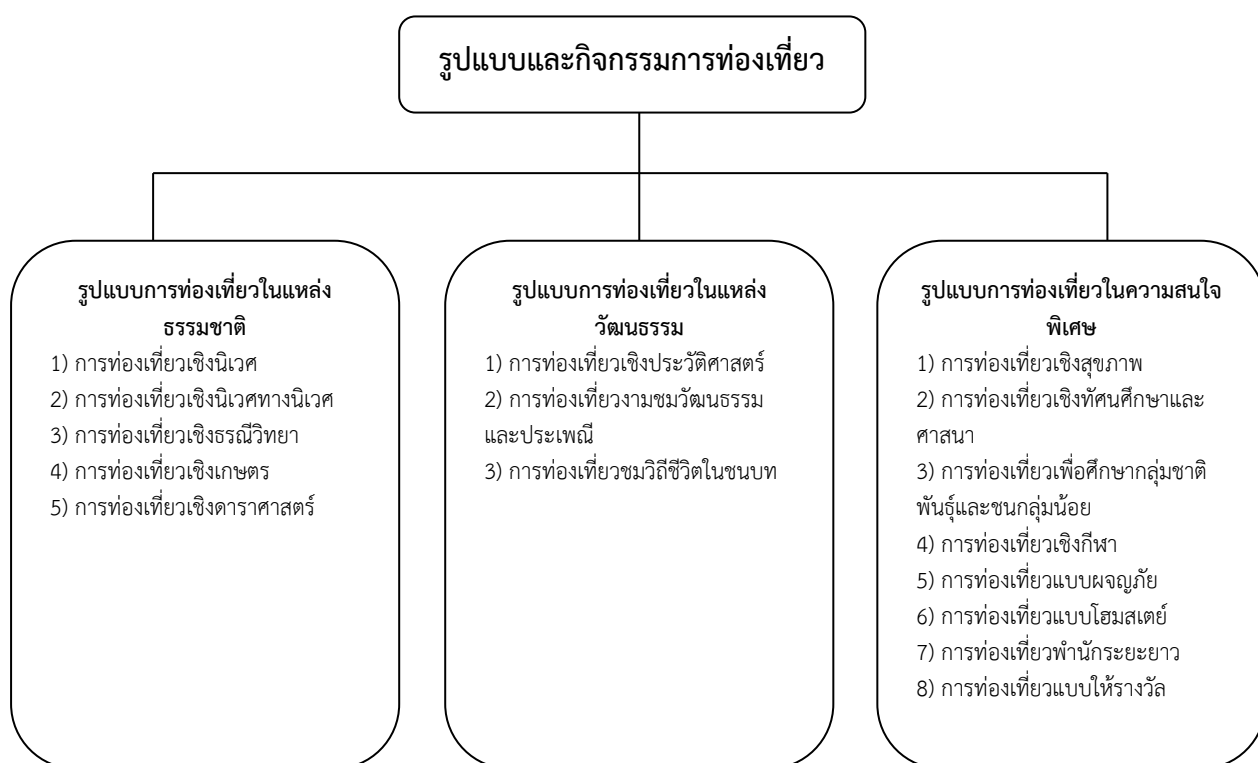
²¹กุลวรา สุวรรณพิมล, **หลักการมัคคุเทศก์**, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, 2548), หน้า 12.

จุดประสงค์สำหรับผู้เดินทางไปเยือนแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการเดินทางของมนุษย์จากสถานที่ใดสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยมีมูลเหตุจูงใจ เช่น เพื่อพักผ่อน เพื่อเรียนรู้ เพื่อศึกษาวัฒนธรรม เพื่อต้องการพบผู้คน หรือการพัฒนาตนเอง โดยมีจุดมุ่งหมายของการเดินทาง โดยไปเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ต้องมีค่าใช้จ่ายประกอบอาชีพและไปอยู่ประจำ

2.2.2 รูปแบบของการท่องเที่ยว

จากการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับรูปแบบของการท่องเที่ยว ได้มีนักวิชาการได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวไว้หลายรูปแบบดังต่อไปนี้

สุดถนอม ตันเจริญ ได้กล่าวว่า รูปแบบการท่องเที่ยวโดยรวม เป็นปรับสภาพการจัดการเพื่อเข้าสู่ยุคกระแสโลกที่เปลี่ยนไปให้การท่องเที่ยวต้องปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย และจากการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนี้ นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และการท่องเที่ยวรูปแบบอื่นๆ อีก ขอบเขตของการพัฒนาครอบคลุมทุกองค์ประกอบทุกส่วนของการท่องเที่ยวหรือ การท่องเที่ยวจะต้องสามารถดำรงอยู่ได้มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนอย่างสม่ำเสมอ²² ไว้ดังนี้

ภาพที่ 2.2 รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว²³

²²สุดถนอม ตันเจริญ, “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”, **บทความวิชาการ 2560**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.bsru.ac.th/identity/archives/3735>. [15 เมษายน 2566]

²³เรื่องเดียวกัน

องค์การการท่องเที่ยวโลก ได้ระบุไว้ว่าเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวไว้ 3 รูปแบบหลัก ประกอบด้วย

- 1) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ (natural based tourism) ประกอบด้วย
  - 1.1) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (eco-tourism)
  - 1.2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล (marine ecotourism)
  - 1.3) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา (geo-tourism)
  - 1.4) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro tourism)
  - 1.5) การท่องเที่ยวเชิงดาราศาสตร์ (astrological tourism)
- 2) รูปแบบการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (cultural based tourism) ประกอบด้วย
  - 2.1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (historical tourism)
  - 2.2) การท่องเที่ยวงานประเพณีและ วัฒนธรรม (traditional and cultural tourism)
- 3) รูปแบบการท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ (special interest tourism) ประกอบด้วย
  - 3.1) การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism)
  - 3.2) การท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา (edumeditation tourism)
  - 3.3) การท่องเที่ยวเพื่อศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ หรือวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย (ethnictourism)
  - 3.4) การท่องเที่ยวเชิงกีฬา (sports tourism)
  - 3.5) การท่องเที่ยวแบบผจญภัย (adventure travel)
  - 3.6) การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และฟาร์มสเตย์ (home stay and farm stay)
  - 3.7) การท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (long stay)
  - 3.8) การท่องเที่ยวแบบให้รางวัล (incentive travel)
  - 3.9) การท่องเที่ยวเพื่อการประชุม (MICE : M=meeting, I=incentive, C=conference, E=exhibition)²⁴

สุวัฒน์ จุฑาการและคณะ ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับรูปแบบของการส่งเสริมการท่องเที่ยวว่า การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบด้วยกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยและวัตถุประสงค์ของการจัดแบ่ง ในที่นี้รวบรวมรูปแบบของการท่องเที่ยวออกเป็น 3 รูปแบบใหญ่ ๆ ประกอบด้วย

รูปแบบที่ 1 รูปแบบของการท่องเที่ยวตามสภาพภูมิศาสตร์ และถิ่นพำนักของนักท่องเที่ยวการจัดแบ่งในลักษณะนี้จะเป็นการจัดแบ่งเพื่อเก็บข้อมูลของการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ตลอดจนการนำมาใช้ในการวางแผน และเพื่อศึกษาผลได้จากทางเศรษฐกิจที่เกิดจากนักท่องเที่ยว ที่มีถิ่นพำนักต่างกัน สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท

ประเภทที่ 1 การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Tourism) คือ การเดินทางไปท่องเที่ยวยังต่างประเทศ โดยมีได้มีวัตถุประสงค์เพื่อหารายได้ในประเทศนั้น ๆ ทั้งนี้จะต้องผ่านพิธีการตรวจคนเข้าเมือง พิธีการศุลกากร มี 2 รูปแบบ ได้แก่ - การท่องเที่ยวขาออก (Outbound

²⁴องค์การการท่องเที่ยวโลก, อังนุ เอภิงศักดิ์ ชัยชาญ, “การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2556), หน้า 15-18.

Tourism) คือ การเดินทางออกจากประเทศที่เราพำนักอยู่ถาวรออกไปยังประเทศอื่น - การท่องเที่ยวขาเข้า (Inbound Tourism) คือ การเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวของบุคคลที่มีถิ่นพำนักถาวรอยู่ในประเทศนั้น ๆ

ประเภทที่ 2 การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic tourism Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่มีภูมิศาสตร์เฉพาะภายในอาณาเขตของแต่ละประเทศนั้น ๆ การท่องเที่ยวในลักษณะนี้เกิดขึ้นจากการเดินทางของบุคคล 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 นักท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourist) คือ บุคคลที่เดินทางอยู่ในประเทศที่เป็นถิ่นพำนักถาวรของตน เช่น คนไทยที่มีถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทยและเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศไทย

กลุ่มที่ 2 นักท่องเที่ยวขาเข้า (Inbound Tourist) คือ บุคคลที่เดินทางจากถิ่นพำนักถาวรของตนไปยังอีกประเทศหนึ่ง เราจะเรียกว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ นักท่องเที่ยวโพนทะเล และนักท่องเที่ยวที่มีที่พักชั่วคราวในต่างประเทศ

รูปแบบที่ 2 รูปแบบของการท่องเที่ยวตามวัตถุประสงค์ของคนเดินทาง สามารถจัดแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบย่อย ประกอบด้วย

1) การท่องเที่ยวเพื่อความเพลิดเพลินและการพักผ่อน เป็นการท่องเที่ยวที่ต้องการหลีกเลี่ยงความจำเจของการใช้ชีวิตประจำวัน เดินทางไปยังสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ หรือเพื่อต้องการหลีกเลี่ยงสภาพอากาศภายในประเทศของตน การท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นวัตถุประสงค์ขั้นพื้นฐานของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ (Mass Tourism)

2) การท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ คือ การเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์หลักคือ การทำงาน และวัตถุประสงค์รองคือ การได้ท่องเที่ยวในสถานที่ที่ไปทำงานด้วย ลักษณะแบบนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1) เพื่อธุรกิจโดยทั่วไป (Regular Business Travel) หมายถึง การเดินทางไปติดต่อประสานงาน การเซ็นสัญญา โดยอาจมีระยะเวลาพักผ่อน 2-3 วัน เช่น นักธุรกิจเดินทางมาเซ็นสัญญาเป็นหุ้นส่วนในธุรกิจสงฆ์หรือตัวแทนขายประกันเดินทางไปเยี่ยมลูกค้า เป็นต้น

2.2) เพื่อการประชุมนานาชาติ (Meeting Incentive Convention and Exhibition : MICE) การท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล และการท่องเที่ยวเพื่อการจูงใจการตลาด คือ การท่องเที่ยวที่กล่าวมานี้จะมีความสัมพันธ์กัน เช่น การเดินทางไปประชุมสัมมนา ก็อาจจะมีการจูงใจการตลาดร่วมด้วย หรือ ผู้เดินทางแบบการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล ก็อาจเข้าร่วมประชุมด้วยก็เป็นได้ ในปัจจุบันได้มีการสนับสนุนการท่องเที่ยวรูปแบบดังกล่าวอย่างกว้างขวางทั้งภาครัฐและเอกชน เนื่องจากได้เล็งเห็นความสำคัญถึงรายได้ และภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว เนื่องจากกลุ่มผู้เดินทางเหล่านี้จะมีการศึกษาสูง ถ้าเดินทางไปติดต่อธุรกิจหรือประชุมสัมมนาที่ประเทศใดแล้วเกิดความประทับใจ ก็อาจกลับมาท่องเที่ยวส่วนตัวได้

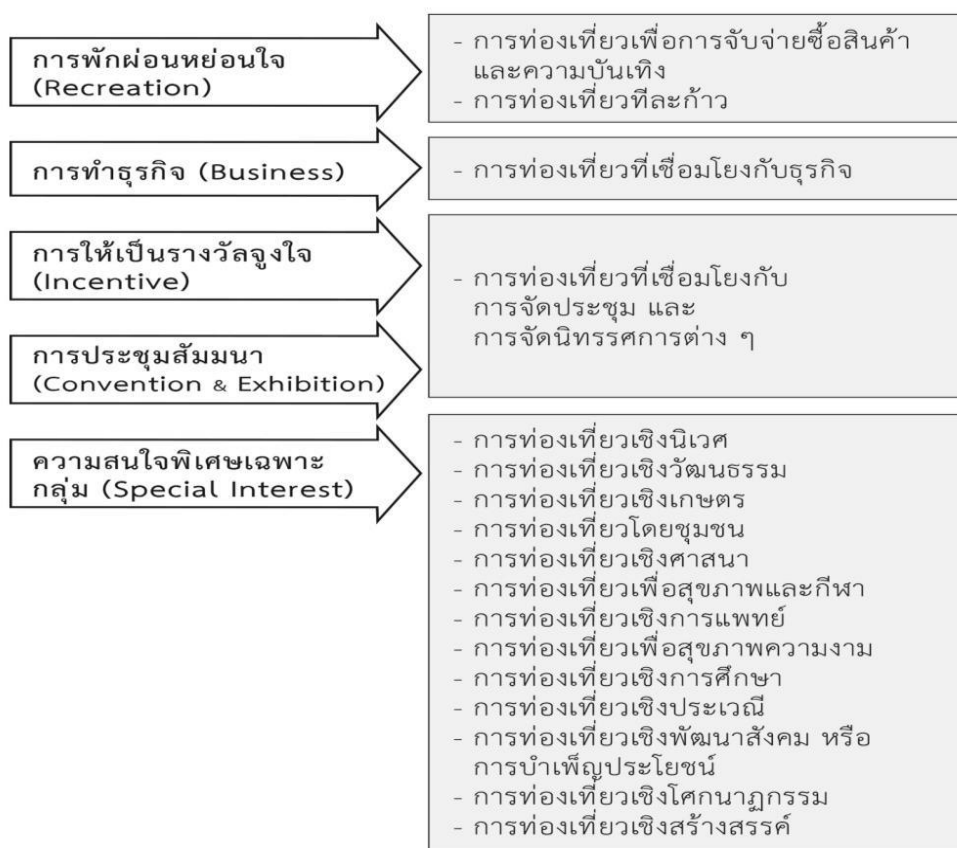
รูปแบบที่ 3 รูปแบบการท่องเที่ยวตามลักษณะการจัดการเดินทาง การท่องเที่ยวลักษณะนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) การท่องเที่ยวแบบหมู่คณะ จะเป็นการท่องเที่ยวแบบซื้อรายการนำเที่ยวสำเร็จรูปหรือที่เรียกว่า Package Tour จากบริษัทนำเที่ยว และจะต้องมีจำนวนนักท่องเที่ยว 11 คนขึ้นไปที่จะมี

การรวมราคาค่าใช้จ่ายทั้งหมดของการเดินทางไว้แล้ว การเดินทางรูปแบบนี้จะทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก ทั้งยังมีเพื่อนร่วมทาง มีการวางแผนในการเดินทางอย่างสะดวกและรวดเร็ว มีความสะดวกในการติดต่อสื่อสาร เนื่องจากมีมัคคุเทศก์คอยดูแลในหมู่คณะ หรืออาจจะได้รับสิทธิพิเศษต่างๆ ในสถานที่ที่จะเปิดให้เข้าชมเป็นหมู่คณะเท่านั้น โดยเราจะได้รับการอำนวยความสะดวกจากบริษัทนำเที่ยวทั้งหมด

2) การท่องเที่ยวแบบอิสระ (Foreign Individual Tourism : FIT) จะเป็นการเดินทางท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจะต้องวางแผนจัดการการเดินทางด้วยตนเองทุกอย่าง การท่องเที่ยวแบบนี้จะมีความเป็นส่วนตัวสูง และสามารถเข้าไปศึกษาแหล่งท่องเที่ยวได้ละเอียดลึกซึ้งมากกว่าการที่ไปเป็นหมู่คณะ²⁵

บุษบา สิทธิการ ได้กล่าวถึงรูปแบบของการส่งเสริมการท่องเที่ยวว่า สามารถจัดกลุ่มตามความสนใจหรือตามวัตถุประสงค์ในการเดินทางของนักท่องเที่ยวได้ ตามแผนภาพนี้

แผนภาพที่ 2.3 ความเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยวและรูปแบบการท่องเที่ยว²⁶

²⁵ สุวัฒน์ จูชากร และคณะ, แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว, เอกสารประกอบการสอน วิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (หน่วยที่ 2), พิมพ์ครั้งที่ 7, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550), หน้า 8-11.

²⁶ บุษบา สิทธิการ, การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ, (เชียงใหม่: พิมพ์ที่ บริษัท สันติภาพ แพ็คพรีนซ์ จำกัด, 2557), หน้า 60.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Tourism Authority of Thailand : TAT) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับรูปแบบของการส่งเสริมการท่องเที่ยวตามความสำคัญของสภาพแวดล้อมไว้ 12 รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบที่ 1 แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น

รูปแบบที่ 2 แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard) แหล่งท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความสนใจพิเศษของนักท่องเที่ยวเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ ที่สามารถเพิ่มเติมได้อีกมากมายตามความนิยมของคนในแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลาย ๆ แห่ง เช่น พิพิธภัณฑ์เฉพาะทาง แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี และ MICE เป็นต้น

รูปแบบที่ 3 แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่ มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑ์ วัด ศาสนสถาน เป็นต้น

รูปแบบที่ 4 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attraction) สถานที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน มีความแปลกตาของสภาพธรรมชาติ และมีภูมิศาสตร์อันเป็นเอกลักษณ์ หรือเป็นสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้นๆ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ (Special Environmental Features) หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าทางวิชาการก็ได้

รูปแบบที่ 5 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนและเสริมสร้างสุขภาพ ให้ความสนุกสนาน บันเทิง และการศึกษาหาความรู้ แม้ไม่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมสมัย เช่น สถานบันเทิง สวนสัตว์ สวนสนุก สนามกีฬาและสวนสาธารณะ ที่มีลักษณะพิเศษ

รูปแบบที่ 6 แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสม และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา ประกอบด้วยงานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดงศิลปะ วัฒนธรรมสินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษาชนเผ่า เป็นต้น เช่น งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้างจังหวัดเชียงใหม่ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

รูปแบบที่ 7 แหล่งท่องเที่ยวน้ำพุร้อนธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่ต้องมีการกำหนดมาตรการความปลอดภัยที่ชัดเจน เพื่อควบคุมกิจกรรมการท่องเที่ยวใดๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่ง

ท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติของประเทศไทย ให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

รูปแบบที่ 8 แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction) สถานที่ที่มีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน ในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด เล่นกีฬาทางน้ำ กีฬาชายหาด การนั่งพักผ่อน เป็นต้น

รูปแบบที่ 9 แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก สถานที่ที่มีน้ำตกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ได้แก่ การว่ายน้ำ การพักผ่อน การเดินสำรวจน้ำตก การล่องแก่ง การดูนก เป็นต้น

รูปแบบที่ 10 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ สถานที่ที่มีถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลิน และนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ และอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย เช่น การเข้าชมบรรยากาศหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ การศึกษาด้านโบราณคดีของมนุษย์ยุคต่างๆ ที่เคยอยู่อาศัยในถ้ำ การนมัสการพระพุทธรูป การให้อาหารสัตว์ การปิกนิก เป็นต้น

รูปแบบที่ 11 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ เป็นสถานที่ที่มีลักษณะพิเศษและมีธรรมชาติงดงามอันเป็นเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน การทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเล่นกีฬาทางน้ำ การดำน้ำ การชมถ้ำใต้น้ำ และอื่น ๆ ต้องมีการดูแลจากผู้เกี่ยวข้อง และเจ้าหน้าที่ของรัฐอย่างเข้มงวด เพราะมีความเสี่ยงต่อการถูกทำลายมากที่สุด

รูปแบบที่ 12 แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง สถานที่ที่มีแก่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน เพื่อความเพลิดเพลิน และนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลัก เช่น การล่องแก่ง การพายเรือ การพักผ่อน และการเดินป่า อาจเสริมกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติเข้าไปด้วย ได้แก่ การดูนก การสำรวจธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชต่าง ๆ เป็นต้น²⁷

สรุปได้ว่า รูปแบบของการท่องเที่ยว เป็นรูปแบบโดยรวมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเกษตร หรือ การศึกษาชาติพันธุ์ต่างๆ ล้วนแล้วแต่เกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวทั้งสิ้น ซึ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวจะมีจุดประสงค์ที่แตกต่างกันออกไป เช่น การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ (International Tourism) คือ การเดินทางไปท่องเที่ยวยังต่างประเทศ และ การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic tourism Tourism) คือ การท่องเที่ยวที่มีภูมิศาสตร์เฉพาะภายในอาณาเขตของแต่ละประเทศนั้น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการท่องเที่ยวเพื่อความเพลิดเพลินและการพักผ่อน และ การท่องเที่ยวเพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ คือ การเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ มีวัตถุประสงค์หลักคือ การทำงาน เป็นต้น

²⁷การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ประเภทการท่องเที่ยว. [ออนไลน์] : 12 ย่อหน้า, แหล่งที่มา :<https://sites.google.com/site/tourism>. [15 เมษายน 2566]

2.2.3 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

การอธิบายส่วนขององค์ประกอบของการท่องเที่ยว ได้มีนักวิชาการได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบไว้หลากหลายท่านโดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

ราณี อิลิชัยกุล ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวนี้สามารถเป็นองค์ประกอบตามรายละเอียดได้ 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

ระดับที่ 1 การท่องเที่ยวตามความสนใจทั่วไป (General Interest Tourism : GIT) คล้ายกับการท่องเที่ยวมวลชนหรือการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เป็นการตอบคำถามของนักท่องเที่ยวว่า จะไปเที่ยวที่ไหนในวันหยุด นักท่องเที่ยวประกอบกิจกรรมเที่ยวชมเพื่อถ่ายภาพเป็นหลัก เน้นท่องเที่ยวหลายแห่ง ซึ่งแต่ละแห่งจะใช้เวลาเข้าชมเพียงสั้น ๆ

ระดับที่ 2 การท่องเที่ยวตามความสนใจแบบผสม (Mixed Interest Tourism : MIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนในวันหยุด ไปอย่างไรไปกับใคร และไปทำกิจกรรมอะไร การท่องเที่ยวแบบนี้ได้จำแนกความแตกต่างออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ส่วนแบ่งตลาดตามภูมิศาสตร์หรือทำเลที่ตั้ง เช่น การท่องเที่ยวในชนบท การท่องเที่ยวในเมือง การท่องเที่ยวในเอเชีย/ยุโรป เป็นต้น

ส่วนที่ 2 ส่วนแบ่งตลาดตามส่วนธุรกิจ เช่น ที่พักแรม การคมนาคมขนส่ง หรืองานเทศกาล เช่น การท่องเที่ยวตามรีสอร์ท การท่องเที่ยวโดยเรือสำราญ การท่องเที่ยวเพื่อการประชุมและนิทรรศการ

ส่วนที่ 3 ส่วนแบ่งตลาดตามกลุ่มประชากรที่มีความเกี่ยวพันกันจากการสมรสหรือความชอบพอ เช่น การท่องเที่ยวผู้สูงอายุ การท่องเที่ยวบาร์เกย์ การท่องเที่ยวสตรี เป็นต้น

ระดับที่ 3 การท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ (Special Interest Tourism : SIT) เป็นการตอบคำถามของการท่องเที่ยวว่า จะไปท่องเที่ยวที่ไหนในวันหยุด และมีความสนใจจะทำกิจกรรมท่องเที่ยวได้ เช่น การท่องเที่ยวเชิงกีฬา เชิงวัฒนธรรม เชิงผจญภัย เชิงสุขภาพ เชิงอาหาร เป็นต้น²⁸

กุลวดี ละม้ายจีน ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวจะประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ประการ หรือที่เรียกกันว่า 5As ประกอบด้วย

ประการที่ 1 ความดึงดูดใจ (Attraction) คือ ทรัพยากรที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ หรือมีลักษณะชวนตา ชวนใจ มีเสน่ห์เฉพาะตัว เช่น ชายหาดขาว ป่าที่มีพันธุ์ไม้นานาชนิด หรือความงดงามที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ทะเลสาบ รีสอร์ทในหุบเขา เป็นต้น

ประการที่ 2 ความสามารถในการเข้าถึง (Accessibility) คือ การเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถเดินทางเข้าถึงสถานที่ได้อย่างสะดวก มีการจัดสร้างเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบาย

ประการที่ 3 สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) คือ ความสะดวกสบายในการท่องเที่ยว มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ไฟฟ้า ประปา ถนน ระบบการสื่อสารต่าง ๆ

²⁸ราณี อิลิชัยกุล, การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง, ฝายตำราสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2557), หน้า 15-16.

ประการที่ 4 ที่พัก (Accommodation) คือ สถานที่พักแรม ซึ่งบางครั้งอาจมีการนอนพักค้างภายในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ควรมีการจัดบริการที่พักแรมภายในแหล่งท่องเที่ยวด้วย

ประการที่ 5 กิจกรรม (Activity) คือ กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในแหล่งท่องเที่ยว เช่น การเดินป่า การล่องแก่ง การพายเรือ หรือ การจัดงานรื่นเริง การบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น²⁹

พะยอม ธรรมบุตร ได้กล่าวถึง การแบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวออกเป็นกลุ่ม โดยมีทั้งหมด 5 กลุ่มประกอบด้วย

กลุ่มที่ 1 การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ประกอบด้วย การขนส่ง การคมนาคมที่เชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับสนามบิน ตัวเมือง สถานีขนส่ง สถานีรถไฟ รวมถึงคุณภาพของโครงสร้างพื้นฐานของพื้นที่ ได้แก่ ถนนทางหลวง โครงข่ายคมนาคม เป็นต้น

กลุ่มที่ 2 ที่พักแรม เป็นองค์ประกอบที่สำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะสำหรับการท่องเที่ยวซึ่งต้องค้างคืนในแหล่งท่องเที่ยวอย่างน้อย 1 คืน เช่น โรงแรม รีสอร์ท โฮมสเตย์ แค้มป์ เป็นต้น

กลุ่มที่ 3 แหล่งท่องเที่ยว เป็นหัวใจขององค์ประกอบการท่องเที่ยว เพราะเป็นสถานที่ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว อาจเป็นแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติ วัฒนธรรม งานมหกรรม ประเพณีท้องถิ่น ตลอดจนวิถีชีวิตของชุมชนเจ้าของบ้าน เป็นต้น

กลุ่มที่ 4 กิจกรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักท่องเที่ยวซึ่งแสวงหาประสบการณ์จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วม ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น การดำนา การเกี่ยวข้าว การจับปลา การกรีดยาง การทำหัตถกรรมพื้นบ้าน หรืออาจเป็นกิจกรรมนันทนาการ เช่น การดำน้ำ การเดินป่า การดูนก หรือกิจกรรมผจญภัย เช่น การล่องแก่ง การขี่ช้าง การปีนหน้าผา เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะทำให้เกิดความประทับใจในแหล่งท่องเที่ยว

กลุ่มที่ 5 การบริการต่าง ๆ ในแหล่งท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีการบริการด้านต่างๆ มีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว ตู้ ATM ตู้แลกเงิน ศูนย์อาหาร โรงพยาบาล ปั้มน้ำมัน เป็นต้น³⁰

สรุปองค์ประกอบของการท่องเที่ยว เป็นส่วนของการท่องเที่ยวที่เป็นองค์ประกอบที่เกิดจากความสนใจทั่วไป ตามส่วนธุรกิจ และตามภูมิศาสตร์ ซึ่งถ้าการท่องเที่ยวจะมีองค์ประกอบให้เกิดความสำเร็จจะต้องมี ความตั้งใจ การเข้าถึง สิ่งอำนวยความสะดวก ที่พัก และกิจกรรม และนอกจากนี้การท่องเที่ยวต้องมี การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบ ที่พักแรม แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรม และบริการต่างที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นเพื่อสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ได้แก่ ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว เป็นต้น

2.2.4 แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

²⁹ กุลวดี ละม้ายจีน, วัฒนธรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, เอกสารประกอบการสอนวิชาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (หน่วยที่ 1), 2552, หน้า 5-6.

³⁰ พะยอม ธรรมบุตร, เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่อง การวางแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549), หน้า 11.

การอธิบายส่วนของแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ได้มีนักวิชาการได้ให้ความสนใจเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบไว้หลากหลายท่านตามหัวข้อโดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ภัชลดา สุวรรณนวล และคณะ ได้ระบุไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีองค์ประกอบสำคัญที่ควรพิจารณา 3 ประการ ได้แก่ การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและระบบนิเวศ หากปัจจัยข้างต้นได้รับผลกระทบกระเทือนจากการใช้ประโยชน์ในรูปแบบใดก็ตาม โอกาสที่จะเกิดความเสื่อมโทรมหรือถูกทำลายโดยคุณค่าไปก็มีอยู่สูง ดังนั้นการให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งการสร้างจิตสำนึกในการปกป้องรักษาธรรมชาติแวดล้อมระหว่างการเดินทางท่องเที่ยวจึงเป็นสิ่งจำเป็น รวมถึงการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ให้กับราษฎรท้องถิ่น มัคคุเทศก์ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลรับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวนั้นด้วย วิธีการสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์สำหรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่นิยมใช้กันทั่วไป ได้แก่ การจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติ เช่น การจัดตั้งศูนย์สื่อความหมายธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว การจัดเอกสารสิ่งพิมพ์ที่จำเป็นเป็นการศึกษาการเรียนรู้ การจัดนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามจุด ดท่องเที่ยวต่าง ๆ การจัดทำเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ รวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ให้สามารถชี้แนะ และอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและนิเวศวิทยาของสิ่งต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวพบเห็นความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ ทั้งสภาพภูมิทัศน์ตามธรรมชาติตลอดจนแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ยากลำบากต่อการเดินทางและทำทนาย นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จึงต้องการการบริการและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ ธรรมชาติในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในระดับกว้างและระดับลึกซึ้ง ซึ่งเป็นเสมือนการเพิ่มพูนประสบการณ์และได้รับความพึงพอใจในการท่องเที่ยวการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่นในระยะยาว และขณะเดียวกันการท่องเที่ยวมีผลต่อการคงอยู่ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะช่วยให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม และทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติและลดการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติลง ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการส่งเสริมการอนุรักษ์ ซึ่งความสำคัญต่อสังคมส่วนรวมระดับประเทศ³¹ และ **ทางสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย** ได้ระบุไว้ว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นมิติ 4 ด้าน คือ

องค์ประกอบแรก เป็นองค์ประกอบด้านพื้นที่เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติเป็นหลัก มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity of

³¹ ภัชลดา สุวรรณนวล และคณะ, เส้นทางและเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กลุ่มแม่น้ำตาปี, "รายงานการวิจัย", (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2561), หน้า 8-9.

Authentic or Endemic or Unique) ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ

(Eco-System) ในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้นองค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับธรรมชาติ

องค์ประกอบที่สอง คือ องค์ประกอบด้านการจัดการเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม (Responsible Travel) ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือกระทบน้อย (No or low impact) มีการจัดการที่ยั่งยืน ครอบคลุมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อมการป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขตจึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน องค์ประกอบต่อมา คือ องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการเป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ (Knowledge) ประสบการณ์ (Experience) ความประทับใจ (Appreciation) เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education-based Tourism)

องค์ประกอบที่สาม คือ องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น (Involvement of Local Community or People Participant) ที่มีส่วนร่วมเกือบตลอดกระบวนการ เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อท้องถิ่น (Local Benefit) โดยประโยชน์ต่อท้องถิ่นที่ได้ หมายรวมถึงการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อนำกลับมาบำรุงรักษา และจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วยและในที่สุดแล้วท้องถิ่นมีส่วนในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ท้องถิ่นในขั้นนี้เริ่มต้นจากระดับรากหญ้า (Grass Root) จนถึงการปกครองท้องถิ่น และอาจรวมการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation-based Tourism) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์จะทำให้พัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) อันจะเป็นการเอื้อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตามแผนปฏิบัติการ หรือที่เรียกว่า Agenda ทำให้การท่องเที่ยวต้องปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์สามารถแบ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวนี้เป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างตีรวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน อันได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงการศึกษาธรรมชาติ (Nature Education Tourism) การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย (Adventure Tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro Tourism) การท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยาหรือศิลาสัจจร (Litho Travel) และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ (Natural Health Tourism)

กลุ่มที่ 2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่าง ๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นจัดขึ้นเพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดี รวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นโดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน อันได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Tourism) การท่องเที่ยวทางประเพณีและศิลปวัฒนธรรม (Traditional and Art Tourism) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท (Rural Tourism and Village Tourism) การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง (Sport and Entertainment Tourism) และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Health Tourism)³²

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการท่องเที่ยวที่มีส่วนของการสร้างจิตสำนึก ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และคนในชุมชน เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุด ในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ต้องปรับตัวสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วย

2) การท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ศูนย์บริการวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ระบุว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างเกี่ยวเนื่องกับศาสนา ได้แก่ สถานที่ตั้งของอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชน มาประชุมกัน เพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนา โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น ส่วนๆ ตามกิจกรรมการใช้งานที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ยังเป็นการเดินทางเพื่อการบำบัตจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือบำบัตจิตใจ โดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิ และการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลาย และลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งการฝึกตนนี้จะต้องเข้าไปฝึกปฏิบัติตนภายในพุทธสถานโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกของระยะเวลาหนึ่ง³³ และ ธนิต บุตรทิพย์สกุล ได้ให้ความเห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมอย่างมากจากนักท่องเที่ยวชาวไทยในขณะนี้ โดยให้ความสนใจเป็นพิเศษกับวัด แหล่งโบราณสถาน และสถานที่ปฏิบัติธรรม เนื่องจากวัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศไทยที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมสืบเนื่องมาเป็นเวลาช้านานแล้ว ซึ่งเป็นไปตามคติความเชื่อถือว่าการได้มาสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน ปฏิบัติบูชา จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต และครอบครัว

³²สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย อังไฉน บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา, **อุตสาหกรรม การท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร: เพรส แอนด์ ดีไซน์, 2548), หน้า 12.

³³ศูนย์บริการวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อังไฉน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, **การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ**, (กรุงเทพมหานคร: มพท, 2549), หน้า 28.

สามารถสร้างเสริมกำลังใจให้เกิดขึ้น ทำให้จิตใจผ่องใส เพราะวัดเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรม และร่องรอยวิถีชีวิตในอดีตที่มีลักษณะกลมกลืน ระหว่างชุมชน วัด และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ความเชื่อของท้องถิ่น และยังเป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ล้วนมีคุณค่าต่อจิตใจและมีความศักดิ์สิทธิ์ดังงาม เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของชาวไทย วัดจึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นประเภทอื่น เนื่องจากมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคม รวมถึงความผูกพันทางจิตใจต่อชนรุ่นหลัง มีความเป็นเอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมเฉพาะในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นจุดดึงดูดที่สำคัญในด้านการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มุ่งหวังที่จะได้รับความเพลิดเพลินและได้บุญกุศลไปพร้อมกัน³⁴ นอกจากนี้ทาง **กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม** ได้ระบุถึงประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาว่า

ประโยชน์ต่อสังคมและเทศกาล ประกอบด้วย 1) เป็นการใช้จ่ายทางสังคมที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน ทำให้วัดและศาสนสถานเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชีวิตศักยภาพในการดำรงรักษาความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของคนไทย ตลอดจนมีความพร้อมในด้านพื้นที่ บุคคล และกิจกรรมทางศาสนา ที่จะสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยว 2) เป็นการสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทย ให้เกิดทางเลือกตามรสนิยมใหม่ที่นักท่องเที่ยวต้องการความสุขทั้งทางกายและใจไปพร้อมกัน เกิดเป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยใช้มิติทางศาสนา มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์โบราณสถาน และวัดเป็นฐานในการส่งเสริมการท่องเที่ยว 3) ได้มีระบบการบริหารจัดการเส้นทางท่องเที่ยวแสวงบุญต้นแบบที่มีประสิทธิภาพ รองรับความต้องการของการท่องเที่ยวเชิงธรรมะของสังคมสร้างความเชื่อมโยง และสร้างความเท่าเทียมในการแสวงหาโอกาสบนพื้นฐานของการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนา 4) เกิดการบูรณาการความร่วมมือ และส่งเสริมสนับสนุนบทบาทภาครัฐภาคเอกชนและภาคประชาชนให้มีส่วนร่วมในการสืบสาน สร้างสรรค์ต่อยอดการพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติทางศาสนา ทำให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ คนในชุมชนมีอาชีพ รายได้ 5) สร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในชุมชนและผู้แสวงบุญจากการเตรียมความพร้อมที่ดีในการจัดการท่องเที่ยวโดยวัดและชุมชน ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี เอื้ออาทรต่อกันตลอดจนมีใจรักการบริการในการต้อนรับนักท่องเที่ยว สร้างความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะส่งผลทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจ 6) ทำให้แหล่งท่องเที่ยวของวัดบนเส้นทางแสวงบุญ เป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศและทั่วโลก เป็นการเผยแพร่ชื่อเสียงทั้งระดับชุมชนท้องถิ่นและระดับประเทศชาติ นอกจากนี้ยังเป็นการเผยแผ่กิจกรรมปฏิบัติธรรมและวัฒนธรรมที่มีคุณค่ากับนักท่องเที่ยวด้วย 7) เป็นการสร้างวัดให้มีบทบาทต่อการท่องเที่ยว และมีความเข้มแข็ง และ 8) เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวแสวงบุญซึ่งเป็นพื้นฐานที่ศาสนิกชนต้องการ

ประโยชน์ต่อประชาชน ประกอบด้วย 1) ได้ประกอบศาสนกิจที่มีคุณค่าต่อตนเองและสังคม ซึ่งจะเป็นความทรงจำที่ดีสำหรับตนเองและครอบครัว เป็นการสร้างบุญสร้างกุศลจากประสบการณ์ตรง ได้ประพฤติธรรม (สวดมนต์ ไหว้พระ ถือน้ำศีล) ได้ฟังเทศน์ สนทนาธรรม ได้ทำบุญตาม

³⁴ ธนิต บุตรบุตรทิพย์สกุล, พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของนักท่องเที่ยว วัด ในจังหวัดน่าน, "วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต", (คณะวิทยาศาสตร์การกีฬา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), หน้า 14.

วัดต่าง ๆ ตามกำลังศรัทธา ที่จะร่วมทำนุบำรุงรักษา พัฒนาวัด เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นมงคลของชีวิต 2) ได้พบบุคคลต้นแบบที่ดั่งงาม ได้บูชาคนที่ควรบูชา (พระคุณเจ้าพระสงฆ์) ได้ศึกษาแนวคิด การดำรงชีวิตที่ดั่งงามของผู้ทรงศีลซึ่งสามารถนำมาปรับใช้ชีวิตได้ 3) ได้ฝึกจิตให้ไม่หวั่นไหว ทำให้จิตไม่เศร้าโศก ไม่มัวหมอง มีจิตที่อัมเอบผ่องใสได้พบความสุขที่แท้จริง 4) ได้ฝึกวินัยในตัวเองให้รู้จักระวังตัว รู้จักเชื่อฟังผู้ใหญ่ วางตัวได้เหมาะสมมีสัมมาคารวะ อุตสาหพยายาม อดทนต่อสิ่งต่อสิ่งต่าง ๆ ปฏิบัติตามระเบียบวินัยของหมู่คณะ 5) ได้พัฒนาคุณภาพชีวิต รู้จักใช้ชีวิตและทรัพย์สินอย่างถูกต้อง และคุ้มค่าพอเพียง รู้จักพัฒนาตัวเองและอาชีพ รู้จักคิด ปรับตัว แก้ปัญหา 6) เป็นการเดินทางท่องเที่ยวแสวงบุญที่บพแต่สิ่งสวยงามของวัดหรือศาสนสถานพบธรรมะที่บริสุทธิ์และยังได้ช่วยกระจายรายได้ไปสู่ชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ตามกำลังซื้อของผู้แสวงบุญ 7) ได้สัมผัสวิถีแห่งบุญ ผ่อนคลายความเครียดต่างๆ บนเส้นทางแสวงบุญซึ่งเป็นกิจกรรมที่เชื่อมความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน รวมทั้งเป็นกิจกรรมที่สร้างขวัญและกำลังใจ จากความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวัดนั้นๆ และ 8) ได้เปิดโลกทัศน์ ทำให้นักท่องเที่ยวมีทัศนคติที่กว้างไกล รวมทั้งได้ผ่อนคลายความเครียด เกิดความสนุกสนาน เป็นการพักผ่อนทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทำให้มีความสุขทางใจ³⁵

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธ เป็นพุทธ เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถานเพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเน้นพระพุทธศาสนาเป็นหลัก เป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมอย่างมากจากนักท่องเที่ยวชาวไทย ไม่ว่าจะเป็น การสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ร่วมทำบุญ บริจาคทาน ปฏิบัติบูชา จะนำความเป็นสิริมงคลมาสู่ชีวิต และครอบครัว ชุมชน ล้วนมีคุณค่าต่อจิตใจและมีความศักดิ์สิทธิ์ดั่งงาม เป็นที่เลื่อมใสศรัทธา โดยมีวัดเป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งวัดบางวัดในสมัยก่อนมักจะมีคุณค่าทางจิตใจ ทางสังคม ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสนับสนุนและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัดอีกด้วย

3) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

Xie, Philip Feifan ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมและนำพาผู้คนจากดินแดนและชาติพันธุ์ที่แตกต่างกันมาพบปะซึ่งกันและกัน³⁶ โดย **พะยอม ธรรมบุตร** ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในทิศทางเดียวกันว่า การท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ที่เป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทางท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะสนใจวิถีชีวิต มรดกวัฒนธรรม ศิลปะ อุตสาหกรรม และกิจกรรมนันทนาการของชุมชนท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจะเยี่ยมชมและศึกษาแหล่งประวัติศาสตร์ ศิลปะ มหกรรมและงานแสดงสินค้าหัตถกรรม พิพิธภัณฑสถานทุกประเภท ศิลปะการแสดงและทัศนศิลป์ ตลอดจนแหล่งมรดกต่างๆ³⁷

³⁵กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม อังใน จุมพต อ่อนทรวง และคณะ, การพัฒนาสื่อภาษาอังกฤษเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของวัดในจังหวัดพิษณุโลก, "รายงานการวิจัย", (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559), หน้า 11-12.

³⁶Xie, Philip Feifan, Authenticatin Cultuaral Touism: Folk Village in Hainan, "thesis and Dissertations Electronic", (Canada: University of Waterloo, 2004), p.33.

³⁷พะยอม ธรรมบุตร, **หลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548), หน้า 1.

สอดคล้องกับความเห็นของ **ชูเกียรติ นพเกตุ** ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีหลักอยู่ 4 ประการ คือ

ประการที่ 1 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ

ประการที่ 2 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้มีความรักหวงแหน รักษา และดึงชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วย และได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ

ประการที่ 3 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจใน วัฒนธรรมและได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

ประการที่ 4 เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและผู้คนของตนเองด้วย³⁸ และ **วรรณ วงษ์วานิช** ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในทิศทางเดียวกันว่า เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบที่จัดขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ เยี่ยมชมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่าง ๆ เป็นการ สืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่น ซึ่งมีหลักเกณฑ์ที่สำคัญ คือ

1) เป็นประเพณี หรือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นของแต่ละท้องถิ่น และสมควรที่ ดำรงรักษาไว้สืบต่อไป

2) เจ้าของพื้นที่ร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งด้านการวางแผน การจัดการ และการ อนุรักษ์

3) มีวิทยากรและมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่น

4) มุ่งให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความประทับใจ และ ประสบการณ์ในการดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากเดิม³⁹

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมไม่ว่าจะเป็น มรดก ศิลปะ อุตสาหกรรม และกิจกรรมนันทนาการ ตลอดถึงมรดกตกทอดของคนรุ่นหลังที่เราต้อง รักษาไว้ โดยสิ่งที่เป็นการท่องเที่ยวของมรดกต้องมีลักษณะ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษา รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวัฒนธรรมในการความรักหวงแหน รักษา และ ดึงชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้าน หรือของชุมชนอื่นรวมทั้ง เคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรีและผู้คนของตนเอง เป็นต้น

³⁸ชูเกียรติ นพเกตุ, การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542), หน้า 29.

³⁹วรรณ วงษ์วานิช, ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539), หน้า 65.

2.3 แนวคิดที่ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

วัฒนธรรม เป็นการจัดระเบียบของการกระทำต่างๆ หรือแบบแผนพฤติกรรมต่างๆ ของการจัดระเบียบของความคิดต่างๆ เช่น ความเชื่อความรู้ต่างๆ และเป็นการจัดระเบียบของความรู้สึกที่ผูกพันอยู่กับสิ่งต่างๆ เช่น ทศนคติ การจัดระเบียบดังกล่าวขึ้นอยู่กับการใช้ระบบสัญลักษณ์วัฒนธรรมเริ่มมีขึ้นเมื่อมนุษย์กลายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีการแสดงออกโดยใช้ระบบสัญลักษณ์วัฒนธรรมเริ่มมีขึ้นเมื่อมนุษย์กลายเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีการแสดงออกโดยใช้ระบบสัญลักษณ์ เพราะสัญลักษณ์สำคัญอันนี้ ทำให้วัฒนธรรมถ่ายทอดจากคนๆ หนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งได้ เป็นสิ่งที่ White ได้กล่าวไว้⁴⁰ โดยคณะผู้วิจัยแบ่งแนวคิดที่ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมได้ดังต่อไปนี้

2.3.1 ความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรม

จากความคิดเห็นของ วีระ บำรุงรักษ์ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำที่เกิดขึ้นในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้มองเห็นความสำคัญของเรื่องนี้ โดยมาจากคำเดิมภาษาอังกฤษคือ “Culture” ซึ่งในตอนแรกพระมหากษัตริย์ แห่งวัดมหาธาตุได้แปลคำนี้ว่า “ภูมิธรรม” แต่กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงเล็งเห็นว่าคำว่า “ภูมิธรรม” มีความหมายค่อนข้างคงที่ พระองค์ท่านทรงมีความประสงค์ให้คำนี้มีความหมายในลักษณะเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จึงทรงแปลใหม่เป็น “วัฒนธรรม” และได้มีการนำมาใช้สืบต่อมาจนปัจจุบัน ซึ่ง “Culture” นี้มาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า “Cultura” มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝัง อธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญอกงาม ส่วนคำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำสมาสระหว่างบาลีสันสกฤต มาจาก คำว่า “วัฒนธรรม” ที่มีความหมายว่า เจริญอกงาม รุ่งเรือง ส่วนคำว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึงกฎ ระเบียบหรือข้อปฏิบัติ ซึ่งเมื่อรวมความแล้ว คำว่า “วัฒนธรรม” ความเป็นระเบียบ หรือข้อปฏิบัติที่ทำให้เจริญรุ่งเรือง⁴¹ สอดคล้องกับความเห็นของ **ประเวศ วะสี** ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมนั้น เป็นวิถีชีวิตร่วมกันของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมหนึ่ง ๆ วิถีชีวิตร่วมกันมีบูรณาการองค์ประกอบที่จำเป็นต่อวิถีชีวิตเข้ามาทั้งหมด อันได้แก่ อาชีพ หรือ เศรษฐกิจ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การดูแล ความปลอดภัย ความเป็นสังคมหรือความร่วมมือกัน ศิลปะ ศาสนา สุขภาพ และการเรียนรู้⁴² และมีผู้ให้ความเห็นคนต่อมาได้ให้ความหมายอีกแบบหนึ่งว่า วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของสังคม คนในสังคมมีส่วนร่วม จะคิดเห็นอย่างไรมีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเห็น เป็นรูปภาพ ประเพณี กิจกรรม การละเล่น การศาสนา เป็นต้น ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่คนในสังคมมีส่วนร่วมสร้างขึ้น เช่น สิ่งอันจำเป็นแก่ชีวิตและการครองชีพ ได้แก่ ปัจจัยสี่

⁴⁰ White, Why Community Participation? A Discussion of the Argumentes. Community Participation: Current Issue and Lesson Learned, (New York: United Nations Children'S Fund,).

⁴¹ วีระ บำรุงรักษ์, กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ความหมาย แนวคิดและประเด็นที่เกี่ยวกับ “วัฒนธรรม”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.openbase.in.th/node/5954>, [20 กรกฎาคม 2566]

⁴² ประเวศ วะสี, การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2547), หน้า 8.

เครื่องมือเครื่องใช้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งแสดงปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีการสะสม เป็นความรู้ในความทรงจำ จดไว้ในหนังสือและสิ่งต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้ให้แกกันเป็นมรดก ตกทอดสืบต่อกันมาชั่วอายุคน มีการเพิ่มเติมเสริมสร้างสิ่งใหม่ และปรับปรุงสิ่งเก่าให้เข้ากันได้ และมีความเจริญก้าวหน้า โดยวัฒนธรรมจะมีดังต่อไปนี้

1) เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญทำให้มนุษย์ สร้างสิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้น มนุษย์จะต่างจากสัตว์เนื่องจากการ-กระทำต่าง ๆ เป็นเรื่องของการเรียนรู้ ส่วนสัตว์จะใช้สัญชาตญาณ เช่น การหิวผอม การ-แปร่งฟัน การเย็บผ้า เขียนหนังสือ ฯลฯ การเรียนรู้มันจะมีลักษณะสั่งสมจากประสบการณ์ที่มนุษย์ได้เผชิญในชีวิต ไม่ได้ถ่ายทอดทางชีวภาพหรือพันธุกรรม-เรียนรู้นั้นเกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มของสังคม

2) เป็นสิ่งที่สืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกทางสังคมซึ่งส่งต่อ ๆ กันมาหลายช่วงอายุ ซึ่งคนรุ่นต่อมาได้นำมาใช้ปฏิบัติทำให้คงอยู่ไม่สูญหายแต่อาจปรับเปลี่ยนไป เช่น ภาษา การแต่งกาย ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับภาวะในสังคมในขณะนั้น ๆ

3) เป็นของส่วนรวมในสังคม มิใช่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ช่วยคิดสร้างสรรค์ร่วมกัน ปฏิบัติทำให้วัฒนธรรมนั้นอยู่ยืดยาว เช่น ภาษา การแต่งกาย วัฒนธรรม จึงเป็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนจำนวนมากหรือของสังคมทั้งหมด เป็นเนื้อความของ **ผจญจิตต์ อธิคมนันท์** ที่ได้ให้ทัศนะไว้เกี่ยวกับวัฒนธรรม⁴³

ความหมายต่อมาเกี่ยวกับวัฒนธรรม **โดยกระทรวงวัฒนธรรม** ได้ระบุไว้ว่า วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิต ที่เป็นทุนทางสังคม และศักยภาพที่สำคัญยิ่งของชุมชนท้องถิ่น และสังคมไทย ที่ได้แสดงรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบของ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภูมิปัญญา เครื่องมือใช้ในการทำมาหากิน ความเชื่อ แหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ หรือโบราณสถาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งเป็นศักยภาพและทุนทางวัฒนธรรม ปัจจุบัน วัฒนธรรมมีบทบาทมากขึ้นในระบบเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม ด้วยการแข่งขันในการตลาดโลกที่ซับซ้อนมากขึ้น ส่งผลให้ทุกประเทศต่างพยายามหาสิ่งที่แตกต่างและโดดเด่น วัฒนธรรมจึงกลายเป็นเครื่องมือที่ทุกฝ่ายนำมาใช้เพื่อสร้างความแตกต่างในการแข่งขัน⁴⁴ สอดคล้องกับ **สมศักดิ์ ศรีสันติสุข** ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม จึงเป็นวิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งระบบความรู้ ความคิด ความเชื่อ จนมีการยอมรับปฏิบัติกันมา มีการอบรมถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมา ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของมนุษย์⁴⁵ และ **สินีนารถ วิมุกตานนท์** เป็นผู้ให้ความเห็นอีกแนวทางหนึ่งว่า คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นผลรวมของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของกลุ่มคนที่อยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์หนึ่ง พฤติกรรมถือว่าเป็นประเพณีของคนเหล่านั้น และถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นต่อไป วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อย แต่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ วัฒนธรรมประกอบด้วย ความรู้ ความ

⁴³ผจญจิตต์ อธิคมนันท์, **สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), หน้า 5-7.

⁴⁴กระทรวงวัฒนธรรม, **คู่มือการดำเนินงานโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ประเทศของกระทรวงวัฒนธรรม: โครงการรากวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2556), หน้า 6.

⁴⁵สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, **สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2546), หน้า 18.

เชื่อ ศิลปะ กฎหมาย ศีลธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความสามารถต่าง ๆ และนิสัยของมนุษย์ในสังคม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น จึงเห็นว่าวัฒนธรรมคือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ในสังคม รวมไปถึงสื่อพื้นบ้านซึ่งเป็นศิลปะแขนงหนึ่ง ดังนั้น สื่อพื้นบ้านของสังคมหรือพื้นที่ใดย่อมมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับทุกระบบในสังคมนั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้⁴⁶

นอกจากนี้ในส่วนของความหมายของวัฒนธรรมโดยภาพรวม ตามความเห็นของ **ผจจจิตต์ อธิคมน์นทะ** ได้กล่าวว่า วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตของสังคม คนในสังคมมีส่วนร่วม จะคิดเห็นอย่างไรมีความเชื่ออย่างไร ก็แสดงออกให้ปรากฏเห็น เป็นรูปภาษา ประเพณี กิจกรรมงาน การละเล่น การศาสนา เป็นต้น ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่คนในสังคมมีส่วนร่วมสร้างขึ้น เช่น สิ่งอันจำเป็นแก่ชีวิตและการครองชีพ ได้แก่ ปัจจัยสี่ เครื่องมือเครื่องใช้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ ซึ่งแสดงปรากฏให้เห็นเป็นสิ่งต่าง ๆ ซึ่งมีการสะสมเป็นความรู้ในความทรงจำ จดไว้ในหนังสือและสิ่งต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นและถ่ายทอดไว้ให้แกกันเป็นมรดกตกทอดสืบต่อกันมาชั่วอายุคน มีการเพิ่มเติมเสริมสร้างสิ่งใหม่ และปรับปรุงสิ่งเก่าให้เข้ากันได้ และมีความเจริญก้าวหน้า โดยวัฒนธรรมจะมีลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นเรื่องสำคัญทำให้มนุษย์สร้างสิ่งที่เราเรียกว่า วัฒนธรรมเกิดขึ้น มนุษย์จะต่างจากสัตว์เนื่องจากการ-กระทำต่าง ๆ เป็นเรื่องของการเรียนรู้ ส่วนสัตว์จะใช้สัญชาตญาณ เช่น การหิวผอม การ-แปร่งฟัน การเย็บผ้า เขียนหนังสือ ฯลฯ การเรียนรู้มันจะมีลักษณะสั่งสมจากประสบการณ์ที่มนุษย์ได้เผชิญในชีวิต ไม่ได้ถ่ายทอดทางชีวภาพหรือพันธุกรรมการ-เรียนรู้นั้นเกิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มของสังคม

2) เป็นสิ่งที่สืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกทางสังคมซึ่งส่งต่อ ๆ กันมาหลายช่วงอายุ ซึ่งคนรุ่นต่อมาได้นำมาใช้ปฏิบัติทำให้คงอยู่ไม่สูญหายแต่อาจปรับเปลี่ยนไป เช่น ภาษา การแต่งกาย ฯลฯ การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับภาวะในสังคมในขณะนั้น ๆ

3) เป็นของส่วนรวมในสังคม มิใช่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ช่วยคิดสร้างสรรค์ร่วมกัน ปฏิบัติทำให้วัฒนธรรมนั้นอยู่ยืดยาว เช่น ภาษา การแต่งกาย วัฒนธรรม จึงเป็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนจำนวนมากหรือของสังคมทั้งหมด⁴⁷ และสอดคล้องกับ **คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ** ได้ระบุว่า ความหมายเป็นลักษณะวัฒนธรรมไว้เมื่อคราวจัดทำนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติและแนวทางในการรักษา ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม พุทธศักราช 2529 ประกอบด้วย

1) วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน

2) วัฒนธรรมเกิดขึ้นจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวทางเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม มีการสืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต หรืออาจเป็นสิ่งประดิษฐ์

⁴⁶สินีนาถ วิมุกตานนท์, “การใช้สื่อหนังสือตลับเพื่อการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐในภาคใต้”, **วิทยานพนธ์นิเทศศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 21-22.

⁴⁷ผจจจิตต์ อธิคมน์นทะ, **สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543), หน้า 5-7.

คิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ หรืออาจรับเอาสิ่งที่เผยแพร่มาจากสังคมอื่น ทั้งหมดนี้ หากสมาชิกยอมรับ และยึดถือเป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติร่วมกันก็ย่อมถือเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น

3) วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไข และกาลเวลาเมื่อมีการประดิษฐ์ หรือ ค้นพบสิ่งใหม่ วิธีใหม่ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการของสังคมได้ดีกว่าย่อมทำให้ สมาชิกเกิดความนิยมและในที่สุดอาจเลิกวัฒนธรรมดั้งเดิม การจะรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิม จำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมนั้นให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพตามยุคสมัย

4) วัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชนในสังคมใหญ่ ย่อมมีเนื้อหา รูปแบบบทบาทและหน้าที่ แตกต่างกันไปหากว่าความต่างนั้นไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสังคมโดยรวมแล้ว ก็สมควรให้ กลุ่มชนทั้งหลายมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกันเพราะสภาพความแตกต่างอย่างนี้เป็น ธรรมชาติของวัฒนธรรม

5) วัฒนธรรมอาจจำแนกได้หลายประเภท คือ วัฒนธรรมประจำชาติ วัฒนธรรมสากล วัฒนธรรมเมือง และวัฒนธรรมพื้ นาน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรอบความคิดและวัตถุประสงค์ในการ ประยุกต์ใช้ของผู้จำแนกการจัดหมวดหมู่ของวัฒนธรรมเพื่อความสะดวกในการสื่อสารและ ประสานงานอันเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินงานวัฒนธรรม

6) วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐาน และเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคี กลมเกลียวและ ความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คน ประพฤติดี ปฏิบัติธรรม และพร้อม ที่จะเผชิญชีวิตร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งใน ยามสุขและยามทุกข์

7) วัฒนธรรมเป็นกรอบและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมจึงถือ ได้ว่าเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกของสังคมซึ่งอาจจะช่วยป้องกันและแก้ไข ตลอดทั้ง ตอบสนองความต้องการของสมาชิกและของสังคมได้

8) วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติ หรือประจำหมู่คณะซึ่งมีส่วน ช่วยให้เห็นในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันอันจะทำให้เกิดความรักสามัคคีและส่งผลต่อการรวม พลังของหมู่คณะ และธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ⁴⁸

สรุปได้ว่า ความหมายเกี่ยวกับวัฒนธรรม ส่วนนี้จะเป็นการอธิบายเกี่ยวกับสิ่งที่ เป็นวิถี ชีวิตที่ต้องสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม การรวมตัวกัน และการบูรณาการ ในการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน และก่อเกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา ซึ่งมีลักษณะเป็น 1) เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ 2) เป็นสิ่งที่สืบทอดจากบรรพบุรุษเป็นมรดกทางสังคมซึ่งส่งต่อ ๆ กันมา 3) เป็นของส่วนรวมในสังคม มิใช่เป็นของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ เป็นต้น

2.3.2 องค์ประกอบเกี่ยวกับวัฒนธรรม

สุพัตรา สุภาพ และ เพิ่มศักดิ์ วรลยางกูร ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมมีองค์ประกอบที่ สำคัญอีก 4 ประการ คือ

⁴⁸ คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงานศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติ 2539, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540), หน้า 5-6.

1) องค์กรวัตถุ (Instrumental and Symbolic Objects) ได้แก่ ผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้น ในรูปวัตถุ หรือสัญลักษณ์ที่ใช้ในการสื่อสารและถ่ายทอด เช่น รถไถนา อาคารบ้านเรือน เครื่องจักร เป็นต้น

2) องค์กร (Association of Organization) หมายถึง กลุ่มที่มีการจัดระเบียบหรือมี โครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับมีวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินงานไว้เป็นที่แน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สุดในสังคมซับซ้อน (เป็นองค์กรที่ใหญ่ที่สุด) สมาคมอาเซียนหน่วยราชการ โรงเรียน วัด จนถึงครอบครัว (เป็นองค์กรที่ใหญ่ที่สุด) สมาคมอาเซียนหน่วยราชการ โรงเรียน วัดจนถึงครอบครัว (เป็นองค์กรที่มีขนาดเล็กที่สุด และใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด) โดยทั่วไป บุคคลมารวมกันเพื่อดำเนินการตามวัตถุประสงค์บางอย่างและวัตถุประสงค์ก็อาจจะเป็นเรื่องไม่ใหญ่โต ก็ได้ เช่น สมาคมนักเรียนเก่า รวมกันเพื่อผดุงรักษาชื่อเสียงของโรงเรียน หรืออาจจะเป็นเรื่องใหญ่ๆ เช่น รวมกันเพื่อป้องกันประเทศชาติให้พ้นภัย⁴⁹

3) องค์กรพิธีการ (Usage) ได้แก่ วัฒนธรรมที่แสดงออกในรูปของพิธีต่าง ๆ ขนบธรรมเนียม ประเพณีซึ่งแสดงออกในรูปพิธีกรรม เช่น พิธีการแต่งงาน พิธีไหว้ครู พิธีอุปสมบทโดยพิธีเหล่านี้ มีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสภาพของสังคม เป็นต้น

4) องค์กรคติ หรือความคิด (Concepts) ได้แก่ ระบบความเชื่อ แนวความคิด ความรู้ความ เข้าใจเรื่องราวต่างๆ อุดมการณ์ ทศนคติ เช่น ความเชื่อทางศาสนา ความคิดทางการเมือง เป็นต้น⁵⁰

ยศ สันติสมบัติ ได้กล่าวว่า องค์กรประกอบที่เป็นลักษณะพื้นฐานสำคัญของวัฒนธรรมไว้ 6 ประการด้วยกัน ประกอบด้วย

ประการที่ 1 วัฒนธรรมเป็นความคิดร่วม (Shared Ideas) และค่านิยมทางสังคมซึ่งเป็นตัวกำหนดมาตรฐานของพฤติกรรมของเขามีความสอดคล้องตรงกันกับผู้อื่น เช่น ค่านิยมอย่างหนึ่งในสังคมไทยคือการเคารพนับถือผู้ใหญ่ เมื่อเด็กพบผู้ใหญ่ที่ตนรู้จัก เด็กทราบดีว่าตนควรยกมือไหว้เพื่อ ทักทาย และแสดงความเคารพ ขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็สามารถคาดคะเนได้ว่า เด็กจะไหว้ตน และตนควรจะรับไหว้

ประการที่ 2 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ (Culture is Learned) ที่ละเล็กละน้อย จากการเกิดและเติบโตมาในสังคมแห่งหนึ่ง วัฒนธรรมเปรียบเสมือน “มรดกทางสังคม” ได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมหรือ กระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ และประสบการณ์ต่างๆ ที่มนุษย์ได้รับการสั่งสมมาจากการเป็นสมาชิกสังคม จากกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนี้ มนุษย์สามารถเข้าใจได้ว่าตนควรมีพฤติกรรมเช่นไร ในสถานการณ์ต่างๆ พฤติกรรม เช่นไรที่คนยอมรับว่าดีงามและถูกต้องมนุษย์จะรับเอาที่ตนคิด ค่านิยม และความเชื่อที่สังคมยอมรับมาเป็นของตน

ประการที่ 3 วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์ (Symbol) พฤติกรรมมนุษย์มี ต้นกำเนิดมาจากการใช้สัญลักษณ์ ชีวิตประจำวันของเราเกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เงินตราสัญลักษณ์ไฟจราจร หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น สัญลักษณ์สำคัญที่

⁴⁹สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2542), หน้า 35.

⁵⁰เพิ่มศักดิ์ วรรณถาวร, ศิลปวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: วังอักษร, 2550), หน้า 30-31.

มนุษย์ ใช้คือ ภาษา ซึ่งเป็นเครื่องมือสื่อความหมายระหว่างกัน นอกจากนี้ ภาษาและระบบสัญลักษณ์อื่นๆ ยังช่วยให้มนุษย์สามารถเก็บรวบรวมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติอย่างเป็นระบบและสามารถถ่ายทอดความรู้นั้นไปยังรุ่นหลังต่อไป

ประการที่ 4 วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ในลักษณะนี้วัฒนธรรมมีหน้าที่สนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ เช่น สอนให้มนุษย์รู้จักหาอาหารอย่างมีประสิทธิภาพ วางกฎเกณฑ์ให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผน เพื่อให้สังคมทำงานได้อย่างมีระบบ นอกจากนี้วัฒนธรรมยังช่วยให้มนุษย์ปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นพื้นฐานของการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีเพื่อความเจริญและความอยู่รอดของมนุษย์

ประการที่ 5 วัฒนธรรม คือ กระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เช่น มนุษย์ทุกแห่งทั่วโลกพยายามกำหนดความหมายของชีวิตและกระบวนการกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิต อาจจะถูกมองในรูปของความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรม เทพปกรณัม จักรวาลวิทยา ฯลฯ เมื่อมนุษย์ในสังคมแห่งหนึ่งพยายามกำหนดนิยามความหมายของอำนาจกระบวนการกำหนดความหมายดังกล่าว ก็ย่อมกลายเป็นการสร้าง “แนวความคิด” พื้นฐานของระบบการเมืองการปกครองของสังคมนั้น

ประการที่ 6 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่มีความเปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมมีสาเหตุหลายประการ เช่น การเปลี่ยนแปลงอาจเป็นกระทบจากการกระจายวัฒนธรรม (Diffusion) เช่น ความคิดและค่านิยมที่มาจากวัฒนธรรมอื่นและมีอิทธิพลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับในวัฒนธรรมของเรา การเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความพยายามของมนุษย์ในการควบคุมธรรมชาติ และใช้พลังงานอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เมื่อเทคโนโลยีทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย หากเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเกินไปจนกระทั่งวัฒนธรรมและประเพณีปฏิบัติไม่อาจเปลี่ยนแปลงตามทัน ก็อาจส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “วัฒนธรรมล่า (Culture Lag) และทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นเกิดความรู้สึกแปลกแยก (Alienation) หรืออาจมีผลกระทบอย่างรุนแรงถึงขั้นทำให้วัฒนธรรมเกิดการแตกแยกสลายไป⁵¹

สรุปได้ว่า องค์ประกอบเกี่ยวกับวัฒนธรรม มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตาม องค์วัตถุ องค์การ พิธีการ และความคิด ซึ่งพื้นฐานของวัฒนธรรมที่ต้องมีการคิดร่วมกัน เรียนรู้ซึ่งกันและกัน มีพื้นฐานในการใช้สัญลักษณ์ในชีวิตประจำวัน วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา และเป็นกระบวนการที่มนุษย์กำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิตและสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา เช่น มนุษย์ทุกแห่งทั่วโลกพยายามกำหนดความหมายของชีวิตและกระบวนการกำหนดนิยามความหมายให้กับชีวิต

⁵¹ยศ สันตีสุมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 8-9.

2.3.3 แนวคิดและทฤษฎีที่นำมาใช้ในวัฒนธรรม

1) แนวคิดและทฤษฎีการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรม

สุทธาพรรธ ผดุงชีวิต ได้กล่าวว่า การปรับตัวทางวัฒนธรรม คือกระบวนการที่ผู้ที่พบเจอวัฒนธรรมที่แตกต่างเริ่มเข้าสู่กระบวนการของการปรับตัวข้ามวัฒนธรรมของพระนิติตชาวต่างชาติที่มาศึกษา ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อความเป็นอยู่ที่ยั่งยืน จากผลการศึกษาของ (Black) พบว่า กระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรมมีอยู่ 4 กลุ่ม ซึ่งทั้ง 4 กลุ่มนี้ยังแสดงถึงขั้นตอนของการเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมด้วย ซึ่งบางคนพอเจอวัฒนธรรมที่แตกต่างก็อาจจบลงที่ข้อ 1 บางคนก็มีความสามารถในการที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมมากกว่าหนึ่งอาจจะพัฒนาไปสู่หัวข้อที่ 4 ได้แก่

กลุ่มที่ 1 กลุ่มไม่ปรับตัว (no adapt) เป็นกลุ่มที่ไม่เข้าใจในความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมประเพณี และขนบธรรมเนียม ดังจะเห็นได้จากความแตกต่างทางวัฒนธรรมเพียงเล็กน้อย จึงปฏิเสธไม่ได้ถึงความแตกต่าง ดังนั้น กลุ่มนี้จะมองว่าหากทำอะไรที่แตกต่างจากที่เคยทำมาอยู่นั้น เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

กลุ่มที่ 2 กลุ่มเข้าใจ (understanding) เป็นกลุ่มที่มองเห็น และเข้าใจในวัฒนธรรมที่แตกต่างการยอมรับพฤติกรรมที่แตกต่างทางด้านวัฒนธรรมแต่เป็นแค่เพียงแคการยอมรับและความเข้าใจในวัฒนธรรมของผู้อื่นเท่านั้น ฉะนั้นจึงเป็นการยอมรับบนมุมมองและวิถีทางของตนเอง กลุ่มนี้จะแสดงออกว่าตนเองรับได้หรือรับไม่ได้และการยอมรับความแตกต่างทางวัฒนธรรมให้ผู้อื่นเห็นแต่โดยปกติจะไม่ปรับตัวหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เป็นไปตามวัฒนธรรมอื่น อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้ยังมีความอดทนต่อพฤติกรรมของคนต่างวัฒนธรรมได้ดี

กลุ่มที่ 3 กลุ่มปรับตัว (adjusting) กลุ่มนี้จะมีการปรับตัวปรับวัฒนธรรมของตนเองให้เข้ากับวัฒนธรรมอื่น อาจด้วยการจำลอง หรือเลียนแบบพฤติกรรมทางวัฒนธรรมอื่นเพื่อให้การปฏิสัมพันธ์เป็นไปได้ด้วยดีแต่การปรับตัวนั้นมีระดับ เช่น การเลือกปรับตัวปรับพฤติกรรมให้เข้ากับวัฒนธรรมอื่นโดยเฉพาะส่วนที่ตนเองรู้สึกรับได้ หรืออาจเป็นการปรับตัวแบบชั่วคราวจากพฤติกรรมเดิมของวัฒนธรรมตนเองไปยังพฤติกรรมของวัฒนธรรมอื่น โดยยังมีความรู้สึกอึดอัด หรือปรับตัวเพื่อปฏิสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่นเท่าที่จำเป็นเท่านั้น หรือเป็นความพยายามไขว่คว้าความรู้ในการเรียนรู้และทำความเข้าใจของวัฒนธรรมอื่นโดยไม่พยายามทำความเข้าใจ เช่น ฝรั่งเศสกมวยไทยอาจมีการไหว้ครูเหมือนคนไทยโดยไม่เข้าใจว่าการไหว้ครูนั้นทำเพื่ออะไร

กลุ่มที่ 4 กลุ่มเรียนรู้ (learning) เป็นกลุ่มที่เมื่อเจอวัฒนธรรมที่แตกต่างแล้วพยายามทำความเข้าใจเรียนรู้ และผสมผสานองค์ประกอบทางวัฒนธรรมที่แตกต่างเข้าหาตนเอง เช่น ความพยายามไขว่คว้าความรู้ทางวัฒนธรรมเพื่อให้เข้าใจแก่นแท้ยอมรับจะเป็นผู้ที่อินดี และพยายามที่จะปรับตัวโดยมีแบบที่จะปฏิสัมพันธ์กับผู้ที่มิวัฒนธรรมแตกต่างอยู่ในวัฒนธรรมที่แตกต่าง ด้วยความตั้งใจใฝ่รู้และเคารพจนในที่สุดกลายเป็นผู้ที่มีลักษณะของวัฒนธรรม มีความสามารถในการปรับตัวตนเองได้อย่างเหมาะสมกลมกลืนเชื่อในวิถีของตนเองว่าเป็นวิถีสากลหรือวิถีทางปกติที่เราจะต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมอื่น และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในด้านการใช้ภาษา⁵² และนอกจากนี้ **ปริญญา เฉิดโฉม** ได้กล่าวถึงการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรมว่า เป็นการปรับตัวของมนุษย์

⁵²สุทธาพรรธ ผดุงชีวิต, การปรับตัวเข้าวัฒนธรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://library1.nida.ac.th/termpaper6/lang/2556/20080.pdf> [21 กันยายน 2566].

เพื่อให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้เหมาะสม การผสมผสานทางวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ การบูรณาการทางวัฒนธรรม และพหุวัฒนธรรม การปรับตัวจะเป็นด้านชีวภาพและด้านวัฒนธรรม มักเป็นเชิงประวัติศาสตร์ ว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อจัดระบบความสัมพันธ์ให้สอดคล้องกัน การปรับเปลี่ยนตัวมนุษย์หรือสัตว์เพื่อให้ ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสม และการปรับสภาพแวดล้อมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพของมนุษย์หรือสัตว์ ถ้าพิจารณาการปรับตัวทางวัฒนธรรมประกอบด้วย

- 1) ด้านศิลปวัฒนธรรม เช่น วรรณคดี และที่เป็นวิถีชีวิต
- 2) องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรม เรียงร้อยประสานเข้าเป็นวัฒนธรรมมีลักษณะเป็นองค์รวม และมีลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมวัฒนธรรม
- 3) การปฏิสัมพันธ์กับสังคมข้างเคียง หรือค้นพบสิ่งใหม่ในสังคมตนเอง จึงทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนเพื่อคงอยู่ของวัฒนธรรมนั้น
- 4) วัฒนธรรมคือระบบสัญลักษณ์ องค์ประกอบแต่ละส่วนความหมายและสื่อ ความหมายที่ลึกซึ้ง กว้างขวางกว่าข้อเท็จจริง เช่น ธงชาติ
- 5) การดำเนินชีวิตมนุษย์ต้องดำเนินเป็นกลุ่ม การปรับเปลี่ยนสังคมและวัฒนธรรม เป็นการปรับเปลี่ยนกลุ่มมากกว่า ระดับปัจเจกชน การสืบทอดก็ถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง จึงเป็นการปรับเปลี่ยนกลุ่ม
- 6) พฤติกรรมมนุษย์ยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้
- 7) การถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นสู่รุ่นมีกระบวนการขั้นตอนการปรับเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือกลุ่มคนอื่นซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นและเรายอมรับได้⁵³

สรุปได้ว่า แนวคิดและทฤษฎีการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรมนั้น เป็นกระบวนการที่ผู้ที่พบเจอวัฒนธรรมที่แตกต่างเริ่มเข้าสู่กระบวนการของการปรับตัว ซึ่งทฤษฎีนี้เป็นการอธิบาย 4 กลุ่ม คือ 1) เป็นกลุ่มที่ไม่เข้าใจในความแตกต่าง 2) ต้องเป็นกลุ่มที่เข้าใจและยอมรับแต่ยังไม่ปฏิบัติตาม 3) เป็นกลุ่มปรับตัวตามสภาพของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น และ 4) กลุ่มที่พยายามทำตามและพยายามเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจในการดำเนินชีวิต และมีปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติได้เหมาะสม การผสมผสานทางวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่

2) แนวคิดและทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม

พรทิพย์ มาลาธรรม ได้กล่าวว่า แรงสนับสนุนทางสังคมแบ่งได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับกว้าง ระดับกลาง ระดับลึก โดยที่ระดับกว้างเป็นการเข้าร่วมในสังคมพิจารณาจาก ความสัมพันธ์กับสถาบันในสังคม การเข้าร่วมกลุ่มต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ระดับกลาง เป็นการเน้นถึงบุคคล ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ เช่น กลุ่มเพื่อน ชนิดของการสนับสนุนในระดับนี้เช่น การให้คำแนะนำ การช่วยเหลือด้านสิ่งของ ความเป็นมิตร การสนับสนุนทางอารมณ์และการยกย่อง และระดับลึก เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความใกล้ชิดกันมากที่สุดโดยมีความเชื่อว่าคุณภาพของ

⁵³ปริญญา เฉิดโฉม, แนวคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยา, (สงขลานครินทร์, 2554), (เอกสารอัดสำเนา).

ความสัมพันธ์มีความสำคัญมากกว่าปริมาณ บุคคลในระดับนี้ได้แก่ สมาชิกในครอบครัวตลอดจนคนรัก เป็นการให้การสนับสนุนทางจิตใจ การแสดงออกถึงความรัก และความห่วงใย⁵⁴ สอดคล้องกับ House ได้กล่าวว่า แรงสนับสนุนทางสังคมเป็นปฏิสัมพันธ์ ระหว่างบุคคล ที่เกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือ 4 ด้าน ได้แก่

ด้านที่ 1 ด้านอารมณ์ (Emotional concern) ถือเป็นด้านที่สำคัญที่สุดของการ สนับสนุนทางสังคม รวมถึงการเห็นอกเห็นใจ ห่วงใย ความรัก และการเชื่อใจ ซึ่งสามารถ แปลงเป็นความหมายในเชิงการกระทำได้ เช่น การให้ความเคารพส่วนบุคคล มิตรภาพ การรับฟัง การแสดงความห่วงใยเห็นอกเห็นใจ

ด้านที่ 2 ด้านสิ่งของ (Instrumental aid) รวมถึงกิจกรรมที่ช่วยให้บุคคลได้รับตาม ความต้องการของเขา เช่น ช่วยในการทำงาน บริการ จ่ายเงินให้

ด้านที่ 3 ด้านข้อมูลข่าวสาร (Information) หมายถึงการให้ข้อมูลที่จะช่วย จัดการปัญหาทั้งภายในและภายนอกของบุคคลได้

ด้านที่ 4 ด้านการประเมิน (Appraisal) เป็นลักษณะหนึ่งของข้อมูลที่จะช่วยในการสะท้อนความคิดของอีกฝ่ายได้⁵⁵

สรุป แนวคิดและทฤษฎีแรงสนับสนุนทางสังคม ประกอบด้วย การเข้าร่วมในสังคม พิจารณาจาก ความสัมพันธ์กับสถาบันในสังคม การเข้าร่วมกลุ่มต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจ ระดับกลาง เป็นการเน้นถึงบุคคล ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ โดยมีผลทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านอารมณ์ ด้านสิ่งของ ด้านข้อมูลข่าวสาร และด้านการประเมิน เป็นต้น

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

2.4.1 ความเป็นมาของทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนา วัฒนธรรม และศิลปะ

จากหลักฐานทวารวดีในประเทศไทยตามที่ได้ระบุใน มติชนสุดสัปดาห์ ได้ระบุว่า ทวารวดีมีความเป็นมาเจริญเติบโตเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองและผู้คนในประเทศไทยตั้งแต่หลัง พ.ศ.1000 สืบเนื่องต่อมาจนปัจจุบัน โดยพบหลักฐานมากนับไม่ถ้วน แต่เท่าที่พบและสำคัญยิ่งคือนามเมืองอย่างเป็นทางการของกรุงศรีอยุธยาอยู่ในเอกสารโบราณว่า “กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา” หมายถึงกรุงศรีอยุธยาจากสวรรค์เป็นเมืองของพระรามที่มั่นคงแข็งแรงไม่มีใครเอาชนะได้ ซึ่งสืบเนื่องมาจากเมืองทวารวดีของพระกฤษณะที่มั่งคั่งด้วยช่องทางไปมาค้าขายสะดวกสบายและอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น จึงพบนาม “ทวารวดี”-พระกฤษณะและสิ่งเกี่ยวข้องอยู่ทั่วไปตั้งแต่สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยาสืบเนื่องตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วย

1) “ทวารวดี” เป็นนามศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับยกย่องจากคนชั้นนำของบ้านเมืองเก่าแก่เรือน พ.ศ.1000 จึงพบนามนี้เป็นคำจารึกบนเหรียญเงินและผนังถ้ำ นอกจากนั้นยังพบในศิลาจารึกทั้งในกัมพูชาและในไทย

⁵⁴พรทิพย์ มาลาธรรม, ความสัมพันธ์ระหว่างแรงสนับสนุนจากครอบครัวและแรงสนับสนุนจากเพื่อน กับความพึงพอใจของผู้สูงอายุในชนบท, งามาธิปติสาร, ปีที่ 15 ฉบับที่ 3, (2553): 431-448.

⁵⁵House, JS, Work, Stress and Social Support, (MA: Addison-Wesley, 1981).

2) พระกฤษณะ รูปสลักหินชูพระกรซ้ายแสดงปางกฤษณะโควระณะ หรือพระกฤษณะยกภูเขาโควระณะ ฝีมือช่างราวเรือน พ.ศ.1000 พบที่เมืองศรีเทพ อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์ ซึ่งมีเรื่องเล่าว่า “พระกฤษณะผ่านไปทางภูเขาโควระณะ พบคนเลี้ยงวัวกำลังทำพิธีบูชาโยธูวาวถวายพระอินทร์ เมื่อเห็นดังนั้นพระกฤษณะจึงห้ามไว้ แล้วชักจูงคนเลี้ยงวัวเหล่านั้นหันมาบูชาภูเขาโควระณะดีกว่า ซึ่งเป็นแหล่งให้หญ้า ให้น้ำ ให้ความอุดมสมบูรณ์กับฝูงวัวและคนเลี้ยงวัว พระอินทร์รู้สึกพิโรธแล้วบันดาลความเดือดร้อนเป็นพายุฝนท่าใหญ่ตกต่อเนื่องไม่หยุด พระกฤษณะยกภูเขาโควระณะขึ้นบังฝนท่าใหญ่ให้ฝูงวัวกับคนเลี้ยงวัวทั้งหลายนาน 7 วัน 7 คืน จนพระอินทร์ต้องยอมแพ้ แล้วยอมให้คนเลี้ยงวัวหันไปนับถือภูเขาโควระณะตามคำชี้ชวนของพระกฤษณะ”

3) พระกฤษณะภาพสลักบนทับหลัง ราว 6 ชั้น ระหว่าง พ.ศ.1600-1800 พบที่ปราสาทต่างๆ บริเวณลุ่มน้ำมูล

4) พระกฤษณะปราบช้างและสิงห์ ลายปูนปั้นฝีมือช่างเรือน พ.ศ.1800 บนทับหลังศิลาแลงมุขด้านทิศใต้ พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ อ.เมืองฯ จ.ลพบุรี

5) พระกฤษณะ, พระราม, พระนารายณ์ พบชื่อพร้อมกันในจารึกสุโขทัย หลักที่ 2 (วัดศรีชุม) แสดงว่าเทวดาทั้ง 3 องค์ เป็นที่นับถือยกย่องอย่างสูงในหมู่เจ้านาย, เชื้อวงศ์ที่ปกครองบ้านเมืองทั้งตอนบนและตอนล่างของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ภาคกลาง ตั้งแต่สมัยการค้าโลกเริ่มแรก เรือน พ.ศ.1000 สืบเนื่องไม่ขาดสายถึงเรือน พ.ศ.1900

6) พญากง พญาพาน เป็นตำนานพระมหากษัตริย์หลวงเมืองนครปฐม (ปัจจุบันคือ พระปฐมเจดีย์) ได้เค้าโครงจากเรื่องพระกฤษณะปราบพระเจ้ากัังสะ โดยพระยากงกลายจากชื่อ “พระเจ้ากัังสะ” ส่วนพระยาพาน กลายจากชื่อ “พาลกฤษณะ” หมายถึงพระกฤษณะตอนเป็นเด็ก โดยนิทานพญากงพญาพาน (ตำนานพระปฐมเจดีย์) นักปราชญ์ไทยหลายท่านเคยบอกกันแล้วว่า มีต้นตอจากตำนานกรีกที่ส่งผ่านอินเดีย (เรื่องพระกฤษณะ) จากนั้นแพร่หลายถึงไทย แล้วถูกเล่าใหม่เป็นพญากงพญาพาน

7) อนิรุทธคำฉันท์ วรรณกรรมเกี่ยวกับพระกฤษณะ แต่งสมัยอยุธยาตอนต้น เมื่อเรือน พ.ศ.2000 (ต้นแบบวรรณกรรมเรื่องอุณรุทในสมัยต่อไป)

8) อุสา-บารส โครงเรื่องหลักเดียวกับเรื่องอนิรุทธ แต่แพร่หลายอยู่ลุ่มน้ำโขงบริเวณเวียงจันทน์และอีสานเหนือ (อุดรธานี)

9) อุณรุท โครงเรื่องหลักเดียวกับเรื่องอนิรุทธ แต่ถูกแต่งเป็นบทละครสมัยกรุงรัตนโกสินทร์⁵⁶

จากหลักฐานเพิ่มเติมของทวารวดีตามที่ **ศรีศักร วัลลิโภดม** ได้กล่าวว่า เมืองนครปฐมโบราณ เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ในพื้นที่ระหว่างแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน โดยมีลำน้ำสายต่าง ๆ เชื่อมระหว่างแม่น้ำทั้งสองสายและไหลไปออกทะเลอ่าวไทยทางทิศใต้ ลำน้ำที่สำคัญได้แก่ คลองบางแก้ว และ คลองบางแหม ทั้งสองลำน้ำไหลมาจากแม่น้ำแม่กลองแล้วไหลมาจรดที่แม่น้ำท่าจีน กล่าวคือ “คลองบางแก้ว” เกิดจากคลองทัพหลวงที่ไหลมาจากแม่น้ำแม่กลอง (ในเขตบ้านท่าเรือ อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี) มารวมกับ คลอง

⁵⁶มติชนสุดสัปดาห์, ‘ทวารวดี’ ไม่ใช่เมืองพุทธ แต่เป็นเมืองศาสนาพราหมณ์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.matichonweekly.com/column/article_506213 [21 กรกฎาคม 2566]

พะเนียงแตกซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองนครปฐมโบราณและไหลไปออกแม่น้ำท่าจีน (บริเวณตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม) โดยคลองบางแก้วไหลเข้ามาสู่เมืองนครปฐมโบราณทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือแล้วไหลผ่านตัวเมืองไปทางทิศตะวันออก ผ่านวัดธรรมศาลาไปรวมกับแม่น้ำท่าจีนที่บริเวณวัดกลางบางแก้ว ตำบลนครชัยศรี อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ส่วน “คลองบางแวม” เกิดจากคลองท่าผาที่ไหลแยกมาจากแม่น้ำแม่กลอง (ในเขตบ้านท่าผา อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี) ผ่านวัดบางแวมและไหลเข้าสู่พื้นที่ทางทิศใต้เมืองนครปฐมโบราณ โดยแยกออกเป็นทางน้ำ 2 สาย ทางน้ำสายแรกไหลเข้าสู่ทิศใต้ของเมืองเป็นคลองเมืองทางด้านใต้และรวมกับห้วยจรเข้มซึ่งเป็นคลองทางทิศตะวันตกของเมืองนครปฐมโบราณ มีชื่อเรียกคลองเมืองทางทิศใต้ในระยนี้ว่าคลองพญาหง และไหลออกไปทางทิศตะวันออกไปรวมกับลำน้ำบางแก้วทางวัดธรรมศาลา ส่วนทางน้ำอีกสายหนึ่งไหลผ่านพื้นที่ใต้เมืองนครปฐมโบราณ เรียกลำน้ำในระยนี้ว่าคลองพญาพาน ไหลผ่านวัดวังไทรไปสู่ที่ราบลุ่มทางทิศใต้ไปรวมกับแม่น้ำท่าจีนในเขตอำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐมและในเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เป็นลักษณะผังเมืองของเมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองสี่เหลี่ยมมุมมนขนาดใหญ่ ตัวเมืองมีความกว้างประมาณ 2 กิโลเมตรและยาวประมาณ 3.6 กิโลเมตร ไม่มีคันดินแต่มีคลองคูเมืองล้อมรอบ มีคลองบางแก้วไหลผ่านในเมืองและมีคลองพระประโทนเป็นคลองกลางเมืองขนาดของเมืองเชื่อมคลองเมืองทางด้านทิศเหนือและทิศใต้เข้าด้วยกัน ส่วนนอกเมืองทางทิศตะวันตกก็เป็นที่ตั้งของกลุ่มชุมชนและโบราณสถานที่สำคัญ คือ โบราณสถานพระปฐมเจดีย์ โบราณสถานวัดพระเมรุ และบางส่วนที่อยู่ใกล้คลองบางแก้ว เช่น วัดพระงามและวัดห้วยจรเข้ม เป็นต้น ขณะที่ทางทิศใต้ของเมืองนครปฐมโบราณแต่เดิมเคยมีการสำรวจพบแนวคันดินขนานลงมากับคลองขุดทางทิศใต้เรียกว่า คลองถนนขาด ตัดผ่านคลองวังไทรหรือบางแวม (สันนิษฐานว่าเป็นทั้งทั้งถนนและคันดินชะลอน้ำ) ถัดลงมาจากตัวเมืองประมาณ 10 กิโลเมตร พบโบราณสถานเจดีย์เนินพระที่ตำบลดอนยายหอมซึ่งก็น่าจะเป็นชุมชนขนาดเล็กอีกแห่งหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานเนินพระแล้วพบว่าเป็นที่ดอนซึ่งต่อกับพื้นที่ราบลุ่ม สันนิษฐานว่าในช่วงสมัยทวารวดีพื้นที่ราบลุ่มถัดมาจากดอนยายหอมนั้นมีสภาพเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (swamp) ลักษณะเป็นพื้นที่น้ำท่วมถึงไม่เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอันเป็นส่วนหนึ่งของดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ (young delta) ในขณะนั้นและขอบเขตของพื้นที่สามเหลี่ยมดินดอนใหม่ยังครอบคลุมพื้นที่ในเขตฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาค่อนข้างกว้าง ดังจะเห็นว่าไม่พบหลักฐานใดที่บ่งบอกถึงการตั้งถิ่นฐานของผู้คนก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ขณะเดียวกันแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานที่พบทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาในช่วงสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยทวารวดีพบมีการตั้งอยู่ตามขอบพื้นที่ดินดอนสามเหลี่ยมใหม่ทั้งสิ้น เช่นโบราณสถานดอนยายหอม มาจนถึงแหล่งโบราณคดีโคกพลับ (สมัยก่อนประวัติศาสตร์) และยังติดต่อกับแนวสันทรายเก่าจากเมืองคูบัว (ในจังหวัดราชบุรี) เป็นสันทรายยาวลงมาถึงเมืองเพชรบุรี เป็นสภาพภูมิศาสตร์ดังกล่าวจึงทำให้เมืองนครปฐมโบราณไม่ได้ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวหากแต่มีการติดต่อสัมพันธ์กับเมืองในบริเวณใกล้เคียง เช่น ในกลุ่มเมืองที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-เพชรบุรี ด้วยเช่นกัน⁵⁷ **ศรีศักร วัลลิโภดม** ได้เพิ่มเติมอีกว่า เหตุการณ์ที่มีต่อความเป็นมายุคทวารวดี โดยวัฒนธรรมไทยสยาม มักพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ และขยายวัฒนธรรมหลายๆ

⁵⁷ศรีศักร วัลลิโภดม, “สหพันธรัฐทวารวดี”. วารสารเมืองโบราณ, ปีที่ 41, ฉบับที่ 1, (ตุลาคม-ธันวาคม 2558): 25.

แขนงสู่ภาคกลางของประเทศไทย แม้นักวิชาการจำนวนไม่น้อยเชื่อว่าวัฒนธรรมไทยสยามได้รับอิทธิพลจาก อินเดีย ลังกา หรือแม้แต่เขมร แต่จริงๆ แล้ว คนไทยในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีวัฒนธรรมของตนเองซึ่งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมเดิมที่เคยเจริญรุ่งเรืองทั้งตอนบนและตอนล่างในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และรอบๆ อ่าวไทยตอนบน อันได้แก่วัฒนธรรม ทวารวดี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแรกๆ ที่ปรากฏในพื้นที่บริเวณรอบอ่าวไทย เป็นวัฒนธรรมที่บูรณาการอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียเข้ามาผสมผสานจนเกิดเป็นรูปแบบวัฒนธรรมเฉพาะของคนพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเริ่มต้นราวพุทธศตวรรษที่ 7 แล้วมีความเจริญรุ่งเรืองจนถึงพุทธศตวรรษที่ 13-14 จากนั้นก็เริ่มเสื่อมลงหลังจากพุทธศตวรรษที่ 15 ไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18 โดยวัฒนธรรมเขมรได้เข้ามามีอิทธิพลในพื้นที่แทน ในส่วน of นักวิชาการส่วนหนึ่งเชื่อว่า ทวารวดี เป็นชื่อของรัฐหรืออาณาจักรที่มีระบบปกครองแบบอินเดีย โดยสันนิษฐานการมีอยู่ของหน่วยการเมืองนี้จากหลักฐานลายลักษณ์อักษรเป็นเครื่องยืนยัน โดยเฉพาะหลักฐานจากบันทึกสมัยราชวงศ์ถังของจีน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 8-9 นอกจากนี้ ยังพบจารึกที่ด้านหลังของเหรียญกษาปณ์ มีข้อความภาษาสันสกฤตว่า ศรีทวารวดีศวรปุณณะ หมายถึง ผู้มีบุญกุศลของพระเจ้าแห่งทวารวดี ซึ่งแสดงถึงการมีกษัตริย์ปกครองรัฐที่ชื่อทวารวดี ส่วนนักวิชาการอีกกลุ่มกลับมองว่าความมีตัวตนของทวารวดีในฐานะรัฐไม่ได้มีความสำคัญ แต่ให้ยอมรับทวารวดีในฐานะวัฒนธรรมสำคัญที่มีอิทธิพลต่อชุมชนต่างๆ รอบอ่าวไทย โดยส่งผ่านวัฒนธรรมพุทธศาสนากระจายทั่วบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ไปจนถึงรอยต่อที่ราบสูงโคราชและบางส่วนของคาบสมุทรมลายูได้ ทั้งนี้ วัฒนธรรมพุทธศาสนาสมัยทวารวดีก็มีความหลากหลาย ไม่ได้จำกัดเฉพาะเถรวาทแบบลังกาเท่านั้น โดยวัฒนธรรมทวารวดีมีศิลปะในลักษณะเฉพาะ เราพบศิลปวัตถุแบบทวารวดีจำนวนมากในพื้นที่ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ภาคตะวันตก รวมทั้งภาคใต้ตอนบนบางส่วน โดยเฉพาะพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ถือเป็นศิลปวัตถุที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ทางศิลปะแบบทวารวดีที่ชัดเจนที่สุด มักสร้างในปางประทับนั่งห้อยพระบาท พระวรกายค่อนข้างท้วม มีลักษณะเฉพาะของพระพักตร์ เช่น พระขนงตอเป็นปีกกา พระโอษฐ์หนา พระเนตรโปน ขมวดเส้นพระเกศาโต พระพักตร์ยังไม่ได้เป็นรูปไข่ เป็นต้น นอกจากนี้ก็มีภาพลายปูนปั้นรูปชาดกในคัมภีร์ต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความหลากหลายของวัฒนธรรมพุทธศาสนาในทวารวดี และสะท้อนถึงวิถีปฏิบัติของประชาชนกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยเฉพาะภาพปูนปั้นรูปชาดกที่พระเจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม พบการเรียงลำดับเรื่องราวตามแบบ มูลสารวาสติวาท ซึ่งเป็นนิยายเถรวาทสายหนึ่งที่ไม่ได้มาจากลังกา เราสามารถพบร่องรอยเมืองโบราณของทวารวดีได้ในหลายพื้นที่ เช่น บ้านคูเมืองที่สิงห์บุรี เมืองจันทเสน เมืองโคกไม้เดน ที่จังหวัดนครสวรรค์ เมืองอุทองที่สุพรรณบุรี เมืองคูบัวและเมืองโบราณนครปฐม แหล่งโบราณคดีทุ่งเศรษฐี จังหวัดเพชรบุรี เมืองเสมาที่นครราชสีมา การกระจายของวัฒนธรรมทวารวดีในวงกว้างนี้ สะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของทวารวดีในยุคนั้น และเป็นรากฐานสำคัญต่อวัฒนธรรมพุทธศาสนาในพื้นที่ภาคกลางของไทย นับตั้งแต่สมัยอยุธยามาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน⁵⁸ และนอกจากนี้ ตามเส้นทางย้อนรอยทวารวดี เกี่ยวหลักฐานทางโบราณคดีที่มีร่องรอยแรก ๆ ของการเริ่มติดต่อสัมพันธ์กับอินเดียในพื้นที่ประเทศไทยปัจจุบันซึ่งปรากฏหลักฐาน

⁵⁸สฤกษ์ดีพงศ์ ขุนทรง, "พัฒนาการทางวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมโบราณในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19", "วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต", สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, (บัณฑิตมหาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553).

ร่วมสมัยกับที่กล่าวถึง “สุวรรณภูมิ” และก่อนหน้าจนต่อเนื่องมาในภายหลังที่มีร่องรอยหลักฐาน เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา อยู่ที่ภาคตะวันตกของประเทศไทยในกลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีนใน จังหวัดสุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรีและนครปฐม โดยมีบ้านดอนตาเพชรและแหล่งโบราณคดีราย รอบเมืองโบราณอู่ทองที่พัฒนาเป็นศูนย์กลางของอารยธรรมทวารวดีในระยะต่อมาทั้งที่อู่ทอง คูบัว และนครปฐม กับที่คาบสมุทรมโนราห์ใต้ตอนบนบริเวณจังหวัดระนอง พังงา ชุมพรและสุราษฎร์ธานี โดยมีแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง บางกล้วย เขาสามแก้ว และท่าชนะ ซึ่งทั้ง 2 อาณาบริเวณนี้ตั้งอยู่ ณ ทำเลสำคัญที่เอื้อต่อการเดินทางติดต่อระหว่างตะวันตกตะวันออก อยู่ในเส้นทางของเครือข่ายการค้า โบราณของโลก กล่าวคือที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลอง-ท่าจีน มีช่องทางติดต่อทางตะวันตกผ่านทางช่อง ด่านเจดีย์สามองค์ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี และด่านหินสามกอง หรือ ทุ่งเจดีย์ หรือ ด่านเจดีย์สำ มองค์ใต้ในเขตจังหวัดราชบุรี มาออกทะเลที่อ่าวไทยบริเวณปากแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำท่าจีน ส่วน พื้นที่ภาคใต้ตอนบนใน 4 จังหวัดก็คือส่วนหนึ่งของคอคอดกระที่มีทะเลอันดามันกับอ่าวไทยตั้งอยู่ 2 พาก สามารถเดินทางข้ามได้หลายเส้นทาง โดยเฉพาะตามสายน้ำและช่องเขาต่าง ๆ กลางคาบสมุทรม โหนกที่สำคัญทั้งสองอาณาบริเวณนี้ไม่เพียงมีการพบหลักฐานร่องรอยการติดต่อกับอินเดียอย่างมากแล้ว ยัง มีการพบหลายหลักฐานที่นักโบราณคดีจำนวนมากเสนอว่าอาจจะเป็นหลักฐานแรก ๆ ที่เกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาในพื้นที่เอเชียอาคเนย์ และร่วมสมัยกับสุวรรณภูมิเมื่อต้นพุทธศตวรรษ⁵⁹

แผนภาพ 2.4 แสดงจากเส้นทางย้อนรอยโดยประมาณของอาณาจักรโบราณรุ่นแรก ๆ

ในเอเชียอาคเนย์ที่เป็นแหล่งกำเนิดทวารวดี

สรุปได้ว่า ความเป็นมาของทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนา วัฒนธรรม และศิลปะ พบว่า ทวาร วดีมีความเป็นมาเจริญเติบโตเกี่ยวข้องกับบ้านเมืองและผู้คนในประเทศไทย แสดงให้เห็นว่า เหตุการณ์ที่มีต่อความเป็นมายุคทวารวดี โดยวัฒนธรรมไทยสยาม มักพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา วงศ์ และขยายวัฒนธรรมหลายๆ แขนงสู่ภาคกลางของประเทศไทย แต่ถ้าดูตามหลักฐานนั้นยังไม่มี ความชัดเจน แต่สามารถบอกได้ว่า ทวารวดี ซึ่งเป็นวัฒนธรรมแรกๆ ที่ปรากฏในพื้นที่บริเวณรอบอ่าว

⁵⁹ บัญชา พงษ์พานิช และ คณะ, จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ, (มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน), 2559), หน้า 60-61.

ไทย เป็นวัฒนธรรมที่บูรณาการอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียเข้ามาผสมผสาน จนเกิดเป็นรูปแบบวัฒนธรรมเฉพาะของคนพื้นเมือง ตามเส้นทางย้อนรอยทวารวดี เกี่ยวหลักฐานทางโบราณคดีที่มีร่องรอยแรก ๆ ซึ่งปรากฏหลักฐานร่วมสมัยกับที่กล่าวถึง “สุวรรณภูมิ” และก่อนหน้าจนต่อเนื่องมาในภายหลังที่มีร่องรอยหลักฐานเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา

2.4.2 ความหมายของทวารวดี

ธิดา สาระยา ได้กล่าวว่า คำว่า “ทวารวดี” มาจากคำว่า ทวารกะ (Dvaraka) อันมีความหมายว่า ปากประตู หรือประตูการค้า ในมหากาพย์ของอินเดียมีคำว่า ทวารา (Dvara) แปลว่า ประตูนอก หรือปากประตู นอกจากนี้คำว่า ทวารดี ยังเป็นนามของเมืองของพระกฤษณะ พระกฤษณะคือวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ในตำนานวีรบุรุษของอินเดีย คือตำนานพระกฤษณะ ได้กล่าวถึงว่า พระองค์เป็นผู้สร้างเมืองชื่อว่าทวารวดี อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของแคว้นคุชราต (Gujarat)⁶⁰ โดยตามที่ มุลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธุ์ ได้ระบุโดยกล่าวถึง ทวารวดีในมุมมองว่า “ทวารวดี” กับ “ศรีวิชัย” คือชื่อของสมัยเวลาทางประวัติศาสตร์การเมืองของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โบราณในช่วงเวลาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยนักประวัติศาสตร์โบราณคดีฝรั่งและไทยกำหนดจากการเป็นศูนย์กลางทางการเมืองและวัฒนธรรมของราชอาณาจักรสองแห่ง ทวารวดีเป็นราชอาณาจักรในภาคกลางที่มีมาก่อนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ส่วนศรีวิชัยเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 13 ลงมา นอกจากความเหลื่อมทางเวลาแล้วยังมีวัฒนธรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน โดยที่ทวารวดีเป็นรัฐที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท แต่ศรีวิชัยนับถือพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งคนส่วนใหญ่คือคนมอญเหมือนกับพวกที่อยู่ในเมืองมอญของพม่า ในขณะที่คนส่วนใหญ่ในอาณาจักรศรีวิชัยเป็นคนมลายู ทั้งทวารวดีและศรีวิชัยในการรับรู้ของคนทั่วไปจึงเน้นอยู่ 2 ประเด็นใหญ่ๆ คือเป็นอาณาจักร หรือรัฐที่มีศูนย์กลางแห่งอำนาจอยู่ที่เมืองหลวงอย่างหนึ่ง กับการเป็นสมัยเวลาทางวัฒนธรรมที่มีอาณาบริเวณกว้างไกลกว่าเขตแคว้นทางการเมืองอีกอย่างหนึ่ง และการพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมากกว่าแต่เดิม อีกทั้งมีการค้นคว้าอดีตในลักษณะที่เป็นสหวิทยาการมากขึ้น จึงทำให้มีนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักมานุษยวิทยา และผู้รู้ในวิชาการด้านอื่นๆ ได้ศึกษาและตีความใหม่ๆ ขึ้น ที่มีลักษณะขัดแย้งกับแนวคิดและเนื้อหาเก่าๆ มากมาย ทำให้แลเห็นมุมมองและแนวคิดที่แตกต่างไปจากเดิม และมีความคล้ายคลึงกันจึงอยู่ที่การเน้นความเป็นศูนย์กลางอยู่ที่ตัวบุคคล แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการกำหนดตำแหน่งของเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางการปกครองตามระบบประชาธิปไตยที่นครกัวลาลัมเปอร์ ดังนั้นในการรวมกลุ่มของนครรัฐแต่โบราณว่า “มณฑล” [Mandala] เพราะนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่มักมีความเห็นว่ามีลักษณะเป็นขอบเขตของจักรวาลตามคติทางศาสนาของอินเดีย คำว่ามณฑลจึงเป็นสิ่งที่นำมาใช้แทนคำว่าอาณาจักรในเชิงโครงสร้างที่หลวมๆ และเป็นนามธรรม คือไม่มีการกำหนดเขตแดนที่เด่นชัด และเน้นความเป็นศูนย์กลางอยู่ที่กษัตริย์ที่ได้รับเลือกให้เป็นพระจักรพรรดิราชาหรือมหाराชา ซึ่งเป็นเรื่องความสามารถเฉพาะตัวบุคคล ถ้าหากสิ้นพระชนม์ลงแล้ว ไม่มีบุคคลผู้สืบทอดที่มีอำนาจและบารมีพอ ก็จะเคลื่อนย้ายไปอยู่ที่กษัตริย์ในเครือข่ายของมณฑลซึ่งมีความสามารถและอำนาจบารมีเป็นที่ยอมรับ

⁶⁰ธิดา สาระยา, ทวารวดี: ต้นประวัติศาสตร์ของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545), หน้า 10.

ด้วยเหตุนี้ตำแหน่งเมืองสำคัญอาจจะไม่กำหนดอยู่กับที่ตายตัวก็ได้ อาจย้ายไปยังนครรัฐอื่นที่ได้รับ การส่งเสริมให้เหมาะสมกว่า ดังเช่นกลุ่มนครรัฐศรีวิชัย ซึ่งไม่ได้เป็นอาณาจักร หากเป็นเพียง สหพันธรัฐเมืองท่าที่มีเครือข่ายมากมาย ทั้งหมู่เกาะและคาบสมุทรมลายู ที่ในชั้นแรก เมืองสำคัญอาจ อยู่ที่ปาเล็มบัง แต่ต่อมาก็อาจย้ายไปอยู่ที่ชวาและคาบสมุทรมลายูได้ ขึ้นอยู่กับความสำคัญของ กษัตริย์ ซึ่งพระมหากษัตริย์องค์ใดก็ตามที่เป็นมหาราชา หรือราชาธิราช หรือจักรพรรดิราชชั้นนี้ นอกจากจะมีบุคลิกภาพและความสามารถเฉพาะองค์เป็นพิเศษแล้ว ยังทรงมีเครือข่ายที่เกิดจากการ กินตองกับบรรดากษัตริย์ที่อยู่ในกลุ่มสหพันธรัฐเดียวกันสนับสนุน โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางเครือ ญาติที่เกิดจากการกินตอง หรือการแต่งงานระหว่างกันนี้ คือฐานอำนาจที่เป็นรูปธรรมสำคัญในการที่ ทรงได้รับการยกย่องและยอมรับ⁶¹

นอกจากนี้ คำว่า “ทวารวดี” ในความหมายทางศิลปะ และประวัติศาสตร์ของไทยนั้น หมายถึงชื่อรวมของกลุ่มชน ยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ที่พัฒนามาจากสังคมเกษตรกรรมในสมัยก่อน ประวัติศาสตร์ตอนปลาย ซึ่งชุมชนเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากการติดต่อกับกลุ่มชนภายนอกที่มีความ เจริญมากกว่า โดยเฉพาะจากอินเดีย เมื่อราวประมาณ 2,000-1,800 ปีมาแล้ว ซึ่งผลของการขยายตัว ของประชากรประกอบกับการติดต่อกับภายนอกทำให้สภาพของสังคมเริ่มมีความซับซ้อนเกิดการ รวมตัวเป็น “นครรัฐ” ขนาดใหญ่ ที่มีวัฒนธรรมแบบเดียวกันขึ้น ซึ่งรู้จักกันในนามว่า “ทวารวดี”

จดหมายเหตุของภิกษุจีน เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 ได้กล่าวถึงดินแดนที่มีชื่อว่า “โถโล โปตี้”(To-Lo-Po-Ti) ว่า เป็นดินแดนที่อยู่ระหว่างอีสานปุระ (ขอมโบราณ) กับศรีเกษตร (พม่าโบราณ) ซึ่งครั้งแรกก็ยังมีข้อถกเถียงกันว่า หมายถึงเมืองใดกันแน่ แต่ต่อมาได้ค้นพบเงินเหรียญในบริเวณภาค กลางของไทยที่มีจารึกว่า “ศรีทวารวดี ศวรปุณยะ” อันได้แปลว่า “บุญกุศลของพระราชแห่งทวาร วดี” จึงทำให้นักวิชาการส่วนใหญ่ยอมรับกันว่า “นครรัฐทวารวดี” ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นในดินแดนที่ราบ ลุ่มภาคกลางของประเทศไทย เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12-16

แม้ในปัจจุบันยังไม่ทราบแน่ชัดว่า ศูนย์กลางของนครรัฐทวารวดีนั้นอยู่ในเมืองใด แต่ได้ พบหลักฐานที่เป็นงานศิลปกรรมกระจายอยู่เกือบทั่วทุกภาคของประเทศ จึงมีความเป็นไปได้ว่า ศูนย์กลางของนครรัฐทวารวดี อาจมิได้มีเพียงแห่งเดียว แต่น่าจะอยู่ในลักษณะของ “รัฐ” หลายๆรัฐ มารวมกัน โดยมีอำนาจปกครองตนเอง ส่วนหลักฐานทางด้านศิลปกรรมที่คล้ายคลึงกันนั้น อาจมิได้

⁶¹มูลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธุ์, ทวารวดี – ศรีวิชัย : การทบทวนในเรื่องความหมาย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=889> [14 สิงหาคม 2566]

หมายความว่า เป็นอำนาจรวมศูนย์ แต่คงเกี่ยวเนื่องกับการรับอิทธิพลจากเหล่าศิลปินทางพุทธศาสนาจากที่เดียวกันมากกว่า ซึ่งเป็นส่วน **มติชน** ได้ระบุไว้⁶²

สรุปได้ว่า ความหมายของทวารวดี เป็นนามของเมืองของพระกษณะ พระกษณะคืออวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ในตำนานวิบุรุษของอินเดีย หรือมาจากคำว่า ทวารกะที่แปลว่า ประตู เป็นทวารวดีในมุมมองที่ว่า “ทวารวดี” กับ “ศรีวิชัย” คือชื่อของสมัยเวลาทางประวัติศาสตร์การเมืองของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โบราณในช่วงเวลาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยทวารวดีเป็นทั้งความหมายทางศิลปะ และประวัติศาสตร์ของไทยนั้น หมายถึงชื่อรวมของกลุ่มชน ยุคแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ที่พัฒนามาจากสังคมเกษตรกรรมในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย

2.4.3 ลักษณะทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรม

ลักษณะทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรม สมัยนี้เน้นมรดกทางวัฒนธรรม ด้านวัฒนธรรม ประเพณี และ ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ การทำบุญในโอกาสต่างๆ การบวช คิดความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ การสร้างพระพิมพ์และพระพุทธรูป วัฒนธรรมสมัยทวารวดี ได้สร้างความ เป็นปึกแผ่นและทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการหลอมรวมและผสมผสานความแตกต่างทาง วัฒนธรรมของชนแต่ละกลุ่มให้มีแกนกลาง ในการหลอมรวมและผสมผสานความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชน แต่ละกลุ่มให้มีวัฒนธรรมเดียวกันคือ “วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ” เช่น ธรรมเนียมการบูชาพระบรมธาตุ แพร่หลายมากในสมัยทวารวดี โดยมีหลักฐานจากการสร้างเสมา อันเป็นศิลปะสมัยทวารวดี แสดงการสลักภาพ สลูป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์การบูชาพระธาตุ การสร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน การสร้างเจดีย์โดยใช้อิฐดินเผาเป็น วัสดุก่อสร้างและฉาบด้วยปูนซีเมนต์ นอกจากนั้นศิลปะด้านประติมากรรมยังมีการสืบทอดการสร้าง พระพุทธรูป และการทำลวดลายปูนปั้นเป็นรูปคน ยักษ์และสัตว์ต่างๆ เพื่อประดับตกแต่ง ศาสนาสถานให้ดู สวยงาม วัฒนธรรมที่ยังคงมีร่องรอยเหลืออยู่จนปัจจุบัน เห็นได้ชัดจากศิลปะสมัยทวารวดีที่ยังคงเหลือให้เห็น หลายอย่างเช่นพระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ในท่าประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลาสลักรูปวงล้อมธรรมจักรกับกวาง หมอบ ซึ่งหมายถึงพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี พบที่เมืองนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พระพุทธรูปปูนปั้นดินเผาและพระพิมพ์ พบที่เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ซากโบราณสถาน หลายแห่งที่ เมืองคูบัวจังหวัดราชบุรี พบประติมากรรมดินเผา และปูนปั้นสตรีเล่นดนตรี และลูกปัดที่ทำด้วย แก้ว หิน และดินเผาที่เมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรีภาชนะดินเผา พบหม้อมีสัน หม้อก้นกลม ชาม ไห ถ้วย หม้อ น้ำพวย และหม้อน้ำชาวดินเผาเรียบ มีทั้งแบบมีจารึกและไม่มีจารึกบนเหรียญ แต่ทั้งสองแบบ มักมีภาพ สัญลักษณ์อันเป็นมงคลต่างๆ เพื่อแสดงถึงอำนาจและความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ หรือเพื่อความอุดมสมบูรณ์แก่ พืชพันธุ์ธัญญาหารตามคติอินเดีย เช่น ภาพรูปพระอาทิตย์ รูปบัลลังก์ แสดงถึงความยิ่งใหญ่ ภาพศรีวิศวะ

⁶² มติชน, รู้จักความหมายของ ‘ศิลปะทวารวดี-ศิลปะลพบุรี(เขมร)’, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.matichonacademy.com/tour-story/%E0%B8%A3%E0%B8%B9%E0%B9%89%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87-%E0%B8%A8%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%9B> [14 สิงหาคม 2566]

หรือเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ ภาพโคและลูกโค ภาพกวาง ภาพหมอน้ำแสดงการเพิ่มพูนทางการเกษตร เจริญ มีจักริกคองผลิตขึ้นใช้เนื่องในโอกาสพิเศษ⁶³

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ ลักษณะทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรม พบว่า ช่วงทวารวดีก็หายไปจากประวัติศาสตร์นั้นทำให้ได้ข้อค้นพบ เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้บ้านเมืองหนึ่งถูกทิ้งร้างลงแม้เคยเจริญมาก ๆ อาจมีหลายเหตุผล เช่น เกิดโรคระบาด หรือเคลื่อนย้ายไปหาแหล่งที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม แต่ถ้าพูดถึงภาพกว้าง เช่น การหายไปของวัฒนธรรมทวารวดี เช่น การสร้างพุทธรูปหน้าตาแบบทวารวดี การสร้างธรรมจักร หรือการใช้ตัวอักษรแบบทวารวดีหายไป ส่วนหนึ่งต้องยอมรับว่าหายไปพร้อมกับมีวัฒนธรรมอื่นเข้ามาแทนที่ ซึ่งมีความเป็นไปได้สูงว่าวัฒนธรรมนั้นมาจากกัมพูชา ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 อยู่ดี ๆ เราค้นพบว่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 พื้นที่ภาคกลางของไทยมันเหมือนมีวัฒนธรรมเขมรเข้ามาแทน เริ่มมีการสร้างพวกปราสาท มีจารึกของพระเจ้าสุริยวรมันขึ้นมา การที่พระองค์ท่านมีโครงการ ทำให้เราสันนิษฐานว่าพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 เริ่มมีอำนาจเหนือลพบุรีแล้ว กลางพุทธศตวรรษที่ 16 คือช่วงวัฒนธรรมทวารวดีค่อย ๆ หายไปจากลพบุรี พอมาดูบ้านเมืองอื่น ๆ ในพื้นที่ภาคกลางก็พบว่า เฮ้ย...มันก็ค่อย ๆ หายไปเหมือนกัน เป็นวัฒนธรรมเขมรค่อย ๆ เข้ามาแทนที่ พอมมาถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ยิ่งเห็นได้ชัดว่าวัฒนธรรมเขมรเข้ามาค่อนข้างจะเต็มตัว⁶⁴ ถ้าทวารวดีมีอายุร่วม 400 ปี ด้วยเหตุใดถึงมีกษัตริย์องค์เดียวที่เอ่ยถึงหากเทียบกับเพื่อนบ้าน เช่นในกัมพูชาที่เจริญขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกัน เขามีชื่อกษัตริย์ ผู้ปกครองเพียบเลย แต่ทวารวดีเราขาดหลักฐาน มีอยู่ประมาณองค์สององค์ที่รู้จักชื่อ ผมคิดว่าส่วนหนึ่งชื่อกษัตริย์อาจไปอยู่ในหลักฐานที่ไม่ได้ถาวร เช่น พวกคัมภีร์ที่ทำจากใบลานหรือกระดาษ เลยทำให้เราขาดหลักฐาน ปัญหาหนึ่งของทวารวดีคือการเสื่อมสภาพของตัววัตถุ อายุพันปีมันต้องเสื่อมสภาพเป็นธรรมดา คนรุ่นนั้นเขาก็มองว่าสิ่งที่สร้างชั่วชีวิตเขามันแข็งแรงแล้ว ไม่คิดว่าจะต้องอยู่เป็นพัน ๆ ปี ก็แค่ชั่วชีวิตเขาเหมือนเราสร้างบ้าน คงไม่คิดว่าบ้านเราจะต้องอยู่ถึงพันปี แคในชั่วชีวิตเราเท่านั้น การที่เราศึกษาเรื่องของทวารวดี ถ้ามองให้ลึก ไม่ใช่ในเชิงวิชาการ แต่ในเชิงของคนทั่วไป การที่ได้รู้ว่า “ทวารวดีคืออะไร” อย่างน้อยมันคือรากฐานของประเทศไทย แน่แน่นอนว่าคนในยุคทวารวดี หลายคนในปัจจุบันอาจจะมองว่าเป็นคนมอญ แต่วัฒนธรรมหลายอย่างได้สืบทอดมาถึงอยุธยา เช่น ลวดลายบางตัว อาทิ ลายประจำยาม ลายกำมปู เป็นรากฐานมาตั้งแต่ทวารวดี ซึ่งช่วงนั้นอาจจะรับมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่ง หรือการรับเอาวัฒนธรรมการนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท ที่ใช้ภาษาบาลี หรือสร้อยนามของอยุธยา “กรุงเทพมหานครบรรพทวารวดีศรีอยุธยา” อาจเป็นชื่อบ้านเมืองเดิมต่อเติมมาด้วย ดังนั้นทวารวดีแม้จะอายุเป็นพันปีก็เป็นส่วนหนึ่งของรากฐานวัฒนธรรมไทยที่เราปฏิเสธไม่ได้ ...พื้นที่ค่อนข้างสำคัญของวัฒนธรรมทวารวดี คือ จ.นครปฐม และเมืองโบราณบ้านคูบัว จ.ราชบุรี ที่ จ.

⁶³ พรณิกา เวลเดส, *อาณาจักรทวารวดี*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://thawarawadeekingdom.blogspot.com/2013/> [23 มีนาคม 2565]

⁶⁴ กรรณิการ์ ฉิมสร้อย, *ประวัติศาสตร์: “ทวารวดี” คืออะไรกันแน่? อ่านมุมมองจาก “รุ่งโรจน์ธรรมรุ่งเรือง”* อ.โบราณคดี ม.ศิลปากร. *ศิลปวัฒนธรรม*, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_36408 [11 พฤศจิกายน 2564]

นครปฐม “เจดีย์พระประโทณ” สะท้อนประเพณีการสร้างเมืองสมัยนั้นว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องคุ้มครองเมือง ไม่ให้เกิดภัยอันตรายใด ๆ ⁶⁵

ทวารวดี เป็นลักษณะของวัฒนธรรมมอญโบราณ ที่เรียกกันว่า ทวารวดี น่าจะเกิดขึ้นในภาคกลางของประเทศไทยก่อน จากการรับอารยธรรมจากอินเดีย เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11-15 เป็นต้นมา จากนั้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 ก็ได้แพร่ขยายมายังดินแดนแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อย่างไรก็ตามในราวพุทธศตวรรษที่ 15 อิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรได้แพร่กระจายเข้ามาครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของอีสาน จึงทำให้วัฒนธรรมทวารวดีถูกบดบังหายไปในที่สุด โดยงานศิลปกรรมของศิลปะทวารวดีนั้น เข้าใจว่ารับอิทธิพลมาจากศิลปะคุปตะและปาละเสนาะของอินเดียเป็นสำคัญ แต่ทั้งนี้ต่อมาได้มีการผสมผสานศิลปะพื้นเมืองของแต่ละถิ่นเข้าไปด้วย จึงทำให้เกิดรูปแบบที่แตกต่างในรายละเอียดของแต่ละภูมิภาคออกไป ศิลปะทวารวดีพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นงานศิลปกรรมที่ได้มีการผสมผสานกับศิลปกรรมพื้นเมืองอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะงานศิลปกรรมประเภทใบเสมาหินขนาดใหญ่ ที่อาจถือเป็นเอกลักษณ์โดยเฉพาะ เนื่องจากแทบไม่พบในภาคอื่นเลย ใบเสมาหินเหล่านี้มีความโดดเด่นและแตกต่างกันออกไป มักนิยมสลักเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติและชาดก แต่ก็มีรูปแบบที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด สำหรับใบเสมาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะต่างๆที่มาผสมผสานกัน เช่น ศิลปะของจาม ศิลปะทวารวดีภาคกลาง ตลอดจนศิลปะเขมรในระยะต่อมา ใบเสมาสามารถกำหนดอายุได้ว่า คงสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 โดยประมาณ พระพิมพ์สมัยทวารวดี ก็เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่พบกันทั่วไป ส่วนใหญ่แล้ว พระพิมพ์สมัยนี้สืบทอดรูปแบบมาจากศิลปะทวารวดีภาคกลาง และบางชิ้นก็แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะปาละของอินเดียด้วย นอกจากนี้พระพิมพ์บางองค์ก็แสดงอิทธิพลศิลปะคุปตะและหลังคุปตะ (ของอินเดีย)⁶⁶

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁶ มติชน, รู้จักความหมายของ ‘ศิลปะทวารวดี-ศิลปะลพบุรี(เขมร)’, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.matichonacademy.com/tour-story/%E0%B8%A3%E0%B8%B9%E0%B9%89%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87-%E0%B8%A8%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%9B> [14 สิงหาคม 2566]

แผนภาพที่ 2.5 แสดงลักษณะของทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรม

นอกจากนี้ยังพบรายละเอียดของ ลักษณะทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรม เกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปศิลปะคันธาระ หรือคันธารราชู พบว่า การ สร้างรูปพระพุทธรองค์ (ที่เป็นรูปมนุษย์) แบบ คันธาระ เกิดขึ้นครั้งแรก โดยมีมือของช่าง แคว้นคันธารราชู เกิดขึ้นเมื่อราว พ.ศ.370 ที่ได้รับอิทธิพลจากกรีกและโรมัน เพราะเคยอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ซึ่งเคยกรีธาทัพมา ตั้งแต่ในราว 2 ศตวรรษก่อนคริสตกาล โดยพวกเขาได้ถือรูปแบบเคารพเดิมที่เป็นเทพเจ้าของตนที่เคยทำมา ประดิษฐ์สร้างพระพุทธรูปขึ้น เมื่อพวกเขาหันมานับถือศาสนาพุทธ การสร้างพระพุทธรูปที่นี้จึงเป็นการผสมผสานระหว่างกรีกโรมัน (อิทธิพล Grego-Roman) และอินเดียโบราณที่สัมพันธ์กับมหาปุริสลักษณะ 32 ประการ ของพระพุทธเจ้า อย่างลงตัว พระพุทธรูป คันธาระ จึงได้รับการยอมรับจากทั่วโลกว่ามีพุทธศิลป์งามที่สุด และเก่าแก่ที่สุด มีอายุราว 2000 ปี จนได้รับความนิยมเป็นสากลจากนักสะสมและพิพิธภัณฑน์านาชาติ

แผนภาพที่ 2.6 พระพุทธรูปศิลปะ คันธาระ โบราณในรูปแบบต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับการสร้างสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงพัฒนาการภูมิปัญญาทวารวดี

ครั้นเมื่อ พระเจ้าอโศกมหาราช โปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่ 3 ขึ้นแล้วเสร็จ ทรงโปรดให้สร้าง ศาสนสถานศึกษาขึ้นหลายแห่ง เพื่อศึกษา พระศาสนา แต่ยังคงไม่นิยมการสร้างรูป พระพุทธเจ้าเป็นรูปเคารพ ทำแต่รูปอย่างอื่นเป็นเพียงสัญลักษณ์แทน พระพุทธเจ้า ดังเช่นที่ปรากฏอยู่ที่ สถูปสาญจี มีการสร้างรูปเคารพจากรากฐานของวัฒนธรรมอินเดีย เช่น รอยพระพุทธบาท ซึ่งแสดงถึงการเคารพอย่างสูงสุด เปรียบเทียบกับ พระมหากษัตริย์ หรือการสร้าง ต้นโพธิ์ เป็นสัญลักษณ์แทนการตรัสรู้ เป็นต้น วัฒนธรรม การสร้างพระพุทธรูป เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจในทางรูปธรรมนั้น เริ่มแรกในช่วงก่อนสมัยคริสต์กาลเล็กน้อย โดย พระเจ้ามีลิท (Menander) กษัตริย์อินเดีย เชื้อสาย กรีก แห่ง นครสาคละ แคว้นคันธารรัฐ อาณาจักรบักเตรีย (บริเวณตะวันตกเฉียงเหนือของปากีสถานและตะวันออกของอัฟกานิสถานในปัจจุบัน ซึ่งเป็นประเทศอินเดียในอดีต)

พระเจ้ามีลิท ทรงเลื่อมใส พระพุทธศาสนา และทำนุบำรุงให้รุ่งเรืองอย่างมาก หลังการล่มสลายของวงศ์เมาริยะ เริ่มมีการสร้างพระพุทธรูป จำหลักหินขึ้นอย่างมากมาย เป็นศิลปกรรมแบบกรีกผสมอินเดีย เรียกตามเมืองที่ตั้งว่า ศิลปคันธารรัฐ (อิทธิพล Greco-Roman) และท่านได้ทรงสร้าง พระพุทธรูป และพระโพธิสัตว์ ขึ้นมามากมาย ส่วนใหญ่สลักจากหินเทอเมเชียว (Schist stone) โดยยึดรูปแบบศิลปกรีก และเฮเลนนิค ซึ่งมีความสวยงามไม่แพ้ศิลปะใดๆ ในยุคหลังต่อมาจึงได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 4 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 13 ที่มีอิทธิพลต่อศิลปะของมอรา ใน แคว้นอุตรประเทศ

โดยลักษณะสำคัญทางศิลปะของ พระคันธาระคือ พระพักตร์คล้าย เทพพอลโล มีเส้นพระเกศาหยิกสลาย (ยังไม่เป็นกันหอยเหมือนในยุคหลัง) มีรัศมี (Halo) อยู่หลังพระเศียร ตามความเชื่อของกรีกที่ทำรูปปั้นเทพต่างๆ ห่มผ้าคลุมแบบริ้วธรรมชาติ มีอุณาโลมระหว่างคิ้ว มีอุษณิษะ ศีรษะ (มวยผมไปงตอนบน) พระกรรณยาว พระพุทธรูปคันธาระมีทั้งที่ทำด้วยปูนปั้น (Stucco) หินเขียว และหินดำ (Schist)⁶⁷

สรุปได้ว่า ลักษณะทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรม จากลักษณะที่ศึกษามานี้ สมัยนั้นมรดกทางวัฒนธรรม ด้านวัฒนธรรมประเพณี และ ความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยมีลักษณะของทวารวดีจากการค้นพบว่า การหายไปของวัฒนธรรมทวารวดี เช่น การสร้างพุทธรูปหน้าตาแบบทวารวดี การสร้างธรรมจักร หรือการใช้ตัวอักษรแบบทวารวดีหายไป แต่ถ้าตีลักษณะทวารวดีในเชิงศิลปะ และวัฒนธรรมนั้น การหลอมรวมและผสมผสานความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนแต่ละกลุ่มให้มีวัฒนธรรมเดียวกันคือ “วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา” เช่น ธรรมเนียมการบูชาพระบรมธาตุ แพร่หลายมากในสมัยทวารวดี เป็นต้น

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ” ได้ค้นพบว่ามีนักวิชาการหลายท่านได้เรียบเรียงไว้ ดังนี้

2.5.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย” พบว่า เส้นทางแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยทุกภูมิภาคจะมีเอกลักษณ์และความโดดเด่นเฉพาะที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ อย่างไรก็ตามปัญหาองค์ความรู้การอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ศาสนา รวมทั้งการเตรียมความพร้อมเพื่อการรองรับสู่การเป็นประชาคมอาเซียน ยังไม่ได้ถูกยกระดับให้เป็นที่สนใจมากนัก โดยเฉพาะพื้นที่ภาคใต้ซึ่งเป็นภูมิภาคที่มีนักท่องเที่ยวต่างชาติทุกระดับ เข้ามาท่องเที่ยวจำนวนมากควรผลักดันรูปแบบและเส้นทางท่องเที่ยวประเภทใหม่ให้สามารถสร้างความยั่งยืนแก่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศ ให้มีความหลากหลายมากขึ้นได้⁶⁸

ศิวินิต อรรถวุฒิกุล และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัย พบว่า การพัฒนาประเทศไทยโดยมุ่งเน้นวัฒนธรรมเป็นตัวตั้งทำให้คนทั้งหลายห่างเหินจากวัด ซึ่งในอดีตวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งการศึกษาของคนในยุคอดีตขณะที่ปัจจุบันคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะนักเรียน นิสิต นักศึกษา มักจะเลยไม่ใส่ใจกับการเข้าวัด

⁶⁷ โรงหล่อพระบุญชูปฏิรูปปฏิมาพร, พระพุทธรูปศิลปะ คันธาระ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.boonchoofinearts.com/> [22 พฤษภาคม 2566]

⁶⁸ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ, “การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า ๘-พ.

ทหาบุญไหว้พระ ฟังธรรม แม้แต่ในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันมาฆบูชา เป็นต้น แต่กลับมุ่งเน้นเพียงการบริโภคนิยมเป็นหลักใหญ่ และใช้ห้างสรรพสินค้าเป็นแหล่งบันเทิง ทำให้ผู้คนห่างไกลจากแหล่งธรรมะ คือ “วัด” อันเป็นผลมาจากระบบการศึกษาที่ใช้รูปแบบการพัฒนา ตามแบบประเทศตะวันตก ได้สร้างความแปลกแยกกับแหล่งเรียนรู้ที่เป็นวัด ทั้งที่วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทางการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม การปลูกฝังหล่อหลอมและขัดเกลาให้คนเป็นคนดีในสังคม เมื่อผู้คนละเลย ห่างไกลจากวัด ยุทธศาสตร์หนึ่งในการดึงผู้คนให้หันกลับเข้ามาใช้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ คือ การใช้การท่องเที่ยว นั่นคือ การท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Religion Tourism หรือ Meditation Tourism) ผสมผสานกับการท่องเที่ยวเชิงศึกษาศึกษาและศาสนา (Edu Meditation Tourism) หมายถึง การเดินทางเพื่อที่คนศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากปรัชญาทางศาสนา หาคำความรู้ สัจธรรมแห่งชีวิต มีการฝึกทำสมาธิ เพื่อมีประสบการณ์และความรู้ใหม่เพิ่มขึ้น มีคุณค่าและคุณภาพชีวิตที่ดีเพิ่มขึ้น นับเป็นการท่องเที่ยวชุมชนรูปแบบหนึ่ง การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ เป็นการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ที่ชุมชนสามารถจัดการได้ด้วยตนเอง (Self-determination) ทั้งยังเป็นการทำให้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมนำมาสู่มูลค่าในเชิงเศรษฐกิจแบบสร้างสรรค์ (Creative Economy) รั้งสรรค์ธรรมชาติ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมชุมชนทำให้เกิด “การเรียนรู้ ความอิมบิยู รู้แจ้งเห็นธรรม” อันนำมาซึ่งความอยู่เย็นเป็นสุข ไม่นั่นการยึดวัดถุเป็นตั้ตั้งเพียงประการเดียว แต่ยึดหลักธรรมนาความพอเพียง จึงเป็นการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมในรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ และเชื่อมโยงเส้นทางธรรมเพื่อการทำบุญไหว้พระ⁶⁹

พระมหาสุริยา มะสันเทียะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ประสิทธิผลของกลยุทธ์การตลาดที่มีผลต่อการส่งเสริมคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมการตลาดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เป็นแรงจูงใจทางด้านศาสนา โดยมีปัจจัยภายในที่มีอิทธิพลต่อนักท่องเที่ยว ได้แก่การมีโอกาสไปร่วมแสวงบุญ เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา ช่วยให้เกิดความสุขทางใจแก่นักท่องเที่ยวผู้วิจัยแบ่งกิจกรรมเป็นปัจจัยย่อยๆ ประกอบด้วย 1) กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา 2) กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ โดยเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในบริเวณวัดเป็นสำคัญ เช่น งานประจำปี งานวัดในเทศกาลต่าง ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันลอยกระทง วันขึ้นปีใหม่ 3) กิจกรรมการปฏิบัติธรรม เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการขึ้นภายในวัด อาจจะจัดในรูปของโปรแกรมการปฏิบัติธรรม ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวิธีการของผู้จัด เช่น การนั่งสมาธิ การสมาทานศีล 5 การฟังธรรมเทศนา 4) กิจกรรมการสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น งานเกี่ยวกับการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่าง ๆ ของวัด งานกฐิน งานผ้าป่า งานบวชนาค 5) กิจกรรมการเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นตามความประสงค์ส่วนตัว เช่น การทหาบุญตักบาตร การถวายดอกไม้ธูปเทียนเพื่อใช้บูชาพระ 6) กิจกรรมการเข้าวัดอุ้มงคล เป็นกิจกรรม

⁶⁹ศิวินิต อรรถวุฒิกุล และคณะ, “การพัฒนาารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัดราชบุรี”, Veridian E-Journal, Silpakorn University, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2560), บทนา.

ที่วัดได้จัดทำขึ้น เพื่อหาเงินรายได้เข้าวัด เพื่อนำไปทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาหรือปฏิสังขรณ์ภายในวัด และจัดให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้เข้าไปบูชาตามกาลังศรัทธา⁷⁰

พระครูสันติธรรมภาณี (บุญชัย สนติกโร) ได้ทำวิจัยเรื่อง “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา” โดยทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและวิจัยเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีองค์ประกอบอยู่ 4 ด้าน คือ ด้านเกจิอาจารย์ ด้านรูปเคารพและวัตถุมงคล ด้านสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมและด้านสถานที่ปฏิบัติธรรม วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า เพราะ เป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม มีทรัพยากรทางกายภาพ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพียงแต่จะ ถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร ถ้าเราไปแยกส่วนไม่ได้มองอย่างต่อเนื่องเป็นเหตุเป็นผล เราก็จะทำได้เพียง แค่มาวัดเพื่อถ่ายรูปสวยงาม ชาวต่างชาติจำนวนมากที่มีพื้นฐานศาสนาและวัฒนธรรมต่างกัน ก็มา เพียงแค่ถ่ายรูป บางครั้งก็มาทำกริยาที่ไม่เหมาะสม คนไทยบางกลุ่มมาก็ไม่ได้สร้างเสริมปัญญา ส่วน หนึ่งอาจจะเป็นเพราะวัดไม่ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนว่า จะพัฒนาสังคม ทั้งที่บทบาทของวัด สามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง 2 ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมและด้านการนำรายได้ เข้ามาทำนุ บำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่นจังหวัดและประเทศโดยรวม ขณะเดียวกันวัดก็เป็นแหล่ง ที่สามารถให้ ความรู้ความคิดที่กว้างขวางขึ้นให้ความสงบความร่มเย็นกับผู้มาเยือนทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจพุทธศาสนาได้ดีขึ้น วัฒนธรรมของชุมชนของสังคมไม่ว่าที่ใดในโลกไม่มีอะไร เป็นหลักดีเท่ากับศาสนา ศาสนาเป็นรากเหง้าของการตั้งชุมชนและสังคม⁷¹

นิรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ. และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า 1. ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in depth interview) กลุ่มตัวอย่างจำนวน 40 วัด มีพระปรารักษ์ พระประธานในโบสถ์ สถูปเจดีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร ศาลาการเปรียญ ระเบียง พระอุโบสถ พระพุทธรูป โลหะปราสาทที่สำคัญ เพื่อให้บริการท่องเที่ยว ในเขตกรุงเทพมหานคร 2. ศึกษาการบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ศาสนสถานที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยว จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in depth interview)การบริหารจัดการศาสนสถานที่สำคัญสำหรับการอนุรักษ์เพื่อการท่องเที่ยวของวัด มีผู้ช่วยและเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลในเรื่องความเรียบร้อย และทางวัดส่วนใหญ่ได้มีการจัดให้เจ้าหน้าที่ อยู่ประจำในแต่ละศาสนสถานทีนั้นๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ศาสนสถานที่มีความเสื่อมโทรมสิ่งแวดล้อมภายในวัด ทางวัดจะปรับปรุงซ่อมแซมบูรณะโบสถ์ วิหาร หรือการปรับปรุงห้องน้ำและสถานที่จอดรถให้มีมากขึ้น 3. การศึกษาข้อมูลการบริหารจัดการสำหรับการอนุรักษ์ศาสนสถานสำหรับการท่องเที่ยว มีดังนี้ 1) ด้านการบริหารจัดการศาสนสถาน โดยรวมอยู่ใน

⁷⁰พระมหาสุริยา มะสันเทียะ, “ประสิทธิผลของกลยุทธ์การตลาดที่มีผลต่อการส่งเสริมคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร”, **บทความวิชาการ**, วารสารวิทยาลัยพณิชยศาสตร์บูรพาปริทัศน์, ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558), หน้า 35-36.

⁷¹พระครูสันติธรรมภาณี (บุญชัย สนติกโร), “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา”, **บทความวิชาการ**, JOURNAL OF NAKHONRATCHASIMA COLLEGE, Vol.8 No.1 (January-June 2014): 92102.

ระดับที่ 2) ด้านการบริหารแบบไตรสิกขา พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติเกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์โดยใช้การศึกษา 3) การจัดการด้านองค์กร การบริหารจัดการการวัด 4) การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวในวัด การบริหารองค์กร วัดควรมีการประชาสัมพันธ์ศาสนสถาน ควรทำเอกสารประชาสัมพันธ์เป็นสองภาษาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติและควรมีเว็บไซต์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว⁷²

วงศ์ระวิทย์ น้อมนำทรัพย์ ได้ทำวิจัยเรื่อง “แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยว่า แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐมมีวิสัยทัศน์ คือ “จังหวัดนครปฐมจะเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาของโลก เพื่อปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมและพัฒนาจิตใจเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาให้มีมาตรฐานและคุณภาพระดับโลกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และเป็นต้นแบบการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน” ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐมประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาเพื่อปลูกจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เพื่อสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น และกระจายรายได้สู่ชุมชน และ 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา เพื่อเป็นต้นแบบการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน และผลการประเมินแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม พบว่าโดยรวมอยู่ในระดับมาก จึงยืนยันให้เห็นว่าแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมีความเหมาะสมกับจังหวัดนครปฐม สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ และเพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาต่อไป⁷³

สกันธ์ ภู่งามดี ได้ทำวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ(ขสมก.)” ผลการวิจัยพบว่า การจัดโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด เป็นภารกิจเพิ่มเติมจากหน้าที่หลักขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ โดยมีเหตุผล 3 ประการ คือ ประการแรก ต้องการสนองนโยบายรัฐบาล ประการที่สอง มองเห็นศักยภาพและโอกาสขององค์กรด้านการรับส่งกลุ่มคนในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวด้วยรถประจำทางปรับอากาศขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) และประการที่สาม ต้องการสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้นให้องค์กรสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้นสภาพปัญหาจากการดำเนินงานของโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ(ขสมก.)พบว่า มี 1. ปัญหาภายใน 3 ประการ ได้แก่ ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ ราคาบัตรโดยสาร และคุณภาพการให้บริการ ส่วนปัญหาภายนอกได้แก่ 1) ปัญหาด้านคุณภาพการให้บริการจากวัด

⁷²นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ. และคณะ, “ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร”, รายงานการวิจัยทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552).

⁷³วงศ์ระวิทย์ น้อมนำทรัพย์, “แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม”, **คชภูมินพนธ์ปรัชญาคชภูมินพนธ์**, สาขาการจัดการการท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยพะเยา, 2559), บทคัดย่อ.

เป้าหมาย 2) ปัญหาด้านกฎหมาย คือ การรับรองทางกฎหมายในการดำเนินโครงการระยะยาว การร้องเรียนจากบริษัทเอกชน เงื่อนไขการต่อใบอนุญาต และการมีคู่แข่งเพิ่มขึ้น 3) ปัญหาจากเหตุสุดวิสัยที่เกิดจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองการพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัดขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) จากการวิเคราะห์ด้วยเทคนิค SWOT Analysis และจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) ได้นำไปสู่การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) ฉบับสมบูรณ์ที่ประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่ ยุทธศาสตร์เชิงรุก ยุทธศาสตร์พลิกฟื้น ยุทธศาสตร์รักษาเสถียรภาพ และยุทธศาสตร์การตัดทอน⁷⁴

ทัศนีย์ ปิยะเจริญเดช ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวบนพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลา” ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวบนพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลา ที่มีการบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย หลักอปริหานิยธรรม 7 เพื่อให้เกิดการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวที่ถูกต้องตามหลักการและหลักธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านให้การดูแลเอาใจใส่แก่ผู้มาเยือน ประกอบด้วย สร้างความประทับใจและ ค่านิยม ให้ความช่วยเหลือแก่นักท่องเที่ยวในเรื่องการจ้างหรือการบริการที่แพงเกินกว่าเหตุหรือถูก เอารัดเอาเปรียบและมีนโยบายเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวได้กลับมาเที่ยวอีกครั้ง ทำให้เกิดการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวบนพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลาอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น⁷⁵

สรุปได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่งานวิจัยจะเป็นการกล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงศาสนาซึ่งเป็นส่วนของการส่งเสริมการท่องเที่ยวไม่ว่าจะเป็น ด้านวัตถุมงคล ด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม หรือเป็นคุณค่าทางด้านจิตใจ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยว 9 วัด การท่องเที่ยวเชิงยุทธศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางศาสนา เป็นต้น

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม

พระครูภาวนาวชิรคุณ (วชิรินทร์ วชิรธมโม) ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า 1) พระสงฆ์ และประชาชนทั่วไปมีความคิดเห็นต่อรูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.85$, S.D. = 0.324) และเมื่อ พิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ดังนี้ ด้านการพัฒนาศาสนสถาน ($\bar{x} = 3.95$, S.D. = 0.357) ด้านการพัฒนากิจกรรมภายในวัด ($\bar{x} = 3.83$, S.D. = 0.339) ด้านการพัฒนา บุคคลหรือ

⁷⁴สกนธ์ ภูงามดี, “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ 9 วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ(ขสมก.)”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2553), บทคัดย่อ.

⁷⁵ทัศนีย์ ปิยะเจริญเดช, “รูปแบบการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวบนพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลา”, *ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2564).

บุคลากรภายในวัด ($\bar{x} = 3.82$, S.D. = 0.439) และด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ($\bar{x} = 3.82$, S.D. = 0.358) 2) สภาพทั่วไปในการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ใน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีโบราณสถาน โบราณวัตถุ จำนวน มากที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนมีหน่วยงานมีหน่วยงานราชการคอยให้ความรู้ผ่านโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ แก่พระสงฆ์และได้รับงบประมาณจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ องค์การบริหารส่วนจังหวัด กรมศิลปากรและอื่น ๆ ในการสนับสนุนกิจกรรมและการปรับปรุงทัศนียภาพให้สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน มีการอนุรักษ์โบราณสถาน และโบราณวัตถุให้อยู่ใน สภาพที่ดี มีการพัฒนาบุคลากรและบุคคลภายในวัดให้สอดคล้องกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเชิงรุก มีการแต่งตั้งพระสงฆ์ผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการวัดและมีการพัฒนาวัดไปแนวทางเดียวกัน โดยและส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยเน้นการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม เชิงอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุและประวัติศาสตร์ 3) รูปแบบการพัฒนาวัดให้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ รูปแบบที่ 1 การอนุรักษ์ โบราณสถานและโบราณวัตถุให้มีความ มั่นคง แข็งแรงและคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ความเป็นไทยอย่าง แท้จริง รูปแบบที่ 2 การพัฒนาทักษะ ทางด้านภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นของบุคลากรอย่างมี ประสิทธิภาพ รูปแบบที่ 3 จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวลักษณะเชิงปฏิบัติธรรม บูรณาการกับการ อนุรักษ์โบราณสถานและศึกษาประวัติศาสตร์ ความเป็นมา รูปแบบที่ 4 บูรณาการวิถีชีวิตความเป็นไทย ร่วมกับศาสนาอื่นอย่างสันติสุขด้วยกลยุทธ์ 9 ประการ⁷⁶

กรกช ตราชูและคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บ้าน ด้านเกรียน อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา” พบว่า ทรรศนะการท่องเที่ยวมีศักยภาพ ได้แก่ แม่น้ำมูล การทำเครื่องปั้นดินเผา ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนและมีที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน ส่วนแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ มี 6 ด้าน ได้แก่ พัฒนาสิ่งดึงดูดใจ ของแหล่งท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายกับทุกช่วงวัย การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการเข้าถึง ข้อมูลได้สะดวก เพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว ปรับปรุงที่พักแบบสัมผัสวิถีชีวิตชุมชน เน้นการจัดกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมมากขึ้น การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเน้นการท่องเที่ยวโดยชุมชน และพัฒนาการตลาดการสื่อสารแบบบูรณาการไปยังกลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายท่องเที่ยว⁷⁷

สรุปได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม จากค้นพบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นในส่วนของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อให้การท่องเที่ยวมีศักยภาพ ซึ่งผู้ที่มีบทบาททางด้านวัฒนธรรม ประกอบด้วย พระสงฆ์ ประชาชน และผู้มาท่องเที่ยว ส่วนมากจะเป็นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

⁷⁶พระครูภาวนาวชิรคุณ (วัชรินทร์ วชิรธมฺโม), “รูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557).

⁷⁷กรกช ตราชูและคณะ, “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บ้านด้านเกรียน อำเภอโคกชัย จังหวัดนครราชสีมา”, *วารสารรัชต์ภาคย์*, (ฉบับพิเศษ ครบรอบ 23 ปี 2559) : 165.

เพื่อพัฒนาสิ่งดึงดูดใจ ของแหล่งท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายกับทุกช่วงวัย การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการเข้าถึง ข้อมูลได้สะดวก เพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว

2.5.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทวารวดี

พระครูโสภณวิธานวัตร และคณะ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ประวัติศาสตร์และคุณค่าทางอารยธรรมสมัยทวารวดี” พบว่า เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์สมัยทวารวดีนั้น ทำให้เห็นคุณค่าหลายอย่าง อาทิ เช่นพระพุทธศาสนาได้กลายเป็นสิ่งที่เป็นเสมือนเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ของคนในชุมชนได้ดีที่สุด สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาช่วยให้การสร้างบูรณาการทางวัฒนธรรม ระหว่างผู้คนภายในบ้านเมืองเป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายดังนั้น จึงพบว่า พระสุปเจตีย์ พระพุทธรูปพระพิมพ์ จารึก หลักธรรมต่างๆ พบว่า เป็นสิ่งที่โดดเด่น และมีการสืบเนื่องตลอดเวลา และล้วนยืนยันให้เห็นชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาในถิ่นที่พบพระบรมธาตุ และร่องรอยการบรรจุพระธาตุตามสุปเจตีย์ เหล่านั้น มีความเจริญรุ่งเรืองและอำนวยความสะดวก ทั้งในโลกนี้และโลกหน้าแก่ผู้ศรัทธาเลื่อมใส และปฏิบัติ ตามธรรมสมควรแก่ธรรม กล่าวได้ว่า พระบรมธาตุเจตีย์ วัดวาอาราม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อีกหลายอย่าง ในพระพุทธศาสนา ยังคงเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อการดำรงอยู่ร่วมกันใน สังคม และเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิด ความสัมพันธ์อันดี ระหว่างชุมชนและประเพณีรวมในสังคมได้อย่างดี ยิ่งมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน⁷⁸

ศศิพัชร จำปา และ เพ็ญพนอ พ่วงแพ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ร่องรอยหลักฐานสมัยทวารวดี ในเมืองนครปฐม” พบว่าเมืองนครปฐมโบราณ ปรากฏร่องรอยของชุมชนสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยต้นประวัติศาสตร์ และมีพัฒนาการสืบเนื่อง เติบโตเป็นแคว้นหรืออาณาจักรในชื่อว่า “ทวารวดี” แม้ขณะนี้ยังไม่อาจจะระบุชัดเจนถึงเมืองศูนย์กลางของทวารวดี แต่ข้อสันนิษฐานของนักวิชาการส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับเมืองโบราณ 3 แห่งในที่ราบลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยาและสาขา คือ เมืองอู่ทอง เมืองคูบัว และเมืองนครปฐมโบราณ เพราะมีร่องรอยความรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมชัดเจน จนเกิดเป็นรูปแบบทางศิลปกรรมเฉพาะที่เรียกว่า ศิลปะทวารวดีโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการศึกษาขุดค้นเมืองโบราณนครปฐม ได้พบร่องรอย คูน้ำ คันดิน ศาสนสถานอันยิ่งใหญ่ โบราณวัตถุต่าง ๆ และศิลปกรรมจักรจำ นวนมากกว่าที่พบในเมืองสมัยทวารวดีแห่งอื่น ๆ และเมื่อพิจารณาจากรูปแบบทางศิลปะและงานทางสถาปัตยกรรมแล้ว พบว่า ศิลปวัฒนธรรมที่นครปฐมได้พัฒนาขึ้นถึงขั้นที่เป็นแบบแผน แล้วแผ่อิทธิพลไปยังภูมิภาคอื่น ทั้งทางด้านวัฒนธรรมและการเมือง โดยเฉพาะแผ่ไปยัง อู่ทอง และคูบัว ซึ่งอยู่ในลุ่มน้ำ ทำจัน-แม่กลอง เช่นเดียวกัน อันเป็นสิ่งที่ชี้ชัดว่าเมืองนครปฐมโบราณเป็นเมืองที่มีความสำคัญ และอาจเคยเป็นศูนย์กลางของรัฐทวารวดี อย่างน้อยในช่วงระยะเวลาหนึ่งที่มีอำนาจทางการเมืองครอบคลุมตลอดลุ่มน้ำ ทำจัน-แม่กลอง⁷⁹

ณิกานต์ ไชยจักร์ และอดิเทพ แจ้ดนาลาว ได้ทำวิจัยเรื่อง "การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทของที่ระลึกด้วยศิลปะทวารวดี" ผลการวิจัยพบว่า สินค้าของที่ระลึกยังขาดเอกลักษณ์ที่

⁷⁸พระครูโสภณวิธานวัตร และคณะ, ประวัติศาสตร์และคุณค่าทางอารยธรรมสมัยทวารวดี (Historical Ecology And Dvaravati Civilization), “Veridian E-Journal”, Silpakorn University, Volume 12 Number 4 (July – August 2019): 606-623.

⁷⁹ศศิพัชร จำปา และเพ็ญพนอ พ่วงแพ, ร่องรอยหลักฐานสมัยทวารวดีในเมืองนครปฐม, “วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์”, มหาวิทยาลัยทักษิณ, ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560): 207-235.

น่าสนใจและการสอดแทรกข้อมูลศิลปะวัฒนธรรมสมัยทวารวดีลงไป จึงได้มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้นแบบของที่ระลึกที่เชื่อมโยงกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์สมัยทวารวดี พร้อมทั้งเป็นสินค้าที่เกิดจากกลุ่มวิสาหกิจชุมชน สามารถสร้างมูลค่าและคุณค่าให้กับชุมชน โดยดำเนินการ 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการสรุปข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์และเอกลักษณ์ศิลปะสมัยทวารวดี 2) ศึกษาข้อมูลธุรกิจชุมชนประเภทของที่ระลึก 3) คัดเลือกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เหมาะสม และ 4) พัฒนาสินค้าของที่ระลึกตามแนวคิดของการออกแบบผลิตภัณฑ์ต้นแบบผลงานที่ดี คือ ชุตนาฬิกาทวารวดีจากกลุ่มทอผ้าที่กระตุกบ้านยางลาว และผลงานชุดพวงกุญแจทวารวดีจากวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมพื้นบ้านจังหวัดนครปฐม โดยสรุปได้ว่า ของที่ระลึกทั้ง 2 กลุ่ม มีความน่าสนใจ และมีแนวโน้มในการสร้างรายได้แก่ชุมชน เพราะผลงานมีความร่วมสมัย รูปทรงโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์สื่อถึงทวารวดีและสามารถนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ได้ดี วัสดุมีความเหมาะสม และใช้งานง่าย สามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชนได้ จุดแข็งของสินค้า คือ มีความแตกต่าง แปลกใหม่ สร้างสรรค์และใช้วัตถุดิบที่มาจากชุมชนอย่างแท้จริง⁸⁰

ธีรดา นุ่มเจริญ ได้ทำวิจัยเรื่อง การสร้างสรรค์การแสดงประกอบแสง สี เสียง ชุด “เมืองปรางทวารวดีเรื่องเล่า วิถีชนดงละคร พบว่า การสร้างสรรค์รูปแบบการแสดงประกอบแสง สี เสียง ชุดนี้ มีแนวทางการสร้างสรรค์ โดยใช้ทฤษฎีนาฏยประดิษฐ์ของสุรพล วิรุฬห์รักษ์และแนวคิดเกี่ยวกับการแสดงประกอบแสงสีเสียงมีขั้นตอนการสร้างสรรค์ 7 ขั้นตอน บทการแสดงนำโดยนำข้อมูลจากการศึกษาประวัติความเป็นมาเรื่องเล่าตำนานโบราณสถานสถานที่สำคัญประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติที่มาเรียบเรียงเป็นบทละครตามรูปแบบการจัดทำบทการแสดงแสงสีเสียงแบ่งออกเป็น 4 องก์มาจากข้อมูลมาเรียบเรียงเป็นบทละครตามรูปแบบการจัดทำบทการแสดง แสง สี เสียง ซึ่งประกอบด้วย 4 องก์ได้แก่องก์ที่ 1 แห่ลง วัฒนธรรม เมืองปรางทวารวดีองก์ที่ 2 ตำนานแว่วเสียงมโหรีปี่พาทย์ ตำนานเมืองลับแลองก์ที่ 3 วัฒนธรรมเก่าแก่สืบสานประเพณีท้องถิ่นและองก์ที่ 4 แห่ลงความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและ กระบวนการจัดการแสดงประกอบแสง สี เสียง ชุด “เมืองปรางทวารวดี เรื่องเล่า วิถีชนดงละคร” มีกระบวนการในการจัดการ ดังนี้ขั้นตอนการเตรียมการจัดการแสดง ขั้นตอนการขึ้นการแสดงจริง และขั้นตอนการประเมินการสร้างสรรค์⁸¹

ปรีชาวุฒิ อภิระติง ได้ทำวิจัยเรื่อง ประติมานวิทยาของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีอีสาน ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีอีสานมีรูปแบบศิลปกรรมแบบทวารวดีอีสานอย่างแท้จริงที่ชัดเจนที่สุดในด้านรูปแบบนั้นมี 2 แห่งด้วยกัน คือ 1) พระพุทธรูปยืน 2) พระพุทธรูปปางอชฌิม (องค์ล่าง) รองลงมาคือพระพุทธรูปปางอชฌิมที่วัดเชิงค้อยเพชรรัตน์ ที่จัดได้ว่าเป็นศิลปะทวารวดีแบบท้องถิ่นอีสาน หรืออาจเป็นการทำสืบทอดรูปแบบมาในระยะหลังที่วัฒนธรรมทวารวดีอีสานเสื่อมลงแล้ว ส่วนพระพุทธรูปปางอชฌิมที่สอง (องค์บน) กับพระนอนภูค่าว รูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปทั้งสององค์นี้ มีรูปแบบที่คล้ายกันโดยเฉพาะรูปแบบของการครองจีวรที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีอีสานในแหล่งอื่น ๆ เพียงแต่มีพระ

⁸⁰ณิกานต์ ไชยจักร์ และอดิเทพ แจ้ดนาลาว, การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทของที่ระลึกด้วยศิลปะทวารวดี, "วารสารวิทยาลัยศิลปากร", ปีที่ 42 ฉบับที่ 4, (กรกฎาคม-สิงหาคม 2565): 15-28.

⁸¹ธีรดา นุ่มเจริญ, การสร้างสรรค์การแสดงประกอบแสง สี เสียง ชุด “เมืองปรางทวารวดีเรื่องเล่า วิถีชนดงละคร”, "Journal of Roi Kaensarn Academi", ปีที่ 7 ฉบับที่ 6 (มิถุนายน 2565): 19.

พิกตร์ต่างออกไป และน่าจะเป็นการทำสืบทอดต่อเนื่องมาในชั้นหลังแล้วความหมายของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีอีสาน คือ พุทธประวัติตอนปรินิพพาน ซึ่งเมื่อพิจารณารายละเอียดของเนื้อความจากมหาปรินิพพานสูตรใน พระไตรปิฎกจะพบว่า มีลักษณะต่าง ๆ ปรากฏอยู่หลายข้อ ซึ่งพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีอีสานจะมีความหมายที่สื่อถึงลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น ยังไม่อาจสรุปได้เช่นนั้น ส่วนความหมายที่เชื่อมโยงกับสังคมวัฒนธรรม ที่มาหรือเหตุปัจจัยของการประดิษฐานพระพุทธรูปในวัฒนธรรมทวารวดีอีสานนั้น อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ถึงความสืบเนื่องของคติ ความเชื่อในพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายจากสังคมวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ผสมผสานกับวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ ด้วยการประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ตามเพิงผาหน้าถ้ำในวัฒนธรรมทวารวดีอีสานซึ่งจะเห็นได้ว่าทั้งสองวัฒนธรรมนั้นต่างให้ความสำคัญกับพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย เพียงแต่รายละเอียดของการปฏิบัติและคติความเชื่อที่แตกต่างกัน⁸²

วัชรวิวรรณ สิบบัวทอง ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกตุ๊กตาดินเผาจากศิลปะสมัยทวารวดี” ผลการวิจัยพบว่า ศิลปะยุคทวารวดีเป็นต้นกำเนิดงานพุทธศิลป์ เป็นอารยธรรมที่รุ่งเรือง ดังจะเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านต่าง ๆ หนึ่งในชิ้นงานประติมากรรมที่โดดเด่นคือ รูปปูนปั้นสตรีเล่นดนตรี 5 ท่าน จึงทำให้ผู้วิจัยเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างงานประติมากรรมขึ้นมา ซึ่งการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกตุ๊กตาดินเผาจากศิลปะสมัยทวารวดี และเพื่ออนุรักษ์ศิลปะสมัยทวารวดีให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา โดยถ่ายทอดผ่านกรรมวิธีการผลิตทางเครื่องเคลือบดินเผาในปัจจุบันเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะจำนวน 5 ท่าน เพื่อให้ความคิดเห็น ทางด้านความงาม องค์ประกอบศิลปะทัศนธาตุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานประติมากรรมผลการวิจัยพบว่าวัตถุดิบ คือ ดิน 3 ชนิดได้แก่ ดินบ้านด่านเกวียน 50% ดินบ้านดอนเสลา 30% และดินขาวลำปาง 20% ในด้านการผลิตวัสดุทำพิมพ์ต้นแบบ คือ วัสดุดินน้ำมันและขี้ผึ้งเทคนิคทำพิมพ์สำหรับอัดดิน ใช้วิธีการทำพิมพ์แบบประกบ 2 ชั้น ประกบหน้าหลัง ตามกรรมวิธีการผลิตตุ๊กตาดินเผาแบบโบราณการตกแต่ง ใช้วิธีการตกแต่งดินด้วยวิธีการขุด การขูด ขีด การถากและการปั้นแปะเพิ่มเติมการเผา เผาด้วยเตาไฟฟ้าในบรรยากาศการเผาแบบสมบูรณ์ ไม่ใช่เคลือบที่อุณหภูมิ 1200 องศาเซลเซียส การออกแบบตุ๊กตาดินเผาทวารวดีได้นำเอกลักษณ์ของสตรีในสมัยทวารวดีมาจากภาพปูนปั้นและตุ๊กตาดินเผาต่าง ๆ โดยการออกแบบได้ตัดทอน เพิ่มเติมเครื่องประดับอภรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนทรงผมที่ปรากฏอยู่บนหลักฐานในโบราณวัตถุชิ้น ๆ⁸³

สฤณีพงศ์ ขุนทรง ได้ทำวิจัยเรื่อง “การค้าขายทางทะเลระหว่างเมืองโบราณสมัยทวารวดีกับประเทศจีนและภูมิภาคตะวันออกกลาง” ผลการวิจัยพบว่า โบราณวัตถุประเภทหนึ่งที่ได้ค้นพบเป็นจำนวนมากจากการขุดค้นตามเมืองโบราณสมัยทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย คือ ลูกปัดแก้ว ซึ่งสามารถนำมาศึกษาแปลความถึงสภาพของการค้าขายแลกเปลี่ยนในสมัยทวารวดีได้ จากการวิเคราะห์ธาตุองค์ประกอบหลักของลูกปัดแก้วสมัยทวารวดีด้วยเครื่องมืออิลেকตรอนโพรบ ไมโครนา

⁸² ปรีชาวุฒิ อภิระติง, ประติมานวิทยาของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดีอีสาน, “วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น”, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561): 374-375.

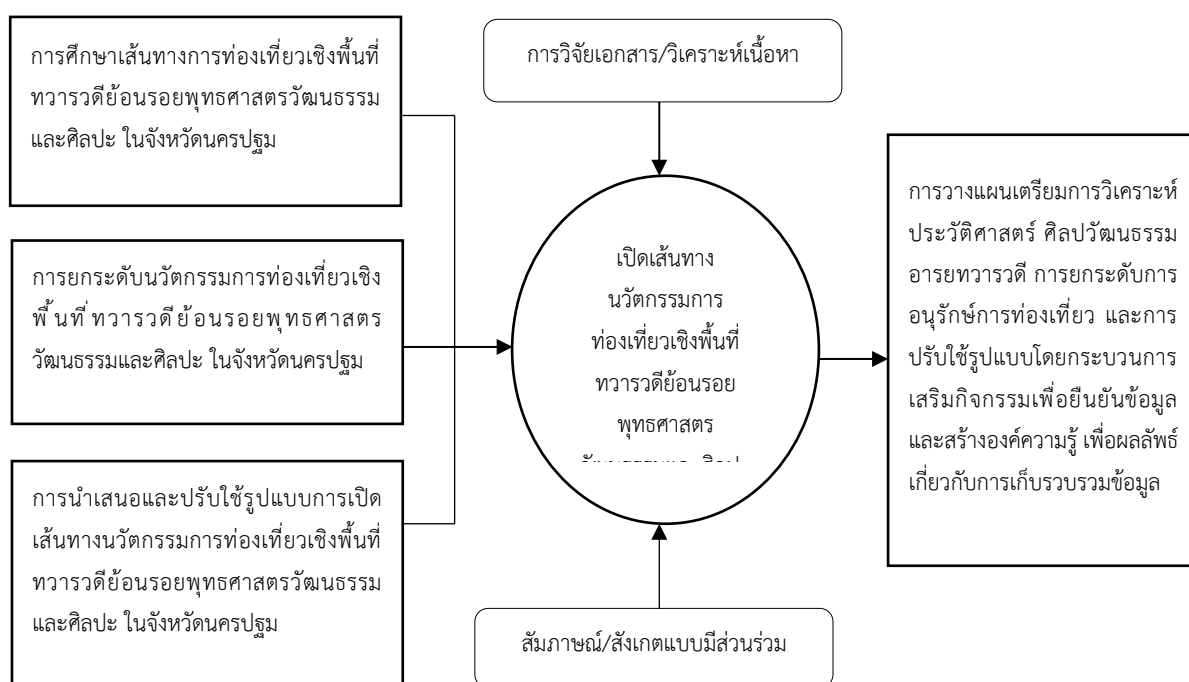
⁸³ วัชรวิวรรณ สิบบัวทอง, การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกตุ๊กตาดินเผาจากศิลปะสมัยทวารวดี, “วารสารตีพิมพ์เอกโค”, ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2566): 21

ไลเซอร์ (Eletron Probe Micro-Analyzer) หรือ (EPMA) พบว่ามีกลุ่มลูกปัดแล้วซึ่งมีแหล่งผลิตสำคัญอยู่ในประเทศจีนและภูมิภาคตะวันออกกลาง โดยช่วงร่วมสมัยทวารวดี (ราว พ.ศ. 1100-1600) นั้น ประเทศจีนปกครองโดยราชวงศ์ถัง ส่วนดินแดนตะวันออกกลางอยู่ภายใต้การปกครองของราชวงศ์อับบาสิยะฮ์ ซึ่งต่างส่งเสริมการค้าขายตาม เส้นทางสายไหมทางทะเล จึงได้พบลูกปัดแก้ว ตลอดจนเครื่องถ้วย เหริยญาษาปณ์ และเรือสินค้า ซึ่งมีที่มาหรือแหล่งผลิตจากประเทศจีน และภูมิภาคตะวันออกกลางในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย⁸⁴

สรุปได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทวารวดี จะเห็นว่างานวิจัยแต่ละงานนั้นจะเป็นการศึกษาในเรื่องของประวัติศาสตร์ คุณค่าทางจิตใจของทวารวดีในสมัยนั้น โดยปรากฏการณ์บางเหตุการณ์จะไม่สามารถระบุได้แน่นอน และเชื่อมโยงกับพุทธศิลป์เกี่ยวกับทวารวดีและพระพุทธรูปในสมัยนั้น ก่อให้เกิดจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้านต่าง ๆ หนึ่งในชิ้นงานประติมากรรมที่โดดเด่น

2.6 กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีต่างๆ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย โดยลักษณะมีดังต่อไปนี้ ตามแผนภาพ

แผนภาพที่ 2.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

⁸⁴สฤชดี พงศ์ ขุนทรง, การค้าขายทางทะเลระหว่างเมืองโบราณสมัยทวารวดีกับประเทศจีน และภูมิภาคตะวันออกกลาง, "Veridian E-Journal", Silpakorn University, ปีที่ 8 ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม - สิงหาคม 2558): 2526-2545.

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธ ศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ” ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methods) ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

- 3.1 รูปแบบการวิจัย
- 3.2 พื้นที่การวิจัย ผู้เข้าร่วมกิจกรรม และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย
- 3.6 การพิทักษ์สิทธิ์ของกลุ่มตัวอย่าง

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ การวิจัย โดยผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Methodology Research) โดยผู้วิจัยได้ ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิง พื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ” เพื่อประมวลองค์ความรู้สร้างกรอบแนวคิด การวิจัยและการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับ กลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) กับผู้ร่วม กิจกรรม โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้ชุดกิจกรรม การให้ความรู้เกี่ยวกับ เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยว เชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ โดยการจัดกิจกรรมประชาชนทั่วไปผู้สนใจ เข้าร่วมอบรม โดยได้กำหนดรูปแบบการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

3.1.1 วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ประกอบด้วย งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือและตำรา ในประเด็นการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับทวาร วดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ เช่น ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคมและ วัฒนธรรม รูปแบบการท่องเที่ยว การเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดี และ แนวคิดเกี่ยวกับทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ

3.1.2 การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เป็นแนวทางการยกระดับนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์ วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม ที่เหมาะสมในบริบทของสังคมปัจจุบันในการผสมผสานบูรณาการทุกภาคส่วนของสังคมไทย โดยการนำประเด็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลจากการจัดกิจกรรมมาเป็นประเด็นในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อแนวทางที่การยกระดับนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์ วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม และทำการยืนยันข้อมูลโดยวิธีการการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) เพื่อนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม

3.1.3 การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ผู้วิจัยได้กำหนดการวิจัยในภาคสนามเพื่อให้ทราบถึงแนวคิดหลักการความเป็นมา ความสัมพันธ์ปัญหาอุปสรรคและกระบวนการสร้างแนวปฏิบัติใหม่และมุมมองใหม่ใหม่ในเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ และสามารถนำมา นำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการวิจัยเป็น 2 ระยะดังนี้

ระยะที่ 1 ทำการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร เป็นขั้นศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ โดยการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ” โดยการศึกษาจากเอกสารและการสังเคราะห์งานวิจัยประกอบกับกิจกรรมเกี่ยวกับการให้ความรู้เกี่ยวกับ เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ

ระยะที่ 2 ขั้นทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้ชุดกิจกรรม การให้ความรู้เกี่ยวกับ การให้ความรู้เกี่ยวกับ เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ โดยการจัดกิจกรรม กับประชาชนทั่วไปในเขตพื้นที่ ทั้งหมด 15 คน ผู้สนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้

3.1.4 การสะท้อนคิด และการคืนข้อมูล

เป็นกระบวนการ ผลลัพธ์และผลกระทบ ไม่ว่าจะเป็นปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จ โดยการสนทนากลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตพฤติกรรม รวมทั้งการใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์วัดความคิดเห็นที่มีต่อการเข้าร่วมกิจกรรมที่สร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสะท้อนคิดเหล่านั้นมาวิเคราะห์เนื้อหา เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ดังนั้นผลที่ได้จึงมีการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ เช่น การพรรณนาข้อมูล แผนภาพ ตาราง ผังความคิด หลังจากที่ได้ร่วมกิจกรรมและเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จสิ้นลง โดยเขียนเป็นตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.1 แสดงกรอบระเบียบวิธีวิจัยการวิจัยเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดี ย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

การนำวิจัย	ระเบียบวิธีการวิจัย		รายละเอียดในความ สอดคล้องกับการวิจัย
	กลุ่มเป้าหมาย	วิธีการวิจัย	
1. การศึกษาเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดี ย้อนรอยพุทธศาสน วัฒนธรรมและศิลปะ ใน จังหวัดนครปฐม	<ul style="list-style-type: none"> - เอกสาร และ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง - บุคคลที่เป็น นักวิชาการด้าน ประวัติศาสตร์ เพื่อ ตรวจสอบข้อมูล ภาคสนาม - ผู้ดูแลตำนาน ทวารวดีนครปฐม ย้อนรอยพุทธ ศาสตร์วัฒนธรรม และศิลปะ - นักวิชาการอิสระ 	<ul style="list-style-type: none"> - การสำรวจ เอกสาร - การสัมภาษณ์เชิง ลึก 	การศึกษาข้อมูลและ การสัมภาษณ์เกี่ยวกับ การศึกษาเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธ ศาสตร์วัฒนธรรมและ ศิลปะ ในจังหวัด นครปฐม
2. การยกระดับนวัตกรรม การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวาร วดีย้อนรอยพุทธศาสน วัฒนธรรมและศิลปะ ใน จังหวัดนครปฐม	<ul style="list-style-type: none"> - บุคคลที่เป็น นักวิชาการด้าน ประวัติศาสตร์ เพื่อ ตรวจสอบข้อมูล ภาคสนาม - ผู้ดูแลตำนาน ทวารวดีนครปฐม ย้อนรอยพุทธ ศาสตร์วัฒนธรรม และศิลปะ - นักวิชาการอิสระ 	<ul style="list-style-type: none"> - การสัมภาษณ์เชิง ลึก - การประชุมกลุ่ม เฉพาะ (Focus Group) 	การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่ม เฉพาะ เพื่อเขียนเป็น กรอบแนวคิดการ ยกระดับนวัตกรรม การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธ ศาสตร์วัฒนธรรมและ ศิลปะ ในจังหวัด นครปฐม
3. การนำเสนอและปรับใช้ รูปแบบการเปิดเส้นทาง นวัตกรรมท่องเที่ยวเชิง พื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธ ศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม	ประชาชนที่เข้าไป ชม และ ศึกษา ตำนานทวารวดี นครปฐมย้อนรอย พุทธ ศาส ตรี วัฒนธรรมและศิลปะ เพื่ออนุรักษ์และ	<ul style="list-style-type: none"> - การสำรวจ เอกสาร - การจัดกิจกรรม เชิงปฏิบัติการ - การจัดทำแบบ สังเกตการณ์ 	การศึกษาข้อมูลเพื่อ นำไปสู่การจัดกิจกรรม นำไปสู่ขั้นตอนการ สังเกตการณ์ ดำเนิน เพื่อยืนยันข้อมูลการ นำเสนอและปรับใช้ รูปแบบการเปิด

	<p>พัฒนาเป็นแหล่งทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐม</p> <p>- การประชุมกับผู้เกี่ยวข้องประกอบด้วย กลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ทวารวดี กลุ่มผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับทวารวดี และ กลุ่มประชาชนชาวบ้าน</p>	<p>- การประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group)</p>	<p>เส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม</p>
--	---	--	---

3.2 พื้นที่การวิจัย และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3.2.1 พื้นที่การวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ผู้วิจัยกำหนดแหล่งข้อมูลในการศึกษาโดยใช้พื้นที่ วัดพระปฐมเจดีย์ พระประโทนเจดีย์ วัดพระงาม และพิพิธภัณฑสถานทวารวดี ในแต่ละในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่าพื้นที่นี้เป็นแหล่งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปยุคอารยธรรมทวารวดีที่สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ พร้อมทั้งกลุ่มผู้วิจัยมีเครือข่ายในกลุ่มเป้าหมายสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ และข้อมูลที่ได้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม รูปแบบการท่องเที่ยว การเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีซึ่งเหมาะกับการสัมภาษณ์ การจัดเวทีประชุมกลุ่ม และการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องและเพื่อเป็นการศึกษายุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม

3.2.2 ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

การศึกษานี้เก็บข้อมูลจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะในเขตพื้นที่มี 15 คน โดยมีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างดังนี้

1) เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้เข้าร่วมกิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเข้ากลุ่ม (Inclusion Criteria) โดยใช้กลุ่มตัวอย่างอาสาสมัครและเต็มใจในการเข้าร่วมกิจกรรม มีดังนี้

- 1.1) เป็นประชาชนในพื้นที่มีร่างกายแข็งแรงมีใจรักในการมีส่วนร่วมกิจกรรม
- 1.2) อ่านและเข้าใจภาษาไทย
- 1.3) ไม่มีโรคแทรกซ้อนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องในการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นปัญหาเกี่ยวกับคนหมุ่มาก
- 1.4) ไม่จำกัดอายุ

1.5) สมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม

2) เกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างออกจากกลุ่ม (Exclusion criteria)

- 2.1) มีโรคแทรกซ้อนอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องขณะร่วมกิจกรรม หรือเป็นโรคทางจิตไม่สามารถควบคุมตัวเองได้
- 2.2) มีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิต
- 2.3) ไม่ยินยอมเข้าร่วมกิจกรรมหรือแจ้งความจำนงออกจากกิจกรรมหลังจากที่เริ่มหรือไม่เริ่มแล้วก็ตาม

3.2.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 24 คน ดังนี้

1) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อยืนยันข้อมูลและเก็บข้อมูลเชิงลึกจากบุคคลที่เป็นนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ผู้ดูแลตำนานทวารวดีนครปฐม ย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ และนักวิชาการอิสระ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 15 คน/รูป โดยเน้นหลักการดังนี้ คือ

- 1.1) การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์จากผู้สูงอายุโดยไม่เปิดเผยข้อมูลให้สัมภาษณ์
- 1.2) การสังเกตคำพูดที่น่าสนใจ หรือทำในรูปของตารางที่สะท้อนคำพูด สังเกตพฤติกรรม โดยทำการวิเคราะห์ว่าพฤติกรรมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร
- 1.3) สร้างความคุ้นเคย กับผู้ให้สัมภาษณ์โดยการให้ทราบว่าจะข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

2) ผู้ร่วมในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus-Group Discussion) เพื่อร่วมกันเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ โดยใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทั้งหมด 3 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 9 คน ประกอบด้วย

- 2.1) การสนทนานักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ทวารวดี จำนวน 3 คน
- 2.2) การสนทนากลุ่มผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ จำนวน 3 คน
- 2.3) การสนทนากลุ่มประชาชนชาวบ้าน ที่มีความรู้ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ 3 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ตามความเหมาะสมโดยจัดทำขึ้นเพื่อตรวจสอบความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ และความถูกต้องในการเก็บข้อมูลโดยดำเนินการดังนี้

3.3.1 ลักษณะเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

1) ผู้วิจัยใช้แบบการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure In-depth Interview) เพื่อศึกษาเกี่ยวกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรม

และศิลปะ” โดยแบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ 1) ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สำคัญ และ 2) ประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์

2) การสร้างเครื่องมือการวิจัย ผู้วิจัยได้มีการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ” ในรายละเอียด แล้วนำมาร่างเป็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์จากนั้นนำไป ตรวจสอบความถูกต้องของแบบสัมภาษณ์โดยการนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ ในส่วนของความสอดคล้องกับเนื้อหาและทฤษฎีก่อนนำมาปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ต่อจากนั้นจึงนำแบบสอบถามและข้อคำถามมาทำการปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์ก่อนรวบรวมเก็บข้อมูล

3) การสร้างเครื่องมือสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

3.1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎี จากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2) นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเชิงคุณภาพมากำหนดกรอบวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัยในการสร้างเครื่องมือและประเด็นคำถามเพื่อการวิจัยเชิงคุณภาพ

3.3) สร้างเครื่องเครื่องมือ และนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วย

3.3.1) รศ. ดร. ธวัช หอมทวนลม ตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.3.2) ผศ.ดร. อุบล วุฒิพรโสภณ ตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.3.3) พระปลัดประพจน์ สุภาโต, ดร. ตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาการพัฒนาศักดิ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.3.4) ผศ. ดร. พิชราวลัย ศุภภา ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.3.5) ดร. นพ. บรรพต ต้นธีรวงศ์ ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.4) จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ และนำไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย

3.5) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคในการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technic)

3.6) นำข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก มาจัดทำ ประเด็นตั้งผู้ตอบแบบสอบถามและผู้ให้ข้อมูลสำคัญก็ได้เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สรุปข้อมูลต่อไป

การสัมภาษณ์ (Interview) ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semi-formal interview) และ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) ดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด โดยมีขั้นตอน ดังนี้

1) ขึ้นเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยการนัดหมายวัน เวลาที่จะสัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่าง พร้อมกับขอเอกสารต่างๆ ที่ เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในพื้นที่ ผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียม ศักยภาพใช้เครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก และอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

2) ขั้นตอนการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคย กับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลและขออนุญาตใช้เครื่อง บันทึกเสียง ในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่า ข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ หากผู้ให้สัมภาษณ์ไม่ประสงค์ที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใด ผู้วิจัยก็จะหยุดการบันทึกเสียง¹

3) สัมภาษณ์รายนามกับผู้เกี่ยวข้องในงานวิจัย “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ”

3.3.2 การสร้างเครื่องเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

ระยะที่ 1 คณะผู้วิจัยได้กำหนดวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เกี่ยวกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ” โดยจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการให้ความรู้เกี่ยวกับ เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ทั้งหมด 4 กิจกรรม

กิจกรรมที่ 1 การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของทวารวดี

กิจกรรมที่ 2 การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี

กิจกรรมที่ 3 การให้ความรู้เรื่องเส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์

กิจกรรมที่ 4 การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้แบบบูรณาการเกี่ยวกับประสบการณ์ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทวารวดี แหล่งที่ท่องเที่ยว พุทธศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่ โดยการแลกเปลี่ยนผลที่ได้จากข้อที่ 1-3 ในกิจกรรมมาเล่าสู่กันฟังเพื่อแลกเปลี่ยนกัน

ระยะที่ 2 แบบสังเกตแบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Observation Form) โดยคณะผู้วิจัยได้สังเกตตามกิจกรรมการพัฒนารูปแบบกิจกรรมพุทธนวัตกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน ประกอบด้วย การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของทวารวดี, การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี, การให้ความรู้เรื่องเส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์ และแลกเปลี่ยนการเรียนรู้แบบบูรณาการเกี่ยวกับประสบการณ์ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทวารวดี แหล่งที่ท่องเที่ยว พุทธศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่ จากการดูใบงาน และการตอบคำถามระหว่างกิจกรรมแต่ละกิจกรรม และสังเกตพฤติกรรมไปพร้อมกับสรุปการจดบันทึกภาพกิจกรรมที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้

การสร้างแบบเครื่องมือในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบ มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) กำหนดวัตถุประสงค์และขอบเขตข้อมูลของเครื่องมือการวิจัย
- 3) สร้างเครื่องเครื่องมือ และนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ท่าน ประกอบด้วย

¹ชาย โปธิสิตา, ศาสตราจารย์และศิลปินแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2549), หน้า 279.

3.1) รศ. ดร. ธวัช หอมทวนลม ตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.2) ผศ.ดร. อุบล วุฒิพรโสภณ ตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.3) พระปลัดประพจน์ สุภาโต, ดร. ตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาการพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.4) ผศ. ดร. พัชรวัลย์ ศุภภา ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.5) ดร. นพ. บรรพต ต้นธีรวงศ์ ตำแหน่งอาจารย์ประจำหลักสูตรดุष्ฎิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4) การคัดเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 15 คน เพื่อทำการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย โดยวิธีการดังต่อไปนี้

3.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก. เชิงคุณภาพ

ในจัดเก็บข้อมูลในเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก มีขั้นตอน ดำเนินการ ดังนี้

1) การสัมภาษณ์เชิงลึก มีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้

1.1) ขึ้นจัดเตรียมเครื่องมือสำหรับการสัมภาษณ์ ได้แก่ จัดทำแบบสัมภาษณ์ เจาะลึก (In-depth Interview Guide) เพื่อทำการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยผู้วิจัยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) ที่เกี่ยวข้องกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ” จากนั้นติดต่อประสานงานผู้ให้ข้อมูล เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือ เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือที่จะเข้าสัมภาษณ์

1.2) ขึ้นเตรียมการสัมภาษณ์ ได้แก่ ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการ สัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่สัมภาษณ์กับกลุ่มตัวอย่างพร้อมกับขอเอกสาร ต่างๆ พร้อมกันนั้น ผู้วิจัยจะต้องศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

1.3) ขึ้นดำเนินการสัมภาษณ์ ได้แก่ ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะที่สัมภาษณ์ ขออนุญาตใช้กล้องถ่ายรูปเพื่อใช้อ้างอิงในการสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึกเสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บไว้เป็นความลับ

2) การสังเกตพฤติกรรม ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์เนื้อหาในแง่มุมของการให้ ความสนใจต่อกิจกรรมที่จัดขึ้น รวมทั้งความร่วมมือร่วมใจกัน โดยวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต จุด บันทึก ในขณะเดียวกันจะมีการลงรายการ (list) รวมทั้งการนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม

ข. เชิงปฏิบัติการ

ในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับ ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างชุดกิจกรรมเกี่ยวกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ” โดยมีกรอบการสร้างชุดกิจกรรมตามที่ได้กำหนดไว้ดังต่อไปนี้ดังตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 แสดงชุดกิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

ที่	เปิดเส้นทาง นวัตกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอย พุทธศาสตร์ วัฒนธรรมและ ศิลปะ	รายการ/กิจกรรม	ใช้เวลา	วัตถุประสงค์ กิจกรรม	ผลที่ได้จากกิจกรรม
1	การให้ความรู้ เกี่ยวกับเชิง ประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับความ เป็นมาของทวาร วดี	การใช้สื่อ การ ให้ความรู้ วิดิ ทัศน์ เกี่ยวกับ การให้ความรู้ เกี่ยวกับความ เป็นมาของ ทวารวดี	3 ชั่วโมง	เพื่อให้ความรู้ เป็นเกี่ยวกับ ความเป็นมา ของทวารวดี	ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม หรือผู้สนใจได้รับ ความรู้จากกิจกรรม สามารถนำมาใช้ เป็นข้อมูลทาง การศึกษาเพิ่มเติม ได้
2	การให้ความรู้ เกี่ยวกับเชิง ศิลปะและ วัฒนธรรม เกี่ยวกับทวารวดี	การใช้สื่อ การ ให้ความรู้ แผนภาพ เกี่ยวกับการให้ ความรู้และ ความงดงาม แนวพุทธศิลป์ เกี่ยวกับ ทวาร วดี	3 ชั่วโมง	เพื่อเป็น แนวทาง การศึกษา เกี่ยวกับทวาร วดีในการสร้าง มูลค่าและความ งามเชิงพุทธ ศิลป์	ผู้เข้าร่วมกิจกรรม หรือผู้ที่สนใจ สามารถนำ แผนภาพ และ ความรู้ที่ได้มาใช้ในการ เชิงพุทธศิลป์ และ นำมาศึกษาต่อเพื่อ ความรู้และความ งดงามแนวพุทธ

					ศิลป์เกี่ยวกับ ทวาร วดี
3	การให้ความรู้ เรื่องเส้นทาง การท่องเที่ยวใน เชิงพื้นที่ทวารวดี ย้อนรอยพุทธ ศาสตร์	การใช้สื่อ การ ให้ความรู้ วิดิ ทัศน์ เกี่ยวกับ การให้ความรู้ เกี่ยวกับเรื่อง เส้นทาง การท่องเที่ยวใน เชิงพื้นที่ทวารวดี ย้อนรอยพุทธ ศาสตร์	3 ชั่วโมง	เพื่อให้ความรู้ เป็นเกี่ยวกับ เรื่องเส้นทาง การท่องเที่ยวใน เชิงพื้นที่ทวาร วดีย้อนรอยพุทธ ศาสตร์	ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม หรือผู้สนใจได้รับ ความรู้จากกิจกรรม สามารถนำมาใช้ เป็นข้อมูลทาง การศึกษาเพิ่มเติม ได้
4	การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้แบบ บูรณาการ เกี่ยวกับ ประสบการณ์ ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับ ทวารวดี แหล่งที่ ท่องเที่ยว พุทธ ศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่ เก่าแก่	การให้ความรู้ และเสริมสร้าง กิจกรรมเน้น การเล่าเรื่อง ประสบการณ์ เกี่ยวกับ ความรู้ เกี่ยวกับทวาร วดี ที่พบเจอ เป็นสถานที่ ท่องเที่ยว โดย การแลกเปลี่ยน ผลที่ได้จากใน กิจกรรม ทั้งหมดมาเล่าสู่ กันฟังเพื่อ แลกเปลี่ยนกัน	3 ชั่วโมง	เพื่อเป็นการ แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ ของประชาชน และมีเรื่องเล่า เกี่ยวกับทวาร วดีเพื่อเป็นเชิง ความรู้	ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ได้แนวทางในการ เรียนรู้จากกิจกรรม

ในจัดเก็บข้อมูลในเชิงคุณภาพกิจกรรมก่อนและหลัง โดย จัดเตรียมเครื่องมือตามทดสอบกับ
ประชาชนที่เข้ากิจกรรมจำนวน 15 คนทั้งก่อนและหลังจากการสังเกตการณ์ โดยดำเนินการแจกและ
รับกลับคืนด้วยตนเอง ตรวจสอบความสมบูรณ์ครบถ้วน แล้วจึงนำไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยมีการ
วางแผน Timeline ในการปฏิบัติการวิจัย “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อน
รอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ” โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3.3 แสดงแผนในการดำเนินการวิจัย

ปีงบประมาณ	กิจกรรม	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ร้อยละของกิจกรรมในปีงบประมาณ
ปีที่ 1-2567	ชั้นวางแผน 1) ประชุมคณะผู้วิจัย วางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม จัดทำแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกข้อมูลและติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	✓	✓											5
ปีที่ 1-2567	2) ทบทวนองค์ความรู้เดิมจากเอกสารโบราณ หนังสือ และงานวิจัยเกี่ยวกับทวารวดีในประเทศไทย	✓	✓											5
ปีที่ 1-2567	ชั้นปฏิบัติการ 1) ศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์นักประวัติศาสตร์ นักวิจัยท้องถิ่นเกี่ยวกับพัฒนาการของตำนานทวารวดีนครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาเป็นแหล่งทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ในจังหวัดนครปฐม		✓	✓										5
ปีที่ 1-2567	2) เก็บข้อมูลภาคสนามทวารวดีในนครปฐม การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อและอิทธิพลของทวารวดีในนครปฐมในปัจจุบัน			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			25
ปีที่ 1-2567	3) สัมภาษณ์นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ เพื่อตรวจสอบข้อมูลภาคสนาม ผู้ดูแลตำนานทวารวดีนครปฐมย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลป และนักวิชาการอิสระ และประชาชนในพื้นที่			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			25
ปีที่ 1-2567	ชั้นสังเกต ติดตาม และประเมินผลการขับเคลื่อนกิจกรรมฯ 1) ประชุมคณะผู้วิจัย และเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสรุปและประเมินผลโครงการวิจัย 2) ประเมินผลจากการสังเกตการณ์ของนักวิจัย และผู้ร่วมวิจัย			✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓			25
ปีที่ 1-2567	ชั้นสะท้อนผลการปฏิบัติการ โดยการการจัดเวทีเพื่อคืนข้อมูลและถอดบทเรียนการทำงาน เพื่อนำไปสรุปผลการวิจัย										✓	✓	✓	10

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3.5.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเองให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์การวิจัย โดยวิธีการดังต่อไปนี้

ก. เชิงคุณภาพ

ในการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก มีขั้นตอน ดำเนินการ ดังนี้

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis Techniques) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงพร้อมจำแนกอย่างเป็นระบบแล้วจึงนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่าง ๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่าง ๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อวิเคราะห์ประเด็นใดแล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย² และเสริมด้วยวิธีการการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) เพื่อเป็นแนวทางในเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

ข. เชิงปฏิบัติการ

การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงกิจกรรม โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนด การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) จากผลของกิจกรรมและรูปแบบการฝึกอบรม โดยคณะผู้วิจัยมีการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมกับกิจกรรม (Participation) ด้วยวิธีการเก็บรวบรวม คือ จากแบบสังเกตการณ์ เนื้อหาของกิจกรรม และสรุปผลของกิจกรรม เพื่อสังเกตการณ์ความแตกต่างระหว่างก่อนเข้ากิจกรรมและหลังเข้ากิจกรรม

ค. การสะท้อนคิด และการคืนข้อมูล

การสะท้อนคิด และการคืนข้อมูล เป็นกระบวนการ ผลลัพธ์และผลกระทบ ไม่ว่าจะ เป็น ปัญหา อุปสรรค และความสำเร็จ โดยการสนทนากลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน การ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกตพฤติกรรม รวมทั้งการใช้แบบสอบถามวัดความคิดเห็นที่มีต่อการเข้า ร่วมกิจกรรมที่สร้าง ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสะท้อนคิดเหล่านั้นมาวิเคราะห์เนื้อหา เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ดังนั้นผลที่ได้จึงมีการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ เช่น การพรรณนาข้อมูล แผนภาพ ตาราง ผังความคิด หลังจากที่ได้ร่วมกิจกรรมและเก็บร่วมเสร็จสิ้นลง มีการดำเนินการ ดังนี้

---

²Denzin, N. *Sociology : Methodology; Research*, (New York: Prince Hall, 1970), pp. 218-230.

1) ใช้แบบการใช้ข้อมูลเชิงเอกสารเกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ เพื่อสร้างกิจกรรมขึ้น โดยนำผลที่ได้จะนำเสนอในรูปการเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ เช่น ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรม รูปแบบการท่องเที่ยว การเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดี และแนวคิดเกี่ยวกับทวารวดีที่มีต่อพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ มาแนะนำเสนอเป็นตาราง แผนภาพ

2) สัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) เกี่ยวกับ“เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ” รวมทั้งสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้เกี่ยวข้อง ได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นี้มาวิเคราะห์เนื้อหาถึงผลของกระบวนการที่เกิด ขึ้นกับการเกี่ยวกับ “เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ” หรือไม่ โดยใช้การ พรรณนาข้อมูล ควบคุมไปกับการอ้างอิงคำพูดที่น่าสนใจ หรือทำในรูปของตารางที่สะท้อนคำพูด สังเกตพฤติกรรม โดยทำการวิเคราะห์ว่าพฤติกรรมมีการเปลี่ยนแปลง ไปหรือไม่ อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยใช้การพรรณนาข้อมูลที่ได้จากการสังเกตพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ได้แสดงออกมา และเสริมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการการประชุมกลุ่มเฉพาะ (Focus Group) เพื่อเป็นแนวทางในจัดกิจกรรมการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ

3) การคืนข้อมูล เป็นการคืนข้อมูลให้กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย เพื่อ เป็นการตรวจสอบความเที่ยงตรงของผลการวิจัย เป็นการตรวจสอบข้อมูลครั้งสุดท้ายและจัดทำรายงานผลการวิจัยให้สมบูรณ์ต่อไป ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มครั้งนี้มาวิเคราะห์ความเที่ยงตรงของผลการวิจัย โดยจะมีการ ใช้ผังความคิดช่วยในการนำเสนอผลการวิจัยควบคุมไปกับการพรรณนาผลการวิจัย

3.6 การพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการโดยยึดหลักพิทักษ์สิทธิของกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะในเขตพื้นที่ จะได้รับหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการเข้าร่วมในการวิจัยโดยการสมัครใจ มีสิทธิ์ที่จะตอบรับหรือปฏิเสธการเข้าร่วมกิจกรรม และได้รับคำชี้แจงว่า การวิจัยเรื่องนี้ไม่ทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย จิต และผลกระทบทางสังคม จากการจัดกิจกรรม และการสัมภาษณ์เชิงลึกจะถูกเก็บเป็นความลับ ผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่สามารถเข้าถึงกิจกรรม การนำเสนอผลการวิจัยไม่กระทบถึงตัวบุคคล ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายใดๆ จากกลุ่มตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ ดังนั้นหากผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่สบายใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม หรือการสัมภาษณ์ รวมไปถึงให้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสนวัฒนธรรมและศิลปะ สามารถยกเลิกได้ตลอดเวลา โดยไม่มีผลเสียใดๆ ซึ่งผู้วิจัยจะหาเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนใหม่ทดแทนได้

บรรณานุกรม

๑ ภาษาไทย :

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยศิลปากร. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

- กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. จาก...แผ่นดินไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2558.
- กระทรวงวัฒนธรรม. คู่มือการดำเนินงานโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ประเทศของกระทรวงวัฒนธรรม: โครงการรากวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2556.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ. กรุงเทพมหานคร: มปท, 2549.
- กุลวรา สุวรรณพิมล. หลักการมัคคุเทศก์. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, 2548.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. สำนักงานศิลปวัฒนธรรมแห่งชาติ 2539. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2540.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. วิถีไทย: การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550.
- ชาย โพธิ์สีดา. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2549.
- ชูเกียรติ นพเกตุ. การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐานจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2542.
- จิรัชญา มณีเนตร. ไทยศึกษาเพื่อการท่องเที่ยว. ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, 2552.
- ทิพวรรณ พุ่มมณี. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2556.
- ทศนา แคมมณี. ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- ธนกฤต สังข์เนย. อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและการบริการ. คณะวิทยาการจัดการ : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี, 2550.
- ธิดา สาระยา. ทวารวดี: ต้นประวัติศาสตร์ของไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2545.

- นิตยา ชัยกุล. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- ปัญญา พงษ์พานิช และ คณะ. **จากอินเดียถึงไทย: รอยทางพระพุทธศาสนาแรกๆ**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน), 2559.
- บุษบา สิทธิการ. **การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ**. เชียงใหม่: พิมพ์ที่ บริษัท สันติภาพ แพ็คพรีนซ์ จำกัด, 2557.
- ประเวศ วะสี. **การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ หมอชาวบ้าน, 2547.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันท์. **สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543.
- พยอม ธรรมบุตร. **หลักการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2548.
- พยอม ธรรมบุตร. **เอกสารประกอบการเรียนการสอนเรื่อง การวางแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549.
- เพิ่มศักดิ์ วรรณยางกูร. **ศิลปวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: วังอักษร, 2550.
- ยศ สันติสมบัติ. **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พรีน, 2556.
- ราณี อีสัยกุล. **การจัดการการท่องเที่ยวเฉพาะทาง, ฝ่ายตำราสำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช**. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2557.
- วรรณมา วงษ์วานิช. **ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- วัฒน์ บุญจับ และคนอื่นๆ. **ศิลปวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวัฒนธรรม, 2552.
- บุญเลิศ ตั้งจิตวัฒนา. **อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: เพรส แอนด์ ดีไซน์, 2548.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. **สังคมวิทยาชุมชน: หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2546.
- สำลี ทองธิว. **การเผยแพร่นวัตกรรมทางการศึกษาสำหรับผู้บริหารและครูยุคปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- สุพัตรา สุภาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2542.
- สุวัฒน์ จุฑากร และคณะ. **แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว, เอกสารประกอบการสอน วิชาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว, (หน่วยที่ 2), พิมพ์ครั้งที่ 7**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550.

(๒) คุษณินิพนธ์ วิถยอนินิพนธ์ และรยงนกรวิจย

จุมพต อ่อนทรวง และคณะ. การพัฒนาลือภาษาอังฤษเพื่อส่งเสริมการทองเทียวของวัดในจังหวัดพิษณุโลก. "รยงนกรวิจย". มหาวินยาลยมหัจจุฬาลงกรณราชวินยาลยม, 2559.

เถกิงคักดี ชัยชชญ. "การพัฒนาคณภพการทองเทียวเชิงนิเวศ ในภคคะวันออกเฉียงเหนือ". รยงนกรวิจย. มหาวินยาลยมเทคโนโลยีสุรนารี, 2556.

ทศนีย ปยะเจรญเดช. "รูปแบบการพัฒนการจ้ดการการทองเทียวบนพื้นทีเศรษฐกิจพิเศษในจังหวัดสงขลา". ปริญญาปรัชญาคุษณินิพนธ์. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร. บัณชิตวินยาลยม: มหาวินยาลยมหัจจุฬาลงกรณราชวินยาลยม, 2564.

ธนิต บุตรบุตรทิพย์สกุล. พฤติกรรการทองเทียวเชิงศาสนของนักทองเทียว วัด ในจังหวัดน่าน. "วิถยอนินิพนธ์วิถยาศาสตรมหาบัณชิต". คณะวิถยาศาสตรการกีฬ: จุฬาลงกรณมหาวินยาลยม, 2558.

นิลรัตน์ กลินจันทร,รศ. และคณะ. "ศีกษาศาสนสถานทีสาคัญต่อการอนุรักษ์การทองเทียวของวัดในกรงเทพมหานคร". รยงนกรวิจย. สถาปนวิจยพุทธศาสตร : มหาวินยาลยมหัจจุฬาลงกรณราชวินยาลยม, 2552.

พระครูภวานาวชิรคณ (วัชรินทร วชิรมโม). "รูปแบบการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งทองเทียวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา". วิถยอนินิพนธ์พุทธศาสตรคุษณินิพนธ์. สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณชิตวินยาลยม: มหาวินยาลยมหัจจุฬาลงกรณราชวินยาลยม, 2557.

พระมหาสุทิตย อากาโร และคณะ. "การพัฒนารูปแบบและกระบวนกรจ้ดการ ทองเทียวทางพระพุทศาสนในประเทศไทย". รยงนกรวิจย. กรงเทพมหานคร: สถาปนวิจยพุทธศาสตร มหาวินยาลยมหัจจุฬาลงกรณราชวินยาลยม, 2556.

ภัชลดา สุวรรณนวล และคณะ. เส้นทงและเครือช่ยการทองเทียวเชิงอนุรักษ์ลุ่มแม่น้ำตาปี. "รยงนกรวิจย". มหาวินยาลยมหัจจุฬาลงกรณราชวินยาลยม, 2561.

วงศัระวิทย์ น้อมนำทรัพย์. "แผนยุทธศาสตรเพื่อพัฒนการทองเทียวเชิงพุทธศาสนอย่งยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม". คุษณินิพนธ์ปรัชญาคุษณินิพนธ์. สาขาการจัดการการทองเทียว. บัณชิตวินยาลยม: มหาวินยาลยมพะเยา, 2559.

วาสนา จินดาสวัสดิ์. "การพัฒนาวัดกรรระบบการดูแลช่ยเหลือนักเรียนตามหลักพุทธธรรม ของโรงเรียนประถมศีกษาในจังหวัดเชียงใหม่". คุษณินิพนธ์ครุศาสตรคุษณินิพนธ์. สาขาวิชาพุทธบริหารการศีกษา. บัณชิตวินยาลยม: มหัจจุฬาลงกรณราชวินยาลยม, 2564.

สกนธ์ ภู่งามดี. " การทองเทียววัดภคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตรส่งเสริมการทองเทียวตามโครงการทองเทียวไหว้พระ 9 วัด ขององค์การชนสงมวลชนกรงเทพ(ชสมก.)". วิถยอนินิพนธ์ปรัชญาคุษณินิพนธ์. มหาวินยาลยมมหาสารคาม, 2553.

สฤชดีพงศ์ ขุนทรง. "พัฒนการทงวัฒนธรรมของเมืองนครปฐมโบราณในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที 19". "วิถยอนินิพนธ์ปริญญาปรัชญาคุษณินิพนธ์". สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร. บัณชิตมหาวินยาลยม : มหาวินยาลยมศิลปากร, 2553.

สินีนาน วิมุกตานนท์. “การใช้สื่อหนังสือหนังตะลุงเพื่อการพัฒนาของหน่วยงานภาครัฐในภาคใต้”, **วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์. “การจัดการด้านการสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร : กรณีศึกษา อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. พัฒนาสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2544.

(๓) บทความ/สารสังเขปออนไลน์

กรรณิการ์ ฉิมสร้อย. ประวัติศาสตร์: “ทวารวดี” คืออะไรกันแน่? อ่านมุมมองจาก “รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง” อ.โบราณคดี ม.ศิลปากร. ศิลปวัฒนธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/history/article_36408 [11 พฤศจิกายน 2564]

กรรณิการ์ ฉิมสร้อย. วัฒนธรรม “ทวารวดี” ต้นเค้า “เมืองโบราณศรีเทพ” มรดกโลกแห่งล่าสุดของไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.silpa-mag.com/culture/article_36408 [12 สิงหาคม 2566]

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. **ประเภทการท่องเที่ยว**. [ออนไลน์] : 12 ย่อหน้า, แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/tourisum>. [15 เมษายน 2566]

พรรณิกา เวลเดส. **อาณาจักรทวารวดี**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://thawarawadeekingdom.blogspot.com/2013/> [23 มีนาคม 2565]

มติชน. **รู้จักความหมายของ ‘ศิลปะทวารวดี-ศิลปะลพบุรี(เขมร)’**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.matichonacademy.com/tourstory/%E0%B8%A3%E0%B8%B9%E0%B9%89%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%A2%E0%B8%82%E0%B8%AD%E0%B8%87-%E0%B8%A8%E0%B8%B4%E0%B8%A5%E0%B8%9B> [14 สิงหาคม 2566]

มติชนสุดสัปดาห์. **‘ทวารวดี’ ไม่ใช่เมืองพุทธ แต่เป็นเมืองศาสนาพราหมณ์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.matichonweekly.com/column/article_506213 [21 กรกฎาคม ค.ศ. 2566]

มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์. **ความหมายของการท่องเที่ยว**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://tourismatbuu.wordpress.com/ความรู้เบื้องต้นการท่องเที่ยว>. [18 เมษายน 2566].

มูลนิธิเล็กประไพ วิริยะพันธุ์. **ทวารวดี – ศรีวิชัย : การทบทวนในเรื่องความหมาย**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=889> [14 สิงหาคม 2566]

โรงหล่อพระบุญชูปฏิบัติปฏิมาพร. **พระพุทธรูปศิลปะ คันธาระ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.boonchoofinearts.com/> [22 พฤษภาคม 2566]

- วีระ บำรุงรักษา. กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ความหมาย แนวคิดและประเด็นที่เกี่ยวกับ “วัฒนธรรม”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.openbase.in.th/node/5954>, [20 กรกฎาคม 2566]
- สุททาพรรณี ผดุงชีวิต. การปรับตัวเข้าวัฒนธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://library1.nida.ac.th/termpaper6/lang/2556/20080.pdf> [21 กันยายน 2566].
- สุดถนอม ตันเจริญ. “การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน”. **บทความวิชาการ 2560**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.bsru.ac.th/identity/archives/3735>. [15 เมษายน 2566]

(๔) เอกสารอัดสำเนา

ปริญญา เฉิดโฉม. **แนวคิดและทฤษฎีทางมานุษยวิทยา**. สงขลานครินทร์, 2554, (เอกสารอัดสำเนา).

(๕) วารสาร

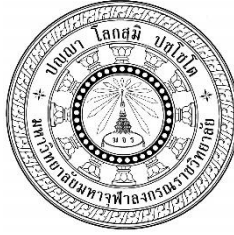
- กรกช ทรายและคณะ. “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา”. **วารสารรัชต์ภาคย์**. (ฉบับพิเศษ ครบรอบ 23 ปี 2559): 165.
- ณิกานต์ ไชยจักร์ และอติเทพ แจ้ดนาลาว. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนประเภทของที่ระลึกด้วยศิลปะทวารวดี. “**วารสารวิทยาลัยศิลปากร**”. ปีที่ 42 ฉบับที่ 4. (กรกฎาคม-สิงหาคม 2565): 15-28.
- ธีรตา นุ่มเจริญ. การสร้างสรรค์การแสดงประกอบแสง สี เสียง ชุด “เมืองปรัณทวารวดีเรื่องเล่า วิถีชนดงละคร”. “**Journal of Roi Kaensarn Academi**”. ปีที่ 7 ฉบับที่ 6 (มิถุนายน 2565): 19.
- ปรีชาวุฒิ อภิระติง. ประติมานวิทยาของพระพุทธรูปไสยาสน์ในศิลปะทวารวดีอีสาน. “**วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น**”. ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2561): 374-375.
- พรทิพย์ มาลาธรรม. ความสัมพันธ์ระหว่างแรงสนับสนุนจากครอบครัวและแรงสนับสนุนจากเพื่อนกับความพึงพอใจของผู้สูงอายุในชนบท. **รามาริบัติสาร**. ปีที่ 15 ฉบับที่ 3. (2553): 431-448.
- พระครูสันติธรรมมาภิรัต (บุญชัย สนติกโร). “ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา”. **บทความวิชาการ. JOURNAL OF NAKHONRATCHASIMA COLLEGE. Vol.8 No.1 (January-June 2014): 92102.**
- พระครูโสภณวีรานูวัตร และคณะ. ประวัติศาสตร์และคุณค่าทางอารยธรรมสมัยทวารวดี (Historical Ecology And Dvaravati Civilization). “**Veridian E-Journal**”. Silpakorn University, Volume 12 Number 4 (July – August 2019): 606-623.

- พระมหาสุริยา มะสันเทียะ. “ประสิทธิผลของกลยุทธ์การตลาดที่มีผลต่อการส่งเสริมคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร”. บทความวิชาการ. วารสารวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์บูรพาปริทัศน์. ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2558): 35-36.
- มานิช พรหมปัญญา และคณะ. “แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”. วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2556): 37-39.
- วัชรวิวรรณ สีนบัวทอง. การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกตุ๊กตาดินเผาจากศิลปะสมัยทวารวดี. “วารสารดีไซน์เอกโค”. ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2566): 21
- ศรีศักร วัลลิโภดม. “สหพันธรัฐทวารวดี”. วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 41. ฉบับที่ 1. (ตุลาคม-ธันวาคม 2558): 25.
- ศศิพัชร จำปา และเพ็ญพนอ พ่วงแพ. ร่องรอยหลักฐานสมัยทวารวดีในเมืองนครปฐม. “วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์”. มหาวิทยาลัยทักษิณ. ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560): 207-235.
- ศิวินิต อรรถวุฒิกุล และคณะ. “การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัดราชบุรี”. Veridian E-Journal, Silpakorn University. ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2560).
- สฤณีพงศ์ ขุนทรง. การค้าขายทางทะเลระหว่างเมืองโบราณสมัยทวารวดีกับประเทศจีน และภูมิภาคตะวันออกเฉียงใต้. “Veridian E-Journal”. Silpakorn University. ปีที่ 8 ฉบับที่ 2. (พฤษภาคม – สิงหาคม 2558): 2526-2545.
- อัจฉรา จันทร์ฉาย. “นวัตกรรม: ความหมาย ประเภท และความสำคัญต่อการเป็นผู้ประกอบการ”. วารสารบริหารธุรกิจ. (33) (ตุลาคม-ธันวาคม 2553): 54.

๒ ภาษาอังกฤษ :

- Davidson Rob. **Tourism**. 2nd.ed. Singapore Longman : Group Limited, 1995.
- Denzin, N. **Sociology : Methodology; Research**. New York: Prince Hall, 1970.
- Gee,Y.,James, C.,Deriter,J., & Choy,L. **Travel industry**. 2nd ed. New York: John Wiley & Sons. 2007.
- House, JS,Work. **Stress and Social Support**. MA: Addison-Wesley, 1981.
- McIntosh R.W. & Goeldner C.R. **Tourism Principles, Practices, Philosophies**. New York: John Wiley & Son, 1980.
- Rogers, E. M. **Diffusion of Innovations**. New York: Free Press. Retrieved, 2003.
- White, **Why Community Paticipation? A Discussion of the Argumentes. Community Paticipation: Current Issue and Lesson Learned**. New York: United Nations Children'S Fund.

Xie, Philip Feifan. Authenticatin Cultuaral Touism: Folk Village in Hainan. **“thesis and Dissertations Electronic”**. Canada: University of Waterloo, 2004.

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

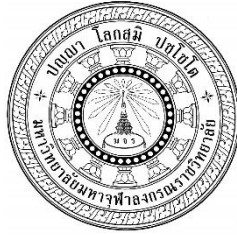
*****

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์ชุดนี้จัดทำขึ้นตามวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย 1) เพื่อศึกษาเส้นทาง การท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม 2) เพื่อยกระดับนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัด นครปฐม และ 3) เพื่อนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม
2. ผู้ให้สัมภาษณ์มีสิทธิ์ที่จะปฏิเสธตอบคำถามที่ไม่ต้องการตอบ หรือระหว่างการสัมภาษณ์ ท่านสามารถยกเลิกการให้สัมภาษณ์ได้โดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ
3. คณะผู้วิจัย จะเก็บข้อมูลที่ท่านให้สัมภาษณ์จากท่านไว้เป็นความลับ โดยทำการลงรหัสใน การนำเสนอข้อมูลและจะเสนอผลการวิจัยเป็นแบบภาพรวม

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ
คณะผู้วิจัย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

*****

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ _____
การศึกษาปัจจุบัน _____
ตำแหน่งปัจจุบัน _____
สถานที่ให้สัมภาษณ์ _____
วันที่สัมภาษณ์ _____

ตอนที่ 2 ประเด็นคำถามเพื่อสัมภาษณ์ มีดังนี้

- 1) ท่านคิดว่า อารยธรรมทวารวดี ในนิยามของท่าน คืออะไร
- 2) ท่านคิดว่า ประวัติศาสตร์ด้านศาสนาพุทธ วัฒนธรรม และศิลปะยุคอารยธรรมทวารวดีสมัย นั้นเป็นอย่างไร
- 3) ท่านคิดว่า การยกระดับการอนุรักษ์ยุคอารยธรรมทวารวดีนครปฐม ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ ควรเป็นอย่างไร
  - 3.1) การยกระดับความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่มีต่อการอนุรักษ์ยุคอารยธรรม
  - 3.2) การยกระดับความรู้เชิงศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี
  - 3.3) การยกระดับความรู้เส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ทวารวดี
- 4) ท่านคิดว่า การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของทวารวดีเป็นอย่างไร
- 5) ท่านคิดว่า การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี เป็นอย่างไร
- 6) ท่านคิดว่า การให้ความรู้เรื่องเส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์ และมีลักษณะเป็นอย่างไร
- 7) ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมอย่างไรบ้าง กับบูรณาการเกี่ยวกับประสบการณ์ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทวารวดี แหล่งที่ท่องเที่ยว พุทธศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่ เป็นอย่างไร

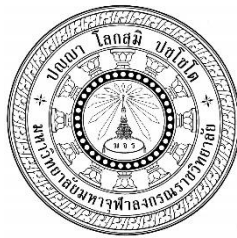
แบบสนทนากลุ่มเพื่อการวิจัย
เรื่อง เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีอันรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

*****

คำชี้แจง

๑. แบบสนทนากลุ่มชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอและปรับใช้รูปแบบการเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีอันรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ ในจังหวัดนครปฐม
๒. ผู้ให้สัมภาษณ์มีสิทธิ์ที่จะปฏิเสธตอบคำถามที่ไม่ต้องการตอบ หรือระหว่างการสัมภาษณ์ท่านสามารถยกเลิกการให้สัมภาษณ์ได้โดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ
๓. ผู้วิจัย จะเก็บข้อมูลที่ท่านให้สัมภาษณ์จากท่านไว้เป็นความลับ โดยทำการลงรหัสในการนำเสนอข้อมูลและจะเสนอผลการวิจัยเป็นแบบภาพรวม

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือ
คณะผู้วิจัย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม

แบบสนทนากลุ่มเพื่อการวิจัย
เรื่อง เปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีอันร่อยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์นี้มี ๒ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ ประเด็นคำถามเพื่อสนทนากลุ่มเกี่ยวกับกิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีอันร่อยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ

ข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสัมภาษณ์นี้ จะนำไปวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวม ซึ่งจะไม่มีผลเสียต่อผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ทั้งในหน้าที่และการปฏิบัติงานแต่อย่างใด โดยแนวคำถามในการสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๓ ชุด ใช้กับผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ ๓ กลุ่ม

ชุดที่ ๑ สำหรับกลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ทวารวดี

ชุดที่ ๒ สำหรับกลุ่มผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีอันร่อยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ

ชุดที่ ๓ สำหรับกลุ่มประชาชนชาวบ้าน ที่มีความรู้ทวารวดีอันร่อยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ _____

เพศ _____ อายุ _____ ระยะเวลาในการอาศัยอยู่ในพื้นที่ _____

การศึกษาปัจจุบัน _____

ตำแหน่งปัจจุบัน _____

หมายเลขโทรศัพท์ _____

การบันทึกข้อมูล (ผู้วิจัย) / (จดบันทึก, บันทึกเสียง)

ผู้สัมภาษณ์ _____

สัมภาษณ์เมื่อวันที่ _____

สถานที่สัมภาษณ์ _____

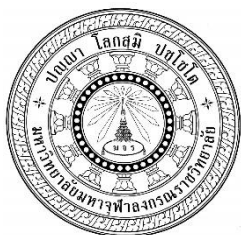
แบบสนทนากลุ่มเพื่อการวิจัยชุดที่ ๑
สำหรับกลุ่มนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ทวารวดี
เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

*****

ประเด็นคำถามเพื่อสัมภาษณ์ มีดังนี้

- ๑) ท่านเข้าใจว่า ทวารวดี คืออะไร ในลักษณะเชิงประวัติศาสตร์
- ๒) ท่านเข้าใจว่า ศิลปะและวัฒนธรรมสมัยทวารวดีมีความ เป็นอย่างไร
- ๓) ท่านคิดว่า เราควรมีการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ในทวารวดีอย่างไรที่น่าสนใจใน ยุคปัจจุบัน
- ๔) ท่านคิดว่า ส่วนใดของทวารวดีเหมาะสมในลักษณะเชิงท่องเที่ยว
- ๕) ท่านคิดว่า ท่านมีความรู้อย่างไรเกี่ยวกับภาพรวมในเรื่องของ การบูรณาการเกี่ยวกับ ประสพการณ์ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทวารวดี แหล่งที่ท่องเที่ยว พุทธศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่

*****

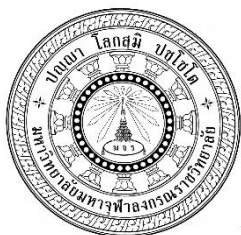
แบบสนทนากลุ่มเพื่อการวิจัยชุดที่ ๒
สำหรับกลุ่มผู้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ
เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

*****

ประเด็นคำถามเพื่อสัมภาษณ์ มีดังนี้

- ๑) ท่านเข้าใจว่า ทวารวดี คืออะไร ในลักษณะเชิงประวัติศาสตร์
- ๒) ท่านเข้าใจว่า ศิลปะและวัฒนธรรมสมัยทวารวดีมีความ เป็นอย่างไร
- ๓) ท่านคิดว่า เราควรมีการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ในทวารวดีอย่างไรให้น่าสนใจในยุคปัจจุบัน
- ๔) ท่านคิดว่า ส่วนใดของทวารวดีเหมาะสมในลักษณะเชิงท่องเที่ยว
- ๕) ท่านมีความรู้อย่างไรเกี่ยวกับภาพรวมในเรื่องของ การบูรณาการเกี่ยวกับประสบการณ์ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทวารวดี แหล่งที่ท่องเที่ยว พุทธศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่

*****

แบบสนทนากลุ่มเพื่อการวิจัยชุดที่ ๓

สำหรับกลุ่มประชาชนชาวบ้าน ที่มีความรู้ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรมและศิลปะ
เกี่ยวกับเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
วัฒนธรรมและศิลปะ

*****

ประเด็นคำถามเพื่อสัมภาษณ์ มีดังนี้

- ๑) ท่านเข้าใจว่า ทวารวดี คืออะไร ในลักษณะเชิงประวัติศาสตร์
- ๒) ท่านเข้าใจว่า ศิลปะและวัฒนธรรมสมัยทวารวดีมีความ เป็นอย่างไร
- ๓) ท่านคิดว่า เราควรมีการยกระดับการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ในทวารวดีอย่างไรที่น่าสนใจใน
ยุคปัจจุบัน
- ๔) ท่านคิดว่า ส่วนใดของทวารวดีเหมาะสมในลักษณะเชิงท่องเที่ยว
- ๕) ท่านมีความรู้อย่างไรเกี่ยวกับภาพรวมในเรื่องของ การบูรณาการเกี่ยวกับประสบการณ์
ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทวารวดี แหล่งที่ท่องเที่ยว พุทธศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่

*****

กำหนดการกิจกรรม

กิจกรรมเปิดเส้นทางนวัตกรรมการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์วัฒนธรรม
และศิลปะ

วันที่ 25 - 26 มีนาคม 2566

*****

วันที่ 25 มีนาคม 2566

08:30 - 09:00 น.	ลงทะเบียน
09:00 - 12:00 น.	การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับความเป็นมาของทวารวดี
12:00 - 12:30 น.	พักกลางวัน
12:30 - 14:30 น.	กิจกรรมการให้ความรู้เรื่องเส้นทางท่องเที่ยวในเชิงพื้นที่ทวารวดีย้อนรอยพุทธศาสตร์
14:30 - 15:00 น.	พักเบรกช่วงกิจกรรม
15:00 - 17:00 น.	เก็บตกกิจกรรม และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยเล่าประสบการณ์ อธิบายที่มาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ทวารวดี กิจกรรมตอนเช้าและตอนบ่าย
17:00 - 17:30 น.	สรุปกิจกรรมตอนเช้าและตอนบ่าย/เดินทางกลับบ้านและเตรียมตัวมาทำกิจกรรมในวันที่ 26 มีนาคม 2566

*****

วันที่ 26 มีนาคม 2566

08:30 - 09:00 น.	ลงทะเบียน
09:00 - 12:00 น.	การให้ความรู้เกี่ยวกับเชิงศิลปะและวัฒนธรรมเกี่ยวกับทวารวดี
12:00 - 12:30 น.	พักกลางวัน
12:30 - 14:30 น.	การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้แบบบูรณาการเกี่ยวกับประสบการณ์ต่างๆ เช่น ความรู้เกี่ยวกับทวารวดี แหล่งที่ท่องเที่ยว พุทธศิลป์ที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่
14:30 - 15:00 น.	พักเบรกช่วงกิจกรรม
15:00 - 17:00 น.	เก็บตกกิจกรรม เล่าเรื่องราว ถ่ายรูป สรุปกิจกรรมตอนเช้าและตอนบ่ายของทั้ง 2 วัน
17:00 - 17:30 น.	เดินทางกลับบ้านโดยสวัสดิภาพ

*****

แบบฟอร์มการเข้าร่วมกิจกรรม

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม ประชาชนทั่วไป จำนวน.....คน

ที่	ชื่อ- นามสกุล	อายุ
๑		
๒		
๓		
๔		
๕		
๖		
๗		
๘		
๙		
๑๐		
๑๑		
๑๒		
๑๓		
๑๔		
๑๕		
๑๖		
๑๗		
๑๘		
๑๙		
๒๐		
๒๑		
๒๒		
๒๓		
๒๔		
๒๕		

ประวัติหัวหน้าโครงการ

ชื่อ-นามสกุล

(ภาษาไทย)

ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล

(ภาษาอังกฤษ)

Asst.Prof.Dr.Yota Chaiworamankul

ตำแหน่งทางวิชาการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (ทางพระพุทธศาสนา)

วัน/เดือน/ปี เกิด

13 กุมภาพันธ์ 2521

อายุ

42 ปี

การศึกษา

พ.ศ. 2548

ปริญญาเอกสาขาวิชาปรัชญา (ปร.ด.) มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ABAC)

พ.ศ. 2541

ปริญญาโท พระพุทธศาสนา (พธ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2547

ปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาอังกฤษ (พธ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2540

เปรียญธรรม 4 ประโยค สำนักเรียนวัดไร่ขิง พระอารามหลวง

พ.ศ.2538

ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

นักธรรม ชั้นเอก สำนักเรียนวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

ประสบการณ์ทำงาน/ตำแหน่ง

พ.ศ. 2552-2558

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. 2558-2559

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. 2559-2560

อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. 2560-2563

ผู้ทรงคุณวุฒิ/กรรมการวิทยานิพนธ์และพิจารณาบทความวารสารวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความวารสาร มจร พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม

พ.ศ. 2563	ผู้จัดการวารสารนานาชาติ Asia Pacific Journal of Religions and Cultures พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม
พ.ศ. 2560-2563	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
พ.ศ. 2563	ผู้อำนวยการศูนย์ภาษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ วัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
2014-2020	-Instructor as Coaching in English of Language Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University (LIMCU) at Wang Noi Ayuthaya Campus -Instructor as Coaching in English of Language Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University (LIMCU) at Ratchaburi Buddhist College -Instructor as Coaching in English of Language Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University (LIMCU) at MCU Palisuksa Buddhagosa Campus -Instructor as Coaching in English of Language Institute of Mahachulalongkornrajavidyalaya University (LIMCU) at Nakhon Pathom Rajabhat University (NPRU) -The Committee Chairperson of the Oral Defense of M.A. Students at Mahidol University Salaya Campus
Project Director of English Certificate Projects:	
2014-2020	-English Talk Training for AEC 2014 (Continue Project) -English Front Row 2015-2016 (Continue Project) -Thai Speaks English for the Better Thai 2017 (Continue Project) -Business English: English for Working in Digital Era (2018) -Business English: English for Marketing in Digital Era (2019) -English Talk@Talk My Way 2019-2020 (Continue Project) -Online English: Talk My Way@Worldwide Talk 2 0 2 0 (Continue Project)
การฝึกอบรม	
พ.ศ. 2562	- เป็นผู้รับผิดชอบวิชาทวารวดีศึกษา
พ.ศ. 2562	- เป็นผู้จัดการวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 “พื้นที่ชีวิตคีนจิตวิญญาณทวารวดี”

- พ.ศ. 2562 -การพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุน รุ่นที่ 1 ณ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี 15-16 มิถุนายน 2562
- พ.ศ. 2560 -การฝึกอบรม โครงการฝึกอบรมลูกไก่ "สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่" รุ่นที่ 11 โดย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย และโรงเรียนนายร้อยตำรวจ 18 สิงหาคม 2560

ผลงานวิชาการ

- พ.ศ.2562 -หนังสือ พินชีวิตคีนจิตวิญญาณ ทวารวดี Enliven the Spirit of Dvaravati (ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล และ คณะ), นครปฐม สำนักพิมพ์ สาละพิมพ์การ
- พ.ศ. 2562 -คู่มือประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 “พินชีวิตคีนจิตวิญญาณ ทวารวดี Enliven the Spirit of Dvaravati” (ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล และ คณะ), นครปฐม สำนักพิมพ์ สาละพิมพ์การ
- พ.ศ. 2560 -เอกสารประกอบการสอน (ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล), พระพุทธศาสนากับ การพัฒนาที่ยั่งยืน Buddhism and Sustainable Development. นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์
- พ.ศ. 2560 -หนังสือ (ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล), พระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ Buddhism and Social Works. นครปฐม: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์
- 2019 -Business English: English for Marketing in Digital Era 2019. Rai Khing Print: Nakhon Pathom
- 2019 -Business English: English for Working in Digital Era 2019. Rai Khing Print: Nakhon Pathom
- 2017 -Basic English for the Professional Conversation 2017. Rai Khing Print: Nakhon Pathom
- 2017 -Intermediate English for the Professional Conversation 2017
- 2014 -Advanced English. Quality Print: Bangkok
- 2014 -Handout: English Talk Training for Asean Economic Community (AEC) 2014

ผลงานวิจัย

- พ.ศ. 2557 ความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่อหน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มจร วัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ทุน วิจัยจากวัดไร่ขิง พระอารามหลวง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม (จำนวน 224 หน้า)
- พ.ศ. 2560 การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะผู้สูงอายุของ องค์การชุมชน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม สถาบันวิจัยพุทธ ศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (จำนวน 234 หน้า)
- พ.ศ. 2561 การพัฒนาตัวชี้วัดพัฒนาพลังวิถีพุทธของผู้สูงอายุกลุ่มผู้เกษียณราชการ ทุนสนับสนุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย (จำนวน 234 หน้า)

- พ.ศ. 2565 พุทธนวัตกรรมในการพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (กองทุน ววน.) : งบประมาณด้าน ววน. Full Proposal ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2564 (จำนวน 342 หน้า)
- พ.ศ. 2565 พุทธนวัตกรรมภาวนา 4 เพื่อเพิ่มพลังของผู้สูงอายุ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม การวิจัยจากศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิ กสิตาราม กรุงเทพมหานคร 2565 (จำนวน 322)

การตีพิมพ์บทความวิจัย/บทความวิชาการ

- พ.ศ. 2559 งานตีพิมพ์บทความระดับชาติ 1.ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล: การพฤติผิดใน กาม (กาเมสุมิจณาจาร) และนัยเชิงปรัชญาความเบี่ยงเบนทางเพศใน พุทธวรรณกรรมและจริยธรรมกามกิจเชิงพุทธร่วมสมัย สรุปรการสัมมนา วิจัยพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ 7 วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน 8 พ.ย. 2559

การประชุมวิชาการระดับนานาชาติ

- 2019 The Application of the Parisutthi sila 4 Principle to Promote Virtues for the Students of the primary Education in the Bangphainart School, Bang Sai Pa Subdistrict, Bang Len District, Nakhonpathom Province, University of Management and Economics Kampongcham Campus Cambodia July 12, 2019
- 2019 Kalayanamitta of Study Teachers: In Subject of Buddhism at School of Muang District Nakhonpathom Province, University of Management and Economics Kampongcham Campus Cambodia July 12, 2019.
- 2018 The Helping Amelioration in Theravada Buddhist Philosophy. International Workshop "Vietnam-Thailand: Reginal Cultural Dialouge" September 14, 2018.
- 2018 Genital Malfearsances (Mamesumicchacara) the Poisonous Social. International Annual Conference Southeast Vietnam Outlook 2018, Binh Duong December 6, 2018.
- 2017 Buddhist-based Solutions over the Thai Family Problems. Journal of MCU Peace Studies 2017 TCI 1, Thailand.

ที่อยู่ปัจจุบัน ที่ทำงาน

51 หมู่ ตำบลไร่ซิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
ตำบลไร่ซิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
โทรศัพท์: 09-49869334

อีเมล: Yota_b26@hotmail.com

ขอรับรองว่าประวัติและผลงานทั้งหมดข้างต้นเป็นความจริงทุกประการ

(ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล)
เจ้าของประวัติ